

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**ULUSLARARASI ALANDA KUDÜS'ÜN SİYASİ VE
HUKUKİ STATÜSÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ezgi ÇEVLİKLİ FANDAJ

(701016003)

BURSA - 2017

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**ULUSLARARASI ALANDA KUDÜS'ÜN SİYASİ VE
HUKUKİ STATÜSÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ezgi ÇEVLİKLİ FANDAJ

(701016003)

Danışman:

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

BURSA - 2017

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

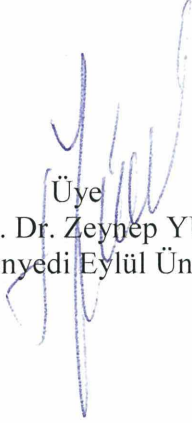
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, "Uluslararası İlişkiler" Bilim Dalı'nda "701016003" numaralı "Ezgi ÇEVLİKLİ FANDAJ"ın hazırladığı "Uluslararası Alanda Kudüs'ün Siyasi ve Hukuki Statüsü" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunması, ..5../19/2017 günü ~~13.00-14.00~~ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..... ~~başarılı~~ ..... (başarılı/başarısız) olduğuna ... ~~oybirliği~~ ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Kamuran REÇBER,
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Barış ÖZDAL,
Uludağ Üniversitesi

Üye
Yrd. Doç. Dr. Zeynep YÜCEL
Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi

...5../19/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 24/08/2017

Tez Başlığı / Konusu: "Uluslararası Alanda Kulis'in Siyasi ve Hukuki Statüsü"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam 132 sayfalık kısmına ilişkin, 25/08/2017 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezim benzerlik oranı % 15'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabu ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24/08/2017
[İmza]
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ergi Geklikü FANUATJ
Öğrenci No: 701016003
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Programı: Uluslararası İlişkiler
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Prof. Dr. Kamuran REYSER
Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

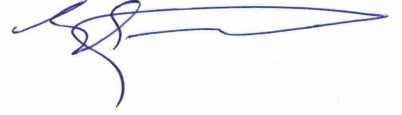
* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Uluslararası Alanda Kudüs’ün Siyasi ve Hukuki Statüsü” Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

24.08.2017

Adı Soyadı: Ezgi ÇEVLİKLİ FANDAJ

Öğrenci No: 701016003

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Yazarın Adı ve Soyadı	: Ezgi ÇEVLİKLİ FANDAJ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: IV+ 142
Mezuniyet Tarihi	: .... / .... / 20.....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Kamuran REÇBER

ULUSLARARASI ALANDA KUDÜS'ÜN SİYASİ VE HUKUKİ STATÜSÜ

Çalışmada, üç monoteist din için kutsal kabul edilen Kudüs kentinin, tarihi süreç içinde geçirdiği değişimler ele alınarak, günümüzdeki siyasi durumu tartışılmış ve BM kararları çerçevesinde hukuki statüsü açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, Kudüs'ün antik dönemlerdeki tarihçesi aktarılmış ve Kudüs'ün üç din için sahip olduğu önem tartışılmıştır. Kudüs ve Filistin bölgesi, 1517 yılında Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğine girmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda savaştan Osmanlı devletinin yenik ayrılmasıyla, Milletler Cemiyeti (MC) tarafından İngiltere'ye manda olarak verilmiştir. Manda dönemi, kentin tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Kudüs'e kitlesel Yahudi göçleri yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, İsrail devleti kurulmuş ve İsrail, 1948 yılında Batı Kudüs'ü işgal ettikten sonra, 1967 yılında da Doğu Kudüs'ü işgal etmiştir. Bundan sonra İsrail, statüsü belirlenmemiş bir kent olan Kudüs'ü hızlıca kendi egemenlik alanına katmak için çeşitli idari ve yasal önlemler almıştır. İsrail'in bu önlemleri Birleşmiş Milletler (BM) ve uluslararası toplum tarafından uluslararası hukuka aykırı olarak kabul edilmekte, geçersiz sayılmakta ve bu önlemlerin kentin gelecekteki statüsünü etkileyemeyeceği dile getirilmektedir. Diğer yandan İsrail, Filistin tarafla yaptığı barış görüşmelerinde Kudüs konusunda uzlaşmaz bir tavır sergilemekte, bu nedenle Kudüs meselesi barış görüşmelerini kilitleme riskinden dolayı sürekli ertelenmektedir. Ancak, Kudüs meselesi çözüme kavuşturulmadan bir Orta Doğu barışının tesis edilmesinin mümkün olmadığı açıktır. İsrail, 2003 yılında taraflara sunulan ve İsrail'in de kabul ettiği "Yol Haritası" yükümlülüklerini, tıpkı önceki anlaşma hükümlerine uymadığı gibi, yerine getirmemekte ve meseleyi Filistin halkının aleyhine sürüncemede bırakmaktadır. Bu çerçevede, uluslararası toplumun, BM'nin, Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin ve bölge ülkelerinin konunun çözümü için daha fazla ve etkin çaba sarf etmeleri gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kudüs, Filistin, İsrail, Barış, Birleşmiş Milletler, Müzakere, Statü.

ABSTRACT

Name and Surname : Ezgi ÇEVLİKLİ FANDAJ
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : IV + 142
Degree Date : .... / .... / 20.....
Supervisor : Prof. Dr. Kamuran REÇBER

POLITICAL AND LEGAL STATUS OF JERUSALEM IN THE INTERNATIONAL ARENA

In this study, Jerusalem city's, which is accepted holy in the three monotheist religions, transformation in the historical process is handled and the city's political and legal status in the context of the United Nations' (UN) resolutions is explained. Within this context, Jerusalem's ancient history is conveyed and city's importance for the three religions is discussed. Jerusalem, entered under the sovereignty of the Ottoman Empire in 1517. After the World War I, when the Ottoman Empire was defeated during the War, Jerusalem and Palestine, was given under the authorisation of Britain by the League of Nations. This period was a turning point in the history of the city, owing to the fact that great numbers of Jewish immigration occurred to Jerusalem. After the Second World War, the state of Israel was declared and Israel occupied West Jerusalem in 1948. In 1967 Israel also occupied the East part of the city and began to take administrative and legal measures to take all of the city - which the status is not determined yet - under its sovereignty. Measures taken by Israel are considered illegal and not accepted by the international community and it is expressed that these measures can not change the city's future status. On the other hand, Israel displays an uncompromising attitude during the peace talks with the Palestinian side and for this reason the issue of Jerusalem has been postponed. Nevertheless, without fixing the issue of Jerusalem, it is hard to establish peace in the region. Israel, which accepted the "Road Map" that is offered to the parties in 2003, is reluctant to fulfill its commitments just as it did not comply with the former agreements. Israel retards the issue, to the detriment of the Palestinian people. In this context, the international community, the permanent members of the Security Council and the countries in the region should address the issue with a more effective manner.

Key Words: Jerusalem, Palestine, Israel, Peace, United Nations, Negotiation, Status.

ÖNSÖZ

Tez çalışmasında; tarihi milattan önce (M.Ö.) 5000’li yıllara kadar geri giden, tarihi ve dinsel açıdan büyük bir önem taşıyan ve günümüzün en tartışmalı yerlerinden biri olan Kudüs’ün, tarihsel süreç içinde geçirdiği dönüşümler anlatılmış, kentin günümüzde içinde bulunduğu siyasi durum ve bu siyasi durumun hukuki statüye olan etkileri değerlendirilmiştir. Kudüs, üç monoteist din için de kutsal kabul edildiğinden, dünyada farklı bir yere sahiptir ve uluslararası toplum tarafından kente karşı büyük bir hassasiyet gösterilmektedir.

Tartışmalı Kudüs konusu çözümlenmeden Orta Doğu’da kalıcı ve adil bir barışın tesis edilmesi çok zordur. Bu çerçevede, tez çalışması kapsamında Kudüs’teki mevcut siyasi durum göz önünde bulundurularak, Kudüs meselesinin çözümünün nasıl mümkün olabileceğine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu meselenin çözümü, İsrail’in barış görüşmelerinde sergilediği uzlaşmaz yaklaşım nedeniyle yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Öncelikle İsrail ve Filistin tarafları arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesi, İsrail’in işgal altındaki Filistin topraklarında uyguladığı şiddeti durdurması ve Filistin halkının meşru haklarını, self-determinasyon hakkını ve kentteki tarihi ve dinsel haklarını tanıması gerekmektedir. Bu çerçevede, kentte büyük bir menfaati olan uluslararası toplumun, BM’nin ve üye ülkelerin, bölge ülkelerinin ve Arap dünyasının konuya daha fazla eğilmeleri ve çözüm için daha etkili yöntemler belirlemeleri gerekmektedir. Diğer yandan, barış görüşmelerinin en etkili taraflarından olan Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) de, Kudüs konusunun “müzakere edilebilir” olduğu konusunda ısrar etmesi ve İsrail’e bu konuda baskı yapması gerekmektedir.

Tez hazırlanırken, Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi ve Uludağ Üniversitesi elektronik veri tabanlarından yararlanılmıştır. Güncel bilgiler için ise, diğer elektronik dergi ve makalelerden ve çeşitli haber kaynaklarından faydalanılmıştır.

Öncelikle tez konusunu seçerken ve tez çalışması sürecinde rehberliğini ve yardımlarını esirgemeyen değerli Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Kamuran REÇBER’e, ayrıca üniversite eğitim hayatım boyunca değerli bilgilerini bizlere aktaran hocalarıma ve desteklerini eksik etmeyen sevgili aileme bu vesileyle teşekkürlerimi sunarım.

Bursa, 2017

Ezgi ÇEVLİKLİ FANDAJ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLO VE GRAFİKLER	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Devletin Kurucu Öğeleri.....	4
2. Hukuk Bakımından “Devlet Ülkesi” Kavramı.....	6
3. Devlet Ülkesi Kavramına İlişkin Teoriler.....	7
3.1. Aynı Hak Teorisi: Ülke-Mülk Görüşü	7
3.2. Ülke-Mekan Görüşü.....	8
3.3. Ülke-Yetki Sınırı Görüşü.....	9
4. Uluslararası Hukukta Sınır Saptama Yöntemleri.....	10
4.1. Sınırları Oluşturmada Başvurulan Öğeler.....	10
4.2. Andlaşma Yoluyla Sınırların Tespit Edilmesi	10
4.3. Uluslararası Yargı/Hakemlik Yoluyla Sınırların Tespit Edilmesi	10
5. Devletler Hukukuna Göre Ülke Kazanma Yolları	11
5.1. Tarihe Karışmış Ülke Kazanma Yolları.....	12
5.1.1. Veraset Yoluyla Ülke Edinme	12
5.1.2. Sahipsiz Ülkelerin İşgali	12
5.1.2.1. Pozitif (Müspet) Hukuka Göre İşgalin Şartları.....	14
5.1.3. Fetih	14
5.2. Çağımızda Ülke Kazanma Sorunu.....	16
5.2.1. Devlet Ülkesinin Büyümesi	16
5.2.2. Ülke Üzerinde Kullanılan Yetkilerin El Değiştirmesi	16

İKİNCİ BÖLÜM

KUDÜS'ÜN ADI, DÜNYA/DİNLER TARİHİNDEKİ YERİ, ÖNEMİ VE TARİHÇESİ

1. Kudüs'ün Adı.....	20
2. Kudüs'ün Dünya Tarihindeki Yeri ve Önemi.....	21
3. Kudüs'ün Tarihçesi.....	22
3.1. Kenan Diyarı ve Kenaniler.....	22
3.2. İsrailoğullarından Önce Kudüs ve Yahudilik Tarihinin Başlaması.....	24
3.3. Hıristiyanlığın Ortaya Çıkışından Sonra Kudüs.....	30
3.4. İslam'ın Yayılışı ve Kudüs.....	32
3.5. Haçlı Seferleri ve Kudüs.....	34
3.6. Kudüs'te Osmanlılar Dönemi: Hoşgörü Politikası ve Barış Döneminden Zayıflayan İmparatorluğa.....	35
3.6.1. Antisemitizm ve Aliyah.....	40
3.6.2. Siyonizm ve Diasporanın Örgütlenmesi.....	41
3.7. Kudüs'te İngiltere Mandaterliği Dönemi ve İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Giden Yol...	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUDÜS'ÜN SİYASİ STATÜSÜ: İSRAİL'İN “FİİLİ DURUM YARATMA” POLİTİKASI

1. Arap-İsrail Savaşları ve Kudüs.....	57
1.1. Birinci Arap-İsrail Savaşı (1948-1949) ve İsrail Devletinin Kuruluşu.....	57
1.2. 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Kudüs.....	61
1.3. 1973 Arap - İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı/Ekim Savaşı) ve Kudüs.....	65
2. Arap-İsrail Barış Müzakerelerinde Kudüs Meselesi.....	68
2.1. Camp David Görüşmeleri/Anlaşmaları ve Kudüs.....	68
2.2. Camp David Anlaşmalarından Sonraki Gelişmeler.....	72
2.2.1. İsrail'in Doğu Kudüs'ü İlhakı.....	72
2.2.2. Yeni Barış Planları ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	74
2.3. Oslo Görüşmeleri/Anlaşmaları ve Kudüs.....	77
2.4. Oslo Anlaşmalarından Sonraki Gelişmeler, Yeni Barış Planları ve Barış Görüşmeleri..	84
3. İsrail'in Doğu Kudüs'ü Yahudileştirme Politikaları.....	91
3.1. Yahudi Yerleşimleri Meselesi.....	98

3.2. Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (12 Ağustos 1949).....	105
---	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUDÜS'ÜN HUKUKİ STATÜSÜ

1. BM Kararları Çerçevesinde Kudüs'ün Hukuki Statüsü	108
2. Kudüs'ün Nihai Statüsüne İlişkin Öneriler	120
SONUÇ.....	130
EKLER.....	134
KAYNAKÇA.....	141

TABLO VE GRAFİKLER

TABLO 1. İşgal Altındaki Topraklardaki Yerleşimci Sayıları.....	99
TABLO 2. Dinlere Göre Kudüs Nüfusu (2015).....	102
TABLO 3. Dinlere Göre Batı Kudüs Nüfusu (2015).....	102
TABLO 4. Dinlere Göre Doğu Kudüs Nüfusu (2015).....	103
GRAFİK 1. Dinlere Göre Batı Kudüs Nüfusu (2015).....	103
GRAFİK 2. Dinlere Göre Doğu Kudüs Nüfusu (2015).....	104
GRAFİK 3. Dinlere Göre Toplam Kudüs Nüfusu (2015).....	104

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
BM	Birleşmiş Milletler
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
HAMAS	İslami Direniş Hareketi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
MC	Milletler Cemiyeti
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
No.	Sayı
S.	Sayı
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UN	Birleşmiş Milletler
UNEF I	Birleşmiş Milletler Acil Gücü I
UNEF II	Birleşmiş Milletler Acil Gücü II
UNSCOP	Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi
yy.	Yüz Yıl
vb.	Ve Benzeri
Vol.	Volume

GİRİŞ

Genel olarak Orta Doğu Bölgesi, özel olarak da Filistin ve Kudüs, üç büyük dinin doğduğu veya bağlantısının olduğu yer olması nedeniyle, tarihte önemli bir yere sahiptir. İlk devletlerini burada kurmaları ve tarihteki en görkemli dönemlerini yaşadıkları Hz. Süleyman (*Kral Solomon*) zamanında iptidai Yahudi inancının temeli olan Yahudi Tapınağını burada inşa etmiş olmaları nedeniyle Yahudiler, tarihsel ve dinsel köklerini Kudüs'e bağlamaktadırlar. Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek acılar içinde ölüme mahkum edildiği yer olması sebebiyle, Kudüs Hıristiyanlar için de önemli bir yere sahiptir. İslam dini açısından da, Hz. Muhammed'in Kudüs'ü ziyareti hadisesi (İsra ve Miraç hadiseleri) nedeniyle Kudüs Müslümanların üçüncü kutsal kenti olarak kabul edilmektedir. Tarihte Müslümanlar kente "Kutsal" anlamında "El-Kuds" demişlerdir. Kudüs her üç monoteist din için de kutsal kabul edilmekte ve uluslararası toplum Kudüs'e büyük bir ilgi göstermektedir.

Diğer yandan, Kudüs'ün tarihi çok daha eskilere milattan önce (M.Ö.) 5000'li yıllara kadar geri gitmektedir. Kudüs'ün, İsrailoğulları Kenan Bölgesine gelmeden önce, burada yaşayan yerli halk olan Kenanilerin bir kolu olan Yebusiler tarafından kurulduğu bilinmektedir. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda bulunan çivi yazısı tabletlerden, tarih boyunca Mısırlıların ve Kenanilerin, Kudüs'e "barış" anlamına gelen adlar verdikleri anlaşılmaktadır.

Kudüs; Kenanilere, Yahudilere, Roma Döneminde Hıristiyanlara ev sahipliği yaptıktan sonra, İslam Halifesi Hz. Ömer Döneminden itibaren de bin yıldan fazla bir süre Müslümanlara ev sahipliği yapmıştır. 1517 yılında Osmanlı Devleti'nin eline geçmesinden sonra Kudüs'te, Osmanlıların uyguladığı "millet sistemi" sayesinde hoşgörü ve barış dönemi yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Kudüs, Milletler Cemiyeti (MC) tarafından İngiltere'nin mandaterliğine verilmiş ve bu dönemde Kudüs'e kitleler halinde Yahudi göçüne izin verilmiş ve Kudüs'ün demografik yapısı derinden değişmiştir.

1947 yılında BM'nin Taksim Planı ile Filistin topraklarında bir Yahudi bir de Arap Devleti kurulması ve Kudüs'ün her ikisinin de egemenliğinde olmayan uluslararası bir kent olması öngörülmüştür. Ancak, İsrail 1948 Savaşı'yla Batı Kudüs'ü işgal ederek

bu planı uygulamada geçersiz kılmıştır. 1967 Savaşı'ndan itibaren de, Doğu Kudüs'ü kendi egemenlik alanına katarak uluslararası toplumun tepkilerini çekmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturularak, bir uluslararası hukuk kişisi olarak devletin kurucu öğeleri açıklanacak, ardından “devlet ülkesi” kavramının tanımı yapılacak ve devlet ülkesi kavramına ilişkin hukuk teorileri kısaca aktarılacaktır. Ayrıca, devletler hukukunun kabul ettiği ülke kazanma yöntemleri açıklanacaktır. Başkentinin Doğu Kudüs olduğu bağımsız Filistin devleti açısından, devletin kurucu öğelerinden olan toprak unsurunun bütünlüğü İsrail tarafından bozulmakta ve millet unsuru İsrail'in “yerleşim politikası” ve aldığı çeşitli idari ve yasal tedbirlerle zayıflatılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle, Kudüs'ün adına ilişkin tarihi bilgilere yer verilecek, Kudüs'ün dünya tarihindeki yeri ve önemi tartışılacak ve son olarak, Kudüs'ün antik tarihi, dinler tarihinden de yararlanılarak kısaca aktarılacaktır. Günümüzdeki en tartışmalı yerlerden biri olan ve İsrail'in “ebedi ve bölünmez başkenti” ilan ettiği Kudüs'e ilişkin egemenlik iddialarının, antik dönemlere ait tarihi ve dini bilgilere yer verilerek daha sağlıklı tartışılabileceği düşünülmektedir. Nitekim, tarihi bilgiler İsrailoğullarının da Kenan bölgesinde gelip geçici kavimlerden biri olduğunu göstermektedir. Akabinde, Kudüs'ün Osmanlı İmparatorluğu döneminde “millet sistemi” kapsamında yaşadığı dini hoşgörü ve barış dönemi aktarılacaktır. Son olarak da, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Filistin'deki İngiliz mandaterliği döneminde Yahudilerin Kudüs ve Filistin'e yaptığı kitlesel göçler, bunun neticesinde yaşanan demografik değişimler ve İsrail devletinin kuruluşuna giden süreç anlatılacaktır.

Son olarak dördüncü bölümde, 1947 yılından bu yana BM kapsamında alınan kararlar çerçevesinde Kudüs'ün hukuki statüsü açıklanmaya çalışılacaktır. İsrail, 1948 yılında Batı Kudüs'ü işgal ettikten sonra, zaman içinde İsrail'in Batı Kudüs'teki egemenliği uluslararası toplum tarafından tanınmıştır. İsrail, 1967 yılında Doğu Kudüs'ü de işgal ettikten sonra, burayı da kendi egemenliği altına almak için çeşitli idari ve yasal tedbirler almış, uluslararası hukuka aykırı olan bu tedbirler neticesinde kentin siyasi statüsü büyük ölçüde değişmiştir. Bütün bu önlemler uluslararası toplum tarafından uluslararası hukuka aykırı olarak değerlendirilmekte ve geçersiz sayılmaktadır. Kudüs'teki mevcut “siyasi” durumun geriye döndürülüp döndürülemeyeceği ise büyük bir tartışma konusudur. Bu, İsrail'in barış müzakerelerinde sergilediği uzlaşmaz yaklaşım

nedeniyle kolay kolay mümkün görünmemektedir. Bu çerçevede, Kudüs'teki mevcut siyasi durumun, Kudüs'ün hukuki statüsüne etkileri değerlendirilecektir. Dördüncü bölümün ikinci kısmında ise, uluslararası toplum tarafından Kudüs'ün gelecekteki statüsüne ilişkin geliştirilen çeşitli statü tasarılarına yer verilecek ve bu tasarıların değerlendirmesi yapılacaktır.

Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılacaktır. Bu çerçevede literatür taraması, belge incelemesi, yorumlama gibi niteliksel araştırma yöntemleri kullanılacaktır. Literatür taraması yapılırken, konuya ilişkin yazılmış kitap, makale ve süreli yayınlardan yararlanılacak; ayrıca, BM kararları, İsrail Parlamentosu (Knesset) Yasaları, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Kararları, çeşitli antlaşma hükümleri, barış planları, statü tasarıları, deklarasyonlar ve güncel haber kaynakları incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturularak, öncelikle bir uluslararası hukuk kişisi olarak devletin kurucu öğelerine ilişkin bilgiler verilecek, ardından “devlet ülkesi” kavramının tanımı yapılacak ve devlet ülkesi kavramına ilişkin hukuk teorileri aktarılacaktır. Akabinde, uluslararası hukukta sınır saptama yöntemlerine değinilecektir. Bölümün ikinci kısmında ise, devletler hukukunun kabul ettiği ülke kazanma yöntemleri açıklanacaktır. Bu kapsamda, tarihe karışmış ülke kazanma yolları aktarıldıktan sonra, çağımızda ülke kazanma sorunu tartışılacaktır.

1. Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Devletin Kurucu Öğeleri

Uluslararası hukuka göre devlet en az üç temel öğenin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bunlar: 1) insan topluluğu; 2) ülke ve 3) kendi üstünde herhangi bir otoriteye bağlı olmayan bir siyasal yönetimdir.

Günümüzde uygulanan uluslararası hukuk, bir *insan topluluğunun* haklarını “halkların kendi geleceklerini tayin hakkı” ya da diğer adıyla “self-determinasyon hakkı” olarak adlandırılan ilkeye dayanarak kullanacağını kabul etmektedir. Self-determinasyon hakkı, bir halkın bağımsız bir devlet kurma hakkını ifade etmektedir. Söz konusu hak, devletlerin doğal kaynaklar üzerindeki sürekli egemenliğini de kapsamaktadır. Uygulanan uluslararası hukukta, birtakım istisnalar hariç olmak üzere, bağımsız devlet kurabilmenin ana koşulu olarak “halkın sömürge altında yaşaması” kabul edilmiştir.

Devletin ikinci kurucu öğesi olan *ülke* kavramı, devlete ait kara, deniz ve hava bölümlerini kapsamaktadır. Devletin egemenlik yetkilerinin sınırını oluşturan devlet ülkesinin bölünmezliği (devlet ülkesinin bütünlüğü ilkesi) ve güvenliği devletler için siyasi bakımdan büyük önem arz etmektedir.

Varolan bir devletin uluslararası hukuka uygun olarak yeni bir ülke kazanması tarihte “keşif kuralı” ile sahipsiz ülkelerin kazanılması şeklinde olmuştur. Ancak, 19. yüzyıldan sonra uluslararası hukuka “işgal kuralı” yerleşmiştir. Bugün artık uygulanan uluslararası hukukta “sahipsiz bir toprağın” kazanılması için “fiili işgal” kuralı geçerli

olmaktadır. Uluslararası hukukta kuvvet kullanımının meşru olduğu dönemlerde “fetih” yoluyla ülke kazanılması meşru sayılmaktaydı. “Fetih”, kuvvet yoluyla işgal edilen ülke parçasının işgal eden devlet ülkesine katılmasıdır. Günümüzde artık, BM Antlaşmasında da belirtildiği üzere, fetih yoluyla ülke kazanımı hukuki bakımdan olanaklı değildir.

Devletin üçüncü temel ögesi olan “başka bir siyasi otoriteye bağımlı olmayan siyasi yönetim” olabilmesi için ise: 1) siyasi ve hukuksal açıdan örgütlenmiş bir kamu otoritesi ve 2) bu otoritenin bağımsız veya egemen olması gerekmektedir. Milletler Cemiyeti (MC) ile kurulan manda (vekalet) rejimi altına konulan toplulukların bir devlet oluşturmalarına en büyük engelin bunların kendi kendilerini yönetmekten henüz yoksun olmaları olduğu kabul edilmiştir. *Egemenlik* ya da *bağımsızlık* kavramları, bir devletin kendisinden başka bir otoriteye bağımlı olmamasını ifade etmektedir. Sözcük anlamı olarak egemenlik; hiçbir denetime bağılı olmayan kesin buyruklar verme gücünü ifade etmektedir. Ancak, 1648 Westphalia Andlaşmalarından bu yana devletler arasında bir ortak düzen, diğer bir ifadeyle uluslararası hukuk düzeni (belirli birtakım kurallardan oluşan bir hukuk düzeni) oluşmuştur. Sonuç olarak da, egemenlik uluslararası hukukta bağımsızlık ile aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Egemenliğin uluslararası hukuktaki kapsamı şu şekildedir: 1) devletin egemenlik yetkisini kullanmada uluslararası hukukun öngördüğü yükümlülükler dışında bir otoriteye bağımlı olmaması ve 2) devlet ülkesi üzerinde egemenlik yetkisini münhasıran kullanması. Egemenliğin sonucu olarak, uygulanan uluslararası hukukta birtakım ana ilkeler benimsenmiştir. Bunlar: 1) egemen eşitlik ilkesi, 2) içişlerine karışmama ilkesi ve 3) doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenlik ilkesidir.

Egemen eşitlik ilkesi, bütün devletlerin uluslararası hukukta aynı haklardan yararlanmasını ve aynı yükümlülükler altında bulunmasını ifade etmektedir. *İçişlerine karışmama ilkesi* ise, bir devletin ulusal yetkisine giren işlere başka devletlerce karışılmasının yasaklanmasıdır. Son olarak, *doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenlik ilkesi*, doğal kaynaklardan ve zenginliklerden serbetçe yararlanma hakkını ifade etmektedir.¹ Aşağıda aktarılacak olan bölümde hukuk bakımından “devlet ülkesi” kavramının ayrıntılarına yer verilecektir.

---

¹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 2.k., 4.b., Ankara, Turhan Kitabevi, 2005, ss. 140-152.

2. Hukuk Bakımından “Devlet Ülkesi” Kavramı

İnsan iradesinin ülke toprakları üzerindeki rolü, hukuki bir anlam kazanmakta ve “egemenlik” kavramıyla ifade edilmektedir. Hukuk bakımından ülke, bir devletin üstünde ve altında egemenlik icra ettiği sınırlanmış yeryüzü parçasıdır.² Ülke, bir devletin vücuda gelmesini mümkün kılan devletin fiziki ve maddi unsurudur. Ayrıca ülke, sınırları belli olan ve bir insan topluluğunun bir araya gelmesini mümkün kılan toprak parçasıdır.³ Ülkesiz bir devletten söz etmek mümkün değildir. Devletin hukuk düzeni bir ülke üzerinde uygulanmakta; devlet yasama, yürütme ve yargı yetkilerini ülke üzerinde kullanmaktadır.

Diğer yandan, ülke sınırlarının açıkça ve kesin olarak saptanmış olması gerekmektedir. “Devlet ülkesi” terimi yalnızca devletin kara ülkesini ifade etmemektedir. Bu terim, kara ülkesiyle beraber, devletin ulusal sınırları içindeki gölleri, nehirleri, ülkenin denizle teması olması durumunda içsularını, karasularını ve hava sahasını da kapsamaktadır. Devlet ülkesinin yüzeyi gibi, yer altı kaynakları da devlete aittir. Hatta, kıta sahanlığı olarak tabir edilen sahilden iki yüz metre derinliğe kadar olan denizin altındaki toprakların da sahil devletine ait olduğu kabul edilmektedir.⁴

“Ülke” kavramının tanımı yapıldıktan sonra, ülke unsuruna ilişkin şu kavramların da açıklanması uygun olacaktır:

1) *Ülke Sınırları*: Ülke, sınırlı bir yeryüzü parçasıdır. Sınır ise, bir devlet ülkesini, bitişik devlet ülkelerinden ayıran doğal, varsayımsal (itibari) veya bilimsel yöntemlerle tespit edilmiş çizgilerdir.

2) *Ülkenin kara, su ve hava sahaları*: Bir devlet, egemenlik yetkilerini ülke sınırları içindeki kara parçaları, su ve hava sahaları üzerinde kullanmaktadır. Devletin su ülkesi; ulusal ırmaklar, kendi ülkesinden geçen uluslararası ırmaklar, göl, liman, körfezler, iç denizler ve karasularından oluşmaktadır. Birden çok devletin arazisiyle

---

² A. F. Başgil, “Devletin Ülke Unsuru: Ülke ile Devlet Birliği Arasındaki Münasebetin Hukuki ve Sosyolojik Mana ve Mahiyeti Üzerinde Bir İzah Denemesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XIII, S. 4, 1947, ss. 1267-1269.

³ Recai G. Okandan, “Devletin Fiziki Unsuru (Ülke)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XIV, S. 1-2, 1948, s. 162.

⁴ Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975, ss. 7-8.

çevrili olmaları koşuluyla içdenizler, kapalı denizler, karasuları ve hava sahalarında egemenlik konusunda devletlerarası anlaşmalar ve hukuki teamüller esas alınmaktadır.⁵

3) *Ülke ile devletin egemenlik unsuru arasındaki bağıllık*: Ülke kavramı, belirli bir arazi parçasının yalnızca yüzeyini değil; arazinin gerek alt tabakalarını, gerekse üstünü de ifade etmektedir. Ülke kavramının içinde arazinin yüzeyi, derinliği, hava sahası, kapalı denizler, göl ve nehirler, deniz ile irtibatı bulunması durumunda karasuları gibi çeşitli öğeler de yer almakta ve bunların hepsi üzerinde devletin nüfuz ve otoritesi, diğer bir ifadeyle egemenliği uygulanmaktadır.⁶

18. yüzyıl sonlarından itibaren mutlak rejimler yıkılıp, yerlerine anayasalı meşruti rejimler ve cumhuriyetler kurulmaya başlandıça, hükümetler de dinilikten laikliğe, şahsiliğten hukukiliğe geçmişlerdir. Böylece, ülke ile devlet arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması gerekmiştir. Anayasalı devletlerde hükmedenler, devletin sahibi olarak kabul edilmemektedir. Devletle ülke arasındaki hukuk ilişkisinin niteliği, kamu hukukçuları arasında tartışma konusu olmuş ve bu ilişkiyi açıklamak için çeşitli teoriler üretilmiştir. Aşağıdaki alt bölümde bu teorilere değinilecektir.

3. Devlet Ülkesi Kavramına İlişkin Teoriler

Bölümün üçüncü kısmında, devlet ülkesi kavramına ilişkin hukuk teorilerinden ülke-mülk teorisi, ülke-yetki sınırı teorisi ve ülke-mekan teorisine değinildikten sonra, uluslararası hukukta sınır saptama yöntemleri açıklanacaktır.

3.1. Aynı Hak Teorisi: Ülke-Mülk Görüşü

Devlet ülkesi kavramına ilişkin ülke-mülk görüşü, eski dönemlerde büyük Fransız ve Alman devletler hukukçuları tarafından savunulmuştur. Günümüz teorilerinin öncüsü olan bu görüşe göre, ülke ile devlet arasındaki bağıllık bir hakkın süjesi ve objesi arasındaki bağıllık ve ilişkidir. Ülke, devlet tüzel kişiliğinin mülküdür ve aralarındaki ilişki de “mülkiyet ilişkisi”dir. Bir devlet, belirli bir ülkenin sahibi ve malikidir. Devletin

---

⁵ Başgil, a.g.e., ss. 1267-1269.

⁶ Okandan, a.g.e., s. 174.

ülke üzerinde mutlak ve tekel bir mülkiyet hakkı vardır. Devletin bu hakkına yabancı bir devlet müdahale edemez.⁷ Ancak devlet ile ülke arasındaki mülkiyet ilişkisini, özel hukuk mülkiyetinden ayırmak için “*üstün mülkiyet hakkı*” ya da “*amme (kamu) hukuku mülkiyeti*” terimleri kullanılmıştır. Devletin egemenlik hakkı, bir yandan ülke üzerinde yaşayanlar üzerinde, diğer yandan da doğrudan doğruya ülke üzerinde etkisini göstermektedir.⁸

Bu görüşe göre, ülke ile devlet arasındaki ilişki bir hükümlanlık, bir hakimiyet ilişkisidir. Devlet, kendi mülkü olan ülke üzerinde arzu ettiği şekilde tasarrufta bulunabilir. Örneğin, eski Roma’da eyaletlerin durumu bu kapsamdaydı. Yine, Orta Çağ feodalite sisteminde bu şekildeki mülkiyet anlayışı kabul edilmekteydi. Feodalitenin yerine geçen merkezi devletlerde de krallar, ülke üzerinde mutlak yetkilerini, üstün mülkiyet haklarını kullanmaktaydılar.⁹

3.2. Ülke-Mekan Görüşü: Organik Teori

Ülke-mekan görüşüne göre, devlet süjüdedir ve ülke, devlet varlığını vücuda getiren asli unsurdur. Ülke, mekan şeklindeki devletin kendisidir. Nasıl ki bir organı organizmadan ayırmak mümkün değildir, ülkeyi de devletten ayırıp müstakil bir varlık olarak kabul etmek söz konusu olamaz. Bir devletin ülkesine saldırmak ve ondan bir parça koparmak, sadece o devletin faaliyet alanını daraltmak değil, devletin benliğine tecavüz (saldırı) etmek ve varlığını tehdit etmektir.¹⁰ “Organik teori” olarak da adlandırılan bu teoriye göre, ülke devlet yapısının ayrılmaz bir parçası, bu yapıyı tamamlayan bir “organ”dır.¹¹

Jellinek’in de savunduğu bu görüş, ülkeyi devletin vücudu, bedeni olarak düşünmüştür. Ülke; devletin meydana gelmesini mümkün kılan organdır ve ülke ile devlet arasındaki ilişki de organla organizma arasındaki ilişki gibidir. Ülke, devletin maliki olduğu bir öge olarak düşünülemez. Ülkenin yokluğu halinde devlet oluşamayacağı gibi, devletin kurulmasından sonra ülkenin kaybedilmesi de devletin

---

⁷ Başgil, a.g.e., s. 1276.

⁸ Çelik, a.g.e., ss. 7-8.

⁹ Okandan, a.g.e., ss. 176-178.

¹⁰ Başgil, a.g.e., ss. 1273- 1274.

¹¹ Çelik, a.g.e., ss. 213-214.

ortadan kalkmasına yol açar. Bu görüşün aşırı bir şeklini savunan Ratzel de, ülkenin devletin bizzat kendisi olduğunu ileri sürmüştür. Ratzel'e göre, ülke ile devlet arasında o kadar sıkı bir bağ vardır ki bunların birbirinden ayrı iki varlık olarak düşünülmesi mümkün değildir.¹²

3.3. Ülke-Yetki Sınırı Görüşü

Ülke-yetki sınırı görüşüne göre ülke, devlet tüzel kişiliği için sadece bir yetki çevresi, bir faaliyet ve kamu hizmetleri alanıdır. Ülke sınırları, *devletin hüküm ve denetim yetkilerinin mekansal sınırlarıdır*. Diğer bir ifadeyle ülke, devlet yetkilerinin kullanım alanıdır. Bu teori, günümüzde uluslararası hukuk yazarlarının çoğu tarafından savunulan görüşü ifade etmektedir. Söz konusu teorinin temsilcilerinden olan Scelle'ye göre uluslararası hukuk, bir ülke üzerinde yerleşmiş örgütlü topluluklara bu ülke sınırları içinde devlet yetkilerini kullanma hakkını vermektedir. Aynı ülke içinde yabancı bir irade bu yetkileri kullandığında bu "*haksız yetki kullanımı*" olmaktadır. Haksız yetki kullanımı olması durumunda egemen devletin kuvvete başvurarak bu haksız yetki kullanımını önleme hakkı bulunmaktadır.¹³ Radniztzi ve Kelsen gibi hukukçuların da savunduğu bu görüşe göre ülke; devletin fiili hareket ve etki alanının ve icra yetkilerinin maddi sınırlarını ve coğrafi sahasını ifade etmektedir. Ülke, belirli bir hükümetin icra kuvvetini kullandığı, çeşitli kamu hizmetlerini durmaksızın yürüttüğü alandır.¹⁴

4. Uluslararası Hukukta Sınır Saptama Yöntemleri

Ülke sınırları; bir devlet ülkesini, bitişik devlet ülkelerinden ayıran doğal, itibari (varsayımsal) veya bilimsel yöntemlerle belirlenmiş çizgilerdir.¹⁵ Ülke sınırlarının belirlenmesi konusunda uluslararası hukukta kabul edilen birtakım sınır saptama yöntemleri bulunmaktadır. Aşağıda bu yöntemlere kısaca değinilecektir.

---

¹² Okandan, a.g.e., ss. 184-190.

¹³ Çelik, a.g.e., ss. 7-9.

¹⁴ Okandan, a.g.e., ss. 181-184.

¹⁵ Başgil, a.g.e., s. 1267.

4.1. Sınırları Oluşturmada Başvurulan Ögeler

Devletler sınır çizgilerini saptarken farklı ögelerden yararlanmaktadırlar. Sınırlar saptanırken genellikle iki yoldan birine başvurulmaktadır: 1) daha önceden başka amaçlarla belirlenmiş sınırlar bu kez devletler arasındaki sınır olarak kabul edilmektedir veya 2) yeni bir sınır çizgisi saptanmaktadır. Yeni bir sınır saptamak istendiği durumlarda yapay ögelerden veya doğal ögelerlerden faydalanılabilmektedir. Yapay ögelerin en bilineni enlem ve boylam çizgileridir. Doğal ögeler ise dağ, akarsu, göl gibi coğrafi ögelerdir.¹⁶

4.2. Andlaşma Yoluyla Sınırların Tespit Edilmesi

İki devlet arasındaki sınırların andlaşma yoluyla saptanması durumunda taraflar, sınırdaş devletler olabileceği gibi (örneğin, 23.01.1932 tarihli Türk-İran sınırını saptayan andlaşma), üçüncü devletlerin de katıldığı çok sayıda devlet de olabilmektedir (örneğin, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması'nın 2. Maddesi ile Yunanistan ve Bulgaristan kara sınırlarının saptanması gibi). İki devlet arasında andlaşma yoluyla sınırların saptanması durumunda çoğunlukla tarafların uzmanlarından oluşan komisyonlarca enlem ve boylamların belirlenmesi ve bunların andlaşma metnine yazılması yoluna gidildiği gözlemlenmektedir.

4.3. Uluslararası Yargı/Hakemlik Yoluyla Sınırların Tespit Edilmesi

Taraflar arasında sınırlar konusunda anlaşmazlığa düşüldüğü durumlarda tarafların kimi zaman sorunu uluslararası yargı ya da hakemlik organlarına götürdükleri görülmektedir. Yargı ya da hakemlik organları, anlaşmazlığı çözümlerken tarafların saptadığı birtakım kurallara uygun olarak karar vermektedir. Uygulamada sınırlar, genel itibariyle uluslararası hukukun geçerli saydığı dayanaklar dikkate alınarak belirlenmektedir. Ancak, kimi özel durumlarda hukuk dışı verilerin de hesaba katılarak sınırların saptandığı görülebilmektedir. Ülke sınırlarına ilişkin bilgiler aktarıldıktan sonra, aşağıda devletler hukukuna göre ülke kazanma yollarına değinilecektir.

---

¹⁶ Çelik, a.g.e., ss. 213-215.

5. Devletler Hukukuna Göre Ülke Kazanma Yolları

Bir devletin mevcut ülkesine yeni bir arazi parçası katmasında uygulanacak kurallar uzun zaman özel hukuk, özellikle de Roma hukukuyla kıyaslanarak belirlenmiştir. Ancak, zamanla ülke üzerinde devletin mülkiyet değil, *egemenlik* (hakimiyet) *hakkı* olduğu kabul edilmiştir.¹⁷

Devletler hukuku, ülke kazanma ve buna bağlı olarak ülke yitirme şekillerini genel olarak ikiye ayırmaktadır: Asli (Birincil) iktisap ve ferî (İkincil) iktisap. **Asli iktisap**, henüz hiçbir devletin yetki alanına girmemiş bir ülkeyi bir devletin ele geçirmesidir. Bu nitelikteki toprak kazanımları şu durumlarda ortaya çıkabilmektedir: 1) sahipsiz ülkelerin işgali, 2) bir devletin ülkesinin sahillerinde ada veya adacıkların oluşması, 3) nehir ağızlarında deltaların oluşması ve 4) suni adacıkların inşa edilmesi.

Ferî iktisap ise daha önce başka bir devletin egemenliğinde olan ülkenin el değiştirmesidir ve 1) miras (veraset) yoluyla ülke edinme, 2) fetih, 3) satış, 4) toprak değişimi ve 5) kiralama gibi usulleri içermektedir. Günümüzde kutup bölgeleri dışında sahipsiz ülke kalmamıştır. Bu nedenle, sahipsiz ülkelerin işgali ülke kazanma yolu olmaktan çıkmıştır. Silah zoruyla ülke edinme ise, uluslararası hukuk tarafından yasaklanmıştır. Dolayısıyla, Günümüzde artık “fetih”ten bir hak olarak söz etmek mümkün değildir.¹⁸ Veraset yoluyla ülke edinme de yine tarihe karışmış ülke kazanma yollarından biridir.

Bu çerçevede, öncelikle uzun süre uygulandıktan sonra artık tarihe karışmış olan ülke kazanma yollarına, ardından da günümüzde geçerli olan ülke kazanma yollarına değinilecektir.

---

¹⁷ Seha L. Meray, “Devletler Hukukuna Göre Ülke İktisabı Şekilleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. X, S. 3., 1995, ss. 78-79.

¹⁸ BM Andlaşmasının 2. maddesinin 4. paragrafı uyarınca, “Örgütün üyeleri, uluslararası ilişkilerinde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı herhangi bir surette tehdide veya kuvvet kullanımına başvurmaktan kaçınırlar” denmektedir. Söz konusu “*kuvvete başvurma yasağı*” aynı maddenin 6. paragrafı ile üye olmayan devletlere de genişletilmiştir.

5.1. Tarihe Karışmış Ülke Kazanma Yolları

Tarihe karışmış ülke kazanma yolları; veraset yoluyla ülke edinme, sahipsiz ülkelerin işgali ve fetih olarak özetlenebilir.

5.1.1. Veraset Yoluyla Ülke Edinme

Ülkenin, hükümdarın malı sayıldığı çağlarda, ülke veraset yoluyla el değiştirebilmekteydi. Bu durum, özellikle büyük Avrupa devletlerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

5.1.2. Sahipsiz Ülkelerin İşgali

“Sahipsiz” ülkeler, bir devletin ulusal sınırları içinde olmayan, üzerinde hiçbir devletin yetkilerinin kullanılmadığı (hiçbir devletin egemenliği altında olmayan) ülkelerdir. Bu ülkeler, üzerinde insan yaşamayan veya çok ilkel düzeyde bir kabile hayatı yaşayan insanların yaşadığı ülkeler (teşkilatlanmamış yerli halkların yaşadığı ülkeler) olabilmektedir. Bu ülkeler “*territorium nullius*” sayılır ve bu ülkelerin işgal yoluyla bir devletin egemenliğine girebileceği kabul edilirdi. 15. yüzyılda başlayan coğrafi keşifler bu duruma örnek olarak verilebilir.¹⁹

İşgal, bir devletin *sahipsiz bir ülkeyi* o ülkeyi kendi egemenliğine tabi kılmak niyetiyle ve o ülkede egemenliğini kullanarak kazanmasıdır. Bu tanımda üç unsur dikkati çekmektedir: 1) ülkenin sahipsiz olması, 2) egemenliğe tabi kılmak niyet ve iradesinin olması ve 3) egemenliğin kullanılması. Bu üç unsuru sırasıyla açıklamak gerekirse; 1) *Ülkenin sahipsiz olması*: Söz konusu ülkenin başka bir devletin egemenliğine tabi olmaması anlamına gelmektedir. O ülkede çok ilkel düzeyde bir kabile hayatı yaşayan yerli bir halkın yaşamakta olmasının, ülkenin sahipsiz olma niteliğini etkilemeyeceği kabul edilmiştir. Ancak; o ülkede yaşamakta olan yerli halk ilkel nitelikte de olsa sosyal ve siyasal bakımdan örgütlenmişse o ülke sahipsiz ülke sayılamaz. Günümüzde yeryüzünün hemen her kesiminin bir devletin egemenliğine tabi olduğu düşünüldüğünde,

---

¹⁹ Çelik, a.g.e., ss. 19-21.

sahipsiz ülkelerin kazanılması artık pek rastlanabilecek bir durum değildir. Bu statüye girebilecek olan kutup bölgelerinin statüsü ise, günümüzde kesin olarak belirlenmiş değildir.

2) *Egemenliğe tabi kılmak niyet ve iradesi*: Bu niyet ve irade maddi bazı verilere, delillere dayanılarak doğrulanmaktadır. Bir devletin sahipsiz bir ülkede bu ülkeyi egemenliğine tabi kılma amacı gütmeksizin egemenliğini kullanması, örneğin bilimsel araştırmalar yapması da mümkündür. Eğer egemenliğine tabi kılma niyet ve iradesi mevcut değilse, ülkenin statüsü değişmemektedir.

3) *Egemenliğin kullanılması*: Keşiflerin yaygın olduğu 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar doktrin, keşif olayını bir ülke üzerinde egemenlik hakkının kazanılması için yeterli bir sebep olarak değerlendirmiştir. 19. yüzyıldan itibaren ise, sahipsiz ülkelerin kazanılması için keşiften ayrı olarak *işgalin etkin olması* şartı üzerinde durulmuştur. *Etkin işgalden* anlaşılması gereken, ülkenin fiilen ele geçirilmesi, diğer bir ifadeyle o ülke üzerinde zilyedliğin bulunmasıdır. Günümüz doktrininde bu şart şu şekilde tanımlanmaktadır: Egemenliğin kullanılması, sahipsiz bir ülkede *çekişmesiz ve sürekli* olarak gerçek egemenlik işlemlerinin yapılmasıdır.²⁰

Özetle işgal, devletler genel hukukunda hiçbir devlete ait olmayan, sahipsiz bir araziye zilyed olmak ve bu arazi üzerinde egemenlik kurmak suretiyle iktisaptır.²¹ Sahipsiz ülke kavramı (*terra nullius*), hiçbir devletin egemenliği altında olmayan bir ülkeyi ifade etmektedir. Bugün uygulanan uluslararası hukukta geçerli olan görüş, siyasal ve toplumsal bir örgütlenmeye sahip olan ülkelerin -ne kadar ilkel olursa olsunlar- sahipsiz ülke olarak kabul edilemeyeceğidir. Sahipsiz ülke işgali, yakın tarihe kadar görülmüş; ancak günümüzde yeryüzünde sahipsiz denilebilecek ülkelerin neredeyse hiç kalmamış olması nedeniyle, sadece bazı kenarda kalmış adalarda ve kutuplarda söz konusu olabilmektedir.

Sahipsiz ülkelerin kazanılmasında eski usuller ise; yeni keşfedilmiş ülkelerin egemenliğini, hıristiyan devletler arasında Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi sıfatıyla *Papanın fermanlarla dağıtması* usulü ve bir sahipsiz ülkeyi *ilk bulan ve oraya bayrağını*

---

²⁰ Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Dersleri: Devletin Yetkisi*, 4.b., İstanbul, Beta Basımevi, 1989, ss. 11-15.

²¹ Şakir Berki, "Devletin Toprak İktisabı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1972, C. 27, S. 3, s. 112.

ilk dikenin, o ülkenin sahibi olacağını ifade eden “*keşfin önceliği prensibi*” idi.²² Uygulanan pozitif uluslararası hukuka göre sahihsiz bir ülkenin işgal şartları aşağıdaki gibidir:

5.1.2.1. Pozitif (Müspet) Hukuka Göre Sahipsiz Ülkelerin İşgalinin Şartları

İşgal konusunda pozitif hukuk kuralları, 19. yüzyılın sonunda Avrupalı Devletlerin Afrika’da sömürgecilik faaliyeti geliştirmeleriyle önem kazanmıştır. 26 Şubat 1885 tarihinde Bismark’ın girişimiyle akdedilen Berlin Genel Senediyle işgal için başlıca iki şart getirilmiştir: 1) işgalin fiili olması ve 2) işgalin diğer devletlere bildirilmesi.²³ İşgalin fiili olması, işgal eden devletin ülke üzerinde devlet yetkisinin tümünü kullanacak şekilde örgütlenmesi, bu yetkileri sürekli ve kesintisiz olarak kullanması, kamu düzenini ve güvenliğini korumak için yeterli silahlı güç bulundurması gibi unsurları içinde barındırmaktadır.²⁴

Pozitif hukukta sahihsiz ülkelerin işgaline ilişkin koşul ve kurallar mevcudiyetini korumakla birlikte, yukarıda da ifade edildiği gibi günümüzde yeryüzünde sahihsiz ülkelerin neredeyse hiç kalmamış olması nedeniyle uygulamada bu durumun görülmesi artık pek mümkün olmamaktadır.

5.1.3. Fetih

Fetih, klasik doktrinde bir devletin diğer bir devletin ülkesini savaşta fiilen ve askeri kuvvetle işgal ederek, savaş sonunda *bir antlaşma ile bu durumu teyit etmeden*, işgal ettiği arazi üzerinde kendi hakimiyetini sürdürmesi olarak kabul edilmiştir. Pozitif hukuk gelişmeden önce, fetih yoluyla ülke iktisap edilebilmesi için savaşın bitmiş olması, yenilen devletin bütün ülkesinde veya ülkesinin bütün sayılabilecek bir parçası üzerinde varlığının sona ermesi, galip devletin bu ülkeyi resmen ilhak etmesi gerekiyordu.²⁵ Diğer bir ifadeyle fetih, hangi devlete ait olduğu kesin olarak bilinen bir ülkenin *tamamının*

---

²² Pazarcı, a.g.e., ss. 235-238.

²³ Meray, a.g.m., ss. 84-85.

²⁴ Çelik, a.g.e., ss. 20-21.

²⁵ Meray, a.g.m., ss. 95-96.

veya *bir kısmının*, diğeri bir devlet veya birçok devlet tarafından istila edilerek iktisap edilmesidir.²⁶

Pozitif devletler hukuku, fethi ülke iktisabında hukuki bir yol olarak tanımamaktadır.²⁷ Savaş tehdidi veya silah tehdidiyle yapılan ülke ilhaklarının tanınması günümüzde mümkün değildir. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti (MC) sistemi, fetih hakkını reddetmiştir. MC Misakı'nın 10. maddesinde Devletler, "*Cemiyetin bütün üyelerinin ülke bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstermeyi ve bunları her çeşit dış saldırıya karşı korumayı taahhüt ederler*" denmiştir.²⁸

BM'nin kurulmasından sonra da fethin her çeşidi BM'nin kurulmasından sonra BM Şartı'nın hükümleri gereği kabul edilemeyecek bir iktisap usulüdür. Savunma savaşı sonucunda galip gelen saldırıya maruz kalmış devlet de, yenilen devletin ülkesini fetih yoluyla iktisap edemez. Bunun hukuki sebepleri şunlardır:²⁹ 1) Devletlerin asli haklarından en önemlileri "toprak bütünlüğü" ve "egemenlik"tir ve 2) Millet unsuru, yalnızca şimdiki nesilleri ifade etmemekte, geçmişteki ve gelecek nesilleri de ifade etmektedir.³⁰ Ayrıca; saldırıya uğrayan devletlerin, savaş sebebiyle uğradığı her türlü zararın tazmin edilmesi de gerekmektedir.³¹

Diğeri yandan, MC kurulduktan sonra da bazı devletlerin fetih yoluyla arazi iktisabına teşebbüs ettikleri görülmüştür. İtalya'nın Habeşistan'ı ilhakı (9 Mayıs 1936), Almanya'nın 11 Mart 1938'de Avusturya'nın Reich'la birleştiğini ilan etmesi bu duruma örnektir. Ancak; fethin devamlı bir hak yaratamayacağını hadiseler teyit etmiştir.³²

25 Haziran 1945'de imzalanan ve 24 Ekim 1945'de yürürlüğe giren BM Andlaşmasının 2. maddesinin 4. paragrafında "*Teşkilat üyeleri, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı gerekse BM'nin amaçları ile uyumayan hiçbir tehdide veya kuvvet kullanımına başvurmaktan kaçınırlar*" denilmektedir. BM Andlaşmasının VII. bölümünde savaş yasaklanmış ve "*barışın tehdidi, bozulması ve saldırma fiili halinde*" alınacak tedbirler

---

²⁶ Berki, a.g.m., s. 118.

²⁷ Meray, a.g.m., s. 100.

²⁸ Çelik, a.g.e., ss. 21-22.

²⁹ Berki, a.g.m., s. 118.

³⁰ Berki, a.g.m., s. 115.

³¹ Berki, a.g.m., s. 119.

³² Meray, a.g.m., s. 101.

sayılmıştır.³³ Dolayısıyla, günümüzde “fetih”ten bir “hak” olarak söz etmek mümkün değildir.

5.2. Çağımızda Ülke Kazanma Sorunu

Devlet ülkesinin doğal olaylarla ya da insan eliyle yapılan toprak parçalarıyla büyümesinin yanı sıra, bir ülke üzerinde kullanılan yetkilerin el değiştirmesi de mümkün olmaktadır.

5.2.1. Devlet Ülkesinin Büyümesi

Bir devletin kara ülkesi, doğal olaylar sonucunda nehir veya denizlerden toprak kazanarak veya sahil sularında ada ve adacıklar oluşması yoluyla genişleyebilmektedir.³⁴ Devletlerarası nehirlerde oluşan adalar, hangi devlete ait su kısmında meydana gelmişse o devlete ait sayılmaktadır.³⁵ Bunun yanı sıra, bataklıkları kurutmak, sahilleri doldurmak, sahil sularında adacıklar inşa etmek yoluyla yapay olarak devlet ülkesine yeni topraklar katmak da mümkündür.

5.2.2. Ülke Üzerinde Kullanılan Yetkilerin El Değiştirmesi

Ülke statüsüne ilişkin değişiklikler çağımızda ancak **andlaşmalarla** yapılabilmektedir. Bir ülke üzerinde kullanılan yetkilerin andlaşmalarla el değiştirmesi **şartlı, süreli veya kesin** olabilmektedir. Yetkilerin *şart* ve *süre*ye bağlanarak el değiştirmesi durumunda, yetkileri devreden devletin, bu ülkeyle ilgi ve ilişkisi kesilmemekte, ülke yine o devletin ulusal sınırları içinde kalmaktadır. Bu duruma iki örnek verilebilir: 1) *Yönetim yetkisinin terki* ve 2) *Kiralama*.

Yönetim yetkisinin terkinde, bir devletin ülkesinin bir parçasının yönetimini bu ülke parçası yine kendi ulusal sınırları içinde kalmak kaydıyla bir yabancı devlete bırakması söz konusudur. Burada genellikle *şartlı* bir terk söz konusu olmaktadır.

---

³³ Meray, a.g.m., ss. 99-100.

³⁴ Çelik, a.g.e., s. 23.

³⁵ Berki, a.g.m., s. 12.

Örneğin; Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'in yönetimini, 1878 Berlin Andlaşmasıyla Avusturya'ya bırakması bu duruma örnektir. Aynı şekilde, 4 Haziran 1878'de Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında yapılan bir andlaşma ile Kıbrıs Adası'nın yönetimi İngiltere'ye bırakılmıştır. Bunun şartı ise, Rusya'nın Osmanlı topraklarına saldırması durumunda, İngiltere'nin Osmanlı devletine silahlı yardımda bulunmasıdır. Ancak uygulamaya bakıldığında bu durumun genellikle söz konusu ülkenin resmen ilhak edilmesiyle sonuçlandığı görülmektedir.

Kiralamada ise, kiralanılan ülke parçası, kiralaayan devletin ulusal sınırları içinde kalmakla birlikte, bu ülke parçası üzerinde kiracı durumundaki devlet yetkilerini kullanmaktadır. Bu **süreyle sınırlı** bir terktir. Bu usül, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve ertesinde stratejik nedenlerle ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından uygulanmıştır.

Yetkilerin Kesin El Değiştirilmesi durumunda, söz konusu ülke bir devletin ulusal sınırlarından çıkmakta, bir başka devletin ülkesi olmakta, yetkileri bırakan devletin bu ülkeyle hukuki ilişkisi kesilmektedir. Yetkilerin kesin el değiştirmesinin yöntemleri şunlardır: 1) *Satış*, 2) *Ülke Değişimi (Trampa)*, 3) *Ülke Terki (ve İlhakı)*, 4) *Yeni Bir Devletin Doğuşu* ve 5) *Kazandırıcı Zaman Aşımı*.

Satış, bir devletin, ülkesinin bir parçasını bir bedel karşılığında diğer bir devlete satmasıdır. Bunun örnekleri, 20. yüzyıl başlarına kadar görülmüştür. Rusya 30 Mart 1867 tarihli andlaşma ile Alaska'yı ABD'ye satmıştır.³⁶ Şakir Berki'ye göre, **ülke** “devlete hayat ve mevcudiyet veren asli unsurdur”. Bu nedenle, ülkenin en küçük bir parçasının bile satışı veya bağışı kabul edilemez”.³⁷

Ülke Değişimi (Trampa), özellikle komşu devletler arasında uygulanmaktadır. Sınır düzeltmeleri, bazı toprakların ekonomik, stratejik ve etnik nedenlerle değiş tokuşu yapılabilmektedir.³⁸ Trampada var olan “**mütekabiliyet**”, ülke bütünlüğü ilkesine aykırılığı hafifleten bir unsur olmaktadır. Ancak; trampaın kabul edilebilmesi için **referandum** (plebisit) yapılması gerekmektedir. Aynı şekilde, trampa edilecek toprak parçalarının genişlikleri birbirinden farklı olmamalıdır.³⁹

---

³⁶ Çelik, a.g.e., ss. 23-25.

³⁷ Berki, a.g.m, s. 115.

³⁸ Çelik, a.g.e., s. 26.

³⁹ Berki, a.g.m., s. 116.

Ülke Terki (ve İlhakı), devlet ülkesinin bir parçasının bir **andlaşma** ile ve karşılığında herhangi bir maddi çıkar sağlamaksızın bir başka devlete bırakılmasıdır. Bu durumda devletlerin biri açısından *terk*, diğeri açısından *ilhak* söz konusu olmaktadır. Ülke terk ve ilhakı genellikle bir savaş sonrasında “barış andlaşmalarıyla” yapılmaktadır. İki devlet arasında ülke terk ve ilhakının, barış zamanında ve andlaşma ile gerçekleşmesinin örnekleri de görülmüştür. Burada Türkiye, İngiltere ve Irak arasında 5 Haziran 1926 günü imzalanan andlaşmayı ve 20 Ekim 1921’de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan andlaşmayı örnek olarak vermek mümkündür. Bu andlaşmalarla Musul Irak’a, Hatay da Fransa’ya terk edilmiştir.⁴⁰ Bu iktisaplar, genellikle yenen devletin tehdidi ve baskısı ile yapıldığından hukuki olmaktan ziyade siyasi nitelikli iktisaplardır. Dolayısıyla Berki’ye göre, bu yolla yapılan ülke değişikliğini “fetih hakkı”na bağlamak daha doğru olacaktır.⁴¹

Yeni devletin kurulması, ya bağımsızlığın sömürgeci devlet tarafından tanınması şeklinde tek taraflı tasarrufla olmaktadır ya da BM’nin vesayet yönetimine son veren bir kararına dayanmaktadır.⁴² Yeni devletler, genellikle, eski sömürge devletler olmaktadır ve bunların bir ülkeye sahip olmalarının hukuksal dayanağı **self-determinasyon** ilkesidir. Sömürge rejimi altında olmayan bir ülkenin, bir devlete ait ülke parçası üzerinde *ayrılma* yoluyla yeni bir devlet kurması olgusu, bugünkü uygulanan uluslararası hukukta “devlet ülkesinin bütünlüğü” ilkesi çerçevesinde hukuksal açıdan reddedilmektedir. Diğer yandan, uluslararası hukuk açısından devletin ülke üzerindeki egemenliğinin tanınması için bu egemenliğin “meşru” olarak kabul edilebilmesi gerekmektedir.⁴³

Kazandırıcı zamanaşımı ile toprak iktisabı kuralı ise, devletler hukukunda bir ülke üzerinde “kesintisiz” ve “çekişmesiz” olarak uzun zamandan beri egemenliğin devam etmesinin ülke iktisabı için bir hak yaratabileceğini ifade etmektedir. Palmas Adası hadisesinde (1928) hakemler ve Doğu Groenland hadisesinde (1933) Uluslararası Daimi Adalet Divanı bu unsurları gördükleri için kazandırıcı zamanaşımını kabul etmişlerdir. Kazandırıcı zamanaşımında karşı karşıya iki devlet vardır ve bunlardan biri bazı şartlar altında ülkeyi diğeri devletin aleyhine iktisap etmektedir. Ancak buradaki

---

⁴⁰ Çelik, a.g.e., ss. 26- 27.

⁴¹ Berki, a.g.m., s. 115.

⁴² Çelik, a.g.e., s. 27.

⁴³ Pazarcı, a.g.e., ss. 232-233.

temel kural ÷lke üzerindeki söz konusu egemenliğin “çekişmesiz” olması, diğer bir deyişle *diğer ÷lkenin söz konusu ÷lkenin egemenliğine itiraz etmemesidir*. Kazandırıcı zamanaşımı için uluslararası hukukta belirli ve kesin bir süre tespit edilebilmiş değildir. Hakemler veya yargıçlar her hadisenin özel şartlarını göz önünde bulundurarak, süreyi “**adalet ve nısfet**” esaslarına göre belirlemektedirler.⁴⁴

Ancak; unutulmamalıdır ki sahibi belli ve iki devlet arasında *ihtilaflı* olan bir arazide zilyedlik şartlarına göre egemenlik tesis etmek **fetih** yoluyla toprak edinmeye dahil olmaktadır. Berki, kazandırıcı zamanaşımıyla toprak iktisabının kabul edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁵ Uygulamada kazandırıcı zamanaşımıyla iktisap, yalnızca **komşu devletler veya sınır devletleri** arasında gör÷lmüştür. Ancak, buradaki kural zilyedliğin zorla olmamasıdır. Aksi halde bu durum, ÷lke bütünlüğüne saldırı (tecavüz) kapsamına girmektedir. Burada, “iyi niyet” asli unsurdur. Ayrıca iktisap, ÷lkedeki halkın muhalefetine maruz kalmamalı ve diğer devletlerle de ihtilafa mahal vermemelidir.⁴⁶

---

⁴⁴ Meray, a.g.m., ss. 93-95.

⁴⁵ Berki, a.g.m., s. 116.

⁴⁶ Berki, a.g.m., s. 118.

İKİNCİ BÖLÜM

KUDÜS'ÜN ADI, DÜNYA TARİHİNDEKİ YERİ, ÖNEMİ VE TARİHÇESİ

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle, Kudüs'ün adına ilişkin tarihi bilgilere kısaca yer verilecek, Kudüs'ün dünya tarihindeki yeri ve önemi tartışılacak ve son olarak, Kudüs'ün antik tarihi, dinler tarihinden de yararlanılarak kısaca aktarılacaktır. Günümüzdeki en tartışmalı yerlerden biri olan ve İsrail'in "ebedi ve bölünmez başkent" ilan ettiği Kudüs'e ilişkin tartışmalı egemenlik iddialarının, antik dönemlere ait tarihi ve dini bilgilere yer verilerek daha sağlıklı tartışılabileceği düşünülmektedir. Nitekim, tarihi bilgiler İsrailoğullarının da Kudüs ve Filistin bölgesinde gelip geçici kavimlerden biri olduğunu göstermektedir. Akabinde, Kudüs'ün Osmanlı İmparatorluğu döneminde "millet sistemi" altında yaşadığı dini hoşgörü dönemi aktarılacaktır. Son olarak da, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan İngiltere'nin Filistin'deki manda döneminde Yahudilerin Kudüs ve Filistin'e yaptığı kitlesel göçler ve bunların neticesinde İsrail devletinin kuruluşuna giden süreç anlatılacaktır.

1. Kudüs'ün Adı

Kudüs'ten tarihte ilk olarak M.Ö. 19. ve 18. yüzyıllara ait Mısır metinlerinde bahsedilmektedir. M.Ö. 14. yüzyıla ait *Tell-el-Amarna Mektupları*'nda Kudüs'ün ismi "Barış Şehri" anlamındaki "Uru-salim" olarak geçmektedir. Kenaniler, tarih boyunca Kudüs'e "Roshalm, Roshilem, Orossalem, Shalem, Shalum" gibi "barış" anlamına gelen adlar vermişlerdir. Antik dönemdeki Kenan (Filistin) ve Kudüs hakkındaki bilgilerin çoğu Tevrat'tan derlenmiştir. Tevrat'ta Kudüs, "Yebus, Orashalim, Shalim veya Salim" olarak anılmaktadır. Yahudi tarihinin en önemli olaylarından biri olan Babil sürgününden sonra ise Kudüs'ü çevreleyen bölgeye Yahudiler "Yahuda" (*Judah, Judee*) demeye başlamışlardır.

Yapılan arkeolojik kazılar, Kudüs'ün Kenanilerin bir kolu olan *Yebusiler* (*Jebusites*) tarafından M.Ö. 5.000'li yıllarında inşa edildiğini göstermektedir. Bu, pek çok tarihi kaynakta Kudüs'ün isminin “Yebus” olarak geçmesini açıklamaktadır.⁴⁷

Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından sonra ise, bazı Hıristiyanlar Kudüs'ün Hz. İsa'nın acı çekerek ölümüne mahkum edildiği yer olması sebebiyle buraya “**günahkar şehir**” (*Guilty City*) demişlerdir.⁴⁸ İslam döneminde, Kuran-ı Kerim'de anlatılan Hz. Muhammed'in Kudüs şehrini ziyareti hadisesi (İsra ve Miraç hadiseleri) nedeniyle Kudüs'e, “*Rud-el-Şerif*” (Saygıdeğer Mabet), daha sonra da *El-Kuds* (Kutsal Olan) denmiştir.⁴⁹ Müslümanlar ayrıca şehre *Beyt-el Makdis* (Kutsal Ev) de diyorlardı.⁵⁰

2. Kudüs'ün Dünya/Dinler Tarihindeki Yeri ve Önemi

Genel olarak Orta Doğu bölgesi, özel olarak da Filistin ve Kudüs, üç büyük dinin doğduğu veya bağlantısının olduğu yer olması nedeniyle tarihte önemli bir yere sahiptir. İlk devletlerini burada kurmaları ve tarihteki en görkemli dönemlerini yaşadıkları Hz. Süleyman (*King Solomon*) zamanında iptidai Yahudi inancının temeli sayılan Yahudi Tapınağının burada inşa edilmiş olması nedeniyle Yahudiler, tarihsel ve dini kökenlerini Kudüs'e bağlamaktadırlar.

Diğer yandan, Nasırıyeli (Nazareth) olarak bilinen Hz. İsa, Beytullahim'de (Bethlehem) doğmuş ve peygamberliğinin başladığı M.S. 27 yılından çarmıha gerildiği M.S. 30 yılına kadar Kudüs'te yaşamıştır. Hz. İsa, Yahudi din adamlarının kışkırtmaları sonucunda Roma Valisi Pontius Pilate tarafından Kudüs'te çarmıha gerilerek ölümüne mahkum edilmiştir.

Kudüs, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen pek çok peygamberin yaşadığı yerdir.⁵¹ İslam'a göre Hz. Muhammed Kudüs'ü ziyaret etmiştir. 620'li yılların başında Hz. Muhammed, bir gece Allah tarafından Mekke'den Kudüs'e gönderilmiştir. Hz.

---

⁴⁷ Bernard Lewis, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, (çev. Selen Y. Kölay), 10.b., Ankara, Arkadaş Yayıncılık, 2014, ss. 30- 31.

⁴⁸ Jean Lartéguy, *Mourir Pour Jerusalem*, Paris, Editions de Fallois, 1995, ss. 205-207.

⁴⁹ Lartéguy, a.g.e., s. 245.

⁵⁰ Karen Armstrong, *Jerusalem One City, Three Faiths*, New York, USA Ballentine Books, May 1997, ss. 221-224.

⁵¹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 3.b., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, ss. 37-38.

Muhammed, Cebrail A.S. ile birlikte Burak Bineğinin üzerinde seyahat ederek Harem-i Şerif'e inmişler (**el-İsra Hadisesi: Gece yolculuğu**) ve burada peygamberler tarafından karşılanmışlardır. Hz. Cebrail ve Hz. Muhammed, gök katmanlarını geçmiş ve son katmanda Allah (c.c.) Hz. Muhammed'e vahyetmiştir (**Miraç Hadisesi: Yükselme**).⁵²

3. Kudüs'ün Tarihçesi

3.1. Kenan Diyarı ve Kenaniler

Bereketli Hilal⁵³ olarak bilinen bölgenin Batı kolundaki ülkelerin adları tarihte çoğunlukla oralarda hüküm süren krallıkların ya da yaşayan halkların adlarıyla bilinmiştir. Eski metinlerde en çok bahsedilen bu ülkelerden biri de Kenan'dır. Tevrat'ta ve diğer eski metinlerde sıkça anılan Kenan, Bereketli Hilal'in güneyinde yer alan topraklara verilen addır. Bu bölgenin ilk yerleşiklerinin, buraya MÖ 5.000-3.000 yılları arasında yerleşen Kenaniler (Kenanlılar, *Canaanans*) olduğu bilinmektedir. *Kitab-ı Mukaddes'te* "Kenaneli", "Kenan diyarı" diye anılan bu bölge bugün bilinen adıyla Filistin topraklarına karşılık gelmektedir. Kenan'ın güney ve kuzeydeki kıyı bölgelerine de, tarihte oralarda yaşayan halkların adları verilmiştir: Fenike ve *Filistiye*.⁵⁴

İsrailoğulları Kenan ülkesine gelmeden önce burada Kenani klanlar yaşıyordu. Kenan'dan ve Kenanilerden, M.Ö. 15. yüzyıla ait Mısır ve Fenike'ye ait çiviyazısı tabletlerde bahsedilmektedir. Kenan ismi; Filistin'i ve Suriye'yi içine alan topraklar için, bazen de Ürdün Nehri'nin batısındaki veya Akka (*Akko*)'dan kuzeye doğru olan kıyı şeridindeki toprakları ifade etmek için kullanılıyordu. İsrailoğullarının, bölgeye M.Ö. 1200'lü yıllarda geldikleri tahmin edilmektedir. Tevrat'ta Kenanilerin, Hz. Nuh'un torununun soyundan geldiği yazmaktadır. Bu bölgede ilk ilkel yerleşim, M.Ö. 8000 yılında başlamış, daha geniş kapsamlı tarımsal yerleşim ise, farklı kaynaklara göre M.Ö.

⁵² Armstong, a.g.e., ss. 221-224.

⁵³ "Bereketli Hilal" terimi, ilk kez Amerikan Oryantalist James Henry Breasted tarafından kullanılmıştır. Bereketli Hilal, güneyde Arabistan Çölü ile kuzeyde Doğu Anadolu dağları arasında yer alan bölgeye verilen addır. Bu bölge, Babil ve İran (Pers)'in kuzeybatısından Asur'daki Dicle ve Fırat Nehirlerine kadar uzanır. Doğu'da Zagros Dağlarından, Batı'da Suriye ve Akdeniz'e, güneyde ise Filistin'in güneyine kadar uzanmaktadır. Mısır'daki Nil Vadisini de içine aldığı bazen kabul edilmektedir. Antik Babil, Asur, Mısır ve Fenike ülkelerini içine alan Bereketli Hilal, Tevrat'ın Yaradılış Kitabı'nda anlatılan bölgeye karşılık gelmektedir. *Encyclopedia Britannica*, <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/205250/Fertile-Crescent>, (23.02.2015).

⁵⁴ Lewis, a.g.e., , ss. 30- 31.

7000-4000 aralığında başlamıştır. Erken Bronz Çağda (M.Ö. 3000-2000) burada Sami halklar yaşıyordu. Bölgedeki kayıtlı tarih ise, Orta Bronz Çağda başlamıştır (M.Ö. 2000-1550). Bu dönemde bölgede Sami ırkından Amoritler ve Hurriler gibi halklar vardı. Geç Bronz Çağda ise (M.Ö. 1550-1200), bölgeye Mısırlılar hakim olmuştu. Bu dönemde bölgeye yapılan Habiru (Hapiru veya Apiru) istilalarından bahsedilmektedir. Mısırlılar bu terimi, istilacı yabancı halklar için kullanıyorlardı. M.Ö. 13. yüzyılda Geç Bronz Çağda Mısırlıların ve Hititlerin güçlerini kayb ettikleri dönemde İsraililer bölgeye girerek (M.Ö. 1250), ülkenin güneyine yerleşmişlerdir. Aynı dönemde Filistinliler denen ve Girit'ten geldikleri tahmin edilen bir halk da bölgede bulunuyordu. Bu dönemde İsraililerle yerli Kenan halkı ve Filistinliler arasında savaşlar yaşanmıştır.⁵⁵

Yahudiler genel olarak Filistin ile özel olarak da Kudüs ile olan tarihi bağlarını Tevrat'a dayandırmaktadırlar. Tevrat, Eski Ahit'in (*Old Testament*) üç ana kitabından en olarak kutsal kabul edilenidir. Tevrat'ın "Yaradılış" (*Genesis*) Kitabı'nda, Yahudi kavminin öncüsü olan "İbraniler"den bahsedilmektedir. Yaradılış Kitabı'na göre, İbranilerin ataları Abraham (Hz. İbrahim)'dir.⁵⁶ Rivayete göre, "İbrani" ismi, Mezopotamya'da Sümer medeniyetinin merkezi Ur'da doğan ve daha sonra Kenan'a göç eden Hz. İbrahim'den gelmektedir.⁵⁷ İbrahim sözcüğü "halkların babası" anlamındadır. *Tekvin* (Yaradılış Kitabı, *Genesis*)'de Allah'ın İbrahim'e "Birçok milletin atası olacaksın, adın bundan sonra İbrahim olacak" dediği anlatılmaktadır.⁵⁸ İkinci rivayet ise, Hz. İbrahim'in büyük babasının adının Abir (Haber, Hibir) olması nedeniyle bu kavme Abirani (İbrani) denmesidir. Yahudiler, Hz. İbrahim'in torunu Hz. Yakub'un adının Allah (Yahova) tarafından *İsrail* olarak değiştirildiğine inanmaktadırlar. Bu nedenle, bu kavme İsrailoğulları da denmiştir. Hz. Yakub'un büyük oğlunun adıysa Yahuda idi. "Yahudilik" kelimesi de buradan gelmektedir.⁵⁹

---

⁵⁵ "Canaan", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Canaan-historical-region-Middle-East>, (15.06.2017).

⁵⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara, Türkiye İş Bankası yayınları, 1989, s. 6.

⁵⁷ Will Durant, Roger Lambelin, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, (çev. Sami Sabit Karaman), 3.b., İstanbul, İnkılab Yayınevi, 2013, ss. 15-16.

⁵⁸ Arı, a.g.e., s. 33.

⁵⁹ Durant, Lambelin, a.g.e., ss. 15-16.

Kudüs'ü çevreleyen bölgenin adına Yahudilerin tarihinde bir dönüm noktası olan Babil sürgününden sonra Yahuda (*Judah, Judee*) denmeye başlanmıştır. Yahuda Krallığının ortaya çıkmasından önce, M.Ö. 11. yüzyılda Kudüs'ün güneyinde Yahuda adında bir kabile yaşamaktaydı. Diğer yandan, Tevrat “Yahuda Dağı”ndan ve “Yahuda Çölü”nden bahsetmektedir. Muhtemeldir ki, Yahuda Kudüs'ün güneyinde yer alan bir dağ parçasına verilen coğrafi bir isimdi, Yahuda kabilesi de bu adı Kenan'a yerleştikten sonra almıştı. Kabilenin kökenleri hakkında bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Diğer yandan, aynı dönemde Fırat'dan (Ephrata) gelen bir kabilenin Beytüllahim'e (Bethlehem) yerleştiği bilinmektedir. Bu kabileden kopan bir klanın, Yahuda kabilesini oluşturmuş olması da muhtemeldir. Yaradılış Kitabında anlatıldığına göre, Yahuda kabilesi, beş klandan oluşmaktaydı ve bunların üçü Kenan kökenliydi. Hz. Davut zamanında Yahuda'nın güneyinde yaşayan diğer klanlar da Yahuda kabilesine katılmışlardı.⁶⁰

3.2. İsrailoğullarından Önce Kudüs ve Yahudilik Tarihinin Başlaması

M.Ö. 3000'li yıllarda Kudüs, Gihon Irmağının etrafında çiftçi ailelerin yaşadığı, Doğu'da Kidron, Batıda Tyropeon, güneyde Gehenna vadileri tarafından çevrelenen ve üç tarafında Zeytin Dağı, Siyon Dağı ve Moriah Dağları'nın uzandığı dar bir alanda kurulmuş küçük bir şehirdi. Şehrin stratejik bir değeri yoktu, savunması zordu ve su kaynakları kıttı. Üç bin yılın sonunda Kudüs, bugün bilinmeyen nedenlerle (iklim değişikliği veya bir düşman akını), yerleşikleri tarafından terk edildi ve 1.000 yıl kadar Kudüs bölgesi sadece bir geçiş güzergahı olarak kullanıldı.

M.Ö. 16. yüzyılın başlarında Kenan ülkesi, Mısırlıların kontrolüne girdi. Bu, Kudüs'ün tarihte adının geçmeye başladığı ilk dönemdir. Bu dönemde Kudüs kralı *Melşizedek*'ti ve Kudüs, Mısır'a bağlı bir şehir-devletiydi. Mısırlılar, bu dönemde Filistin'de doğrudan bir yönetim kurmamış, şehre Firavunlara bağlı yerel krallar atamışlardı. Kudüs'ün iki bin kadar yerleşigi vardı ve şehrin koruyucusu Tanrı Salem'di.⁶¹

---

⁶⁰ Benoit de Sagazan, *Le Monde de la Bible*, Paris, Groupe Bayard Presse, 1977, ss. 551-554.

⁶¹ Lartéguy, a.g.e., ss. 21-29.

Antik dönemde Kudüs bölgesindeki Yahudilik tarihi hakkındaki bilgiler büyük ölçüde Tevrat'tan yararlanılarak derlenmiştir. Tevrat dışında 1887 yılında Mısır'daki Tell-el-Amarna'da keşfedilen çivi yazısı tabletler, Firavun III. Amenhotep (veya III. Amenofis M.Ö 1386-1349) ve onun oğlu Akhenaten'in (veya Akhenaton M.Ö. 1350-1334) kraliyet arşivlerinin bir parçasıdır ve Mısır'a bağlı kralların firavuna yazdığı 382 adet mektuptan oluşmaktadır.⁶² Bunların içinde M.Ö. 1375 yılına ait olan ve Mısır'a bağlı Kudüs kralı Abdi Hepa'nın Firavun'a yazdığı mektuplar da yer almaktadır. Bu mektuplarda *Habiru*⁶³'ların *Ruşada*'yı (Kudüs) istila ettiği anlatılmaktadır.

M.Ö. 12. yüzyılın sonlarında Mısır bu bölgedeki kolonilerini terk etmiştir. Bu nedenle kaynaklarda bir süreliğine Kudüs'ten bahsedilmemektedir. İki yüz yıl kadar sonra Kenani bir klan olan Yebusiler (Jebusites, Jebuseen) Kudüs'ü geri almışlardır. Kudüs, Mısır tarafından işgal edilmeden önce burada Kenani kabileler yaşıyordu.⁶⁴ İsraililer, Kenani topraklarında ilerlerken *Filistinlilerle* karşılaştılar. Bu halk muhtemelen Girit'ten geliyordu ve bunlar Bronz Çağda zırh, kalkan, miğfer taşıyarak iki tekerlekli arabaların üzerinde savaşan, çağının ilerisinde bir halktı.⁶⁵ Bu halk, Roma çağında Filistin bölgesine adlarını vereceklerdir. İbraniler bu halka "*Pelishtin*" ve yaşadıkları bölgeye de "*Pelesheth*" diyorlardı. Romalılar zamanında ise, bu topraklar "*Palestina*" olarak anılacaktır.⁶⁶

Yahudiler, Hz. İbrahim'in soyundan geldiklerine inanmaktadırlar. Kitabı Mukaddes⁶⁷'in Eski Ahit bölümünün Tekvin kısmında M.Ö. 18. yüzyılda Hz. İbrahim'e bir gece rüyasında Allah'ın (Yahova) Nil'den Fırat'a kadar olan bölgeyi İbrahim'in nesline verdiğini, onun kavminden bir millet yapacağını ve yaşadığı yerden Kenan'a (El-Halil, Hebron) göç etmesi gerektiğini bildirdiği anlatılır.⁶⁸ Hz. İbrahim bunun üzerine,

---

⁶² Armstong, a.g.e., ss. 13-14.

⁶³ Geç Bronz Çağ (M.Ö. 1550-1200) Kenan'da Mısır egemenliğinin olduğu dönemdir. Eski metinlerde bu dönemde Hapiru (Habiru veya Apiru) denen yağmacıların istilalarından bahsedilmektedir. Bu terim, Mısırlılar tarafından yabancı olan ırkları tarif etmek için kullanılmıştır. Bazı akademisyenler ise, Hapiru'ların İbraniler olduğunu iddia etmektedir. *Encyclopedia Britannica*, <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/91488/Canaan?anchor=ref151406>, (26.02.2015).

⁶⁴ Lartéguy, a.g.e., ss. 32-34.

⁶⁵ Lartéguy, a.g.e., ss. 39- 40

⁶⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 3.

⁶⁷ Kitabı Mukaddes (İng. *Holy Bible*), Eski Ahit (Tevrat-ı Şerif) ve Yeni Ahit (İncil-i Şerif)'den oluşmaktadır. Eski Ahit'in ilk beş kitabına **Tevrat** denir (Bu kitapların, Hz. Musa'nın olduğuna inanılır). **Zebur** ise Hz. Davud'un kitabıdır ve Eski Ahit'in **Mezmunlar** (ilahiler) kitabında yer alır. Arı, a.g.e., s. 33.

⁶⁸ Arı, a.g.e., s. 33.

kabilesiyle birlikte yaşadığı Harran (Urfa, *Ur*)’dan Kenan diyarına göç etmiştir. Bu olayın Babil hükümdarı Hammurabi döneminde (M.Ö. 18. yüzyıl) olduğu sanılmaktadır.

Hız. İbrahim’in eşi Hacer’den olan oğlu İsmail, eşi Sara’dan olan oğlu ise İshak’tır. Yahudiler İshak’ın soyundan devam ederken, Yahudiler gibi Sami ırkından olan Araplar da İsmail’in soyundan devam eder. Hız. İbrahim’in oğlu Hız. Yakup 12 oğluyla birlikte Mısır’a yerleşir. Firavun II. Ramses (M.Ö. 13. yüzyılın ortaları) zamanında Allah, Hız. Yakup’un oğlu Levi’nin soyundan gelen Hız. Musa’ya kavmiyle beraber Mısır’ı terk etmesini söyler. Musa’nın kavmiyle birlikte Mısır’dan çıkması olayına “*Exodus*” denmektedir. Hız. Musa ve kavmi, 40 yıl kadar Sina Çölünde dolaşırlar.⁶⁹ Sina’da Allah, Hız. Musa’ya On Emri indirir. İsrailoğullarını Filistin’e götüren ise, Hız. Musa’nın yeğeni ve yardımcısı Hız. Yuşa’dır. (Yaşua, Yeşu, Joshua, Jeshua, Hoshea, Oshea). Tevrat’a göre, Hız. Yuşa, Kenan’a girmek için Filistinlilerle uzun süren mücadeleler verir.⁷⁰ Yahudilere göre, İbrani kavminin Kenan ilini zapt etmesi, *Yahve*’nin (Tanrı) onlara adadığı toprağı ele geçirmelerinden başka bir şey değildi.⁷¹

İsrailoğullarının tarihinin başlangıcı ve Yahudi dini ve kültürel geleneğinin temeli, Mısır’daki kölelik dönemi ve toplu göç olayıdır.⁷² Mısır’dan çıkış, Sina’daki başıboşluk döneminin ardından Tanrı’nın İsrailoğullarına vaat ettiği toprakların fethiyle sonuçlanır.⁷³ Tevrat’a göre, Tanrı Yahve İsrailoğullarına Sina’da görünmüş ve vaat ettiği topraklara kadar çöl boyunca eşlik etmişti.⁷⁴

Kenan’a göçün ardından, birçok “Yargıç” (*Judges*) ve aşiret reisi tarafından yönetildikten sonra M.Ö. 11. yüzyılda İsraililer kendilerine bir kral seçtiler. Çağın büyük devletleri Asur, ve Mısır bu dönemde güçlerini kaybetmişlerdi. Son “Yargıç” Samuel, Bünyamin (Benjamin) kabilesinin lideri Saül’ü kral seçerek İsraililerin başına geçirdi.⁷⁵

Tevrat’a göre, bir asker olan Hız. Davud İsrail ile Filistinliler arasında geçen savaşlar sırasında bir dev olan Filistinli *Goliat*’ı öldürerek büyük bir ün elde etmişti. Hız. Davud, İsrail Kralı Saül’un damadıydı. Zamanla Saül, Hız. Davud’un yükselen ününü ve

---

⁶⁹ Sagazan, a.g.e., s. 485.

⁷⁰ Armaoğlu, a.g.e., ss. 6-8.

⁷¹ Durant, Lambelin, a.g.e., ss. 25-27.

⁷² Yaratılış (Genesis) Kitabına göre, İbraniler Mısır’da dört yüz yıl kadar yaşamışlardı. Sagazan, a.g.e., s. 444.

⁷³ Sagazan, a.g.e., s. 450.

⁷⁴ Sagazan, a.g.e., s. 471.

⁷⁵ Armstrong, a.g.e., s. 34.

prestijini kıskanmaya başladı ve onu öldürmenin yollarını aradı. Bunun üzerine, Hz. Davud Saül'den kaçarak, İsraililerin düşmanı olan Filistinlilerin hizmetine girdi. İlk İsrail kralı olan Saül ölünce, oğlu İşbaal krallığın başına geçti. Hz. Davud ise, henüz yerleşilmemiş olan Kudüs'ün güney tepelerinde, başkenti Hebron olan kendi krallığını (*Yahuda Krallığı*) kurdu. İşbaal'in krallığı ile Davud'un krallığı arasında savaşlar yaşandı. Bu savaşlardan birinde Kral İşbaal'in ölmesi üzerine İsrail Krallığı, Davud'u kral olarak kabul etti ve Kuzey'deki İsrail krallığı ile Güney'deki Yahuda Krallığı birleşti. Böylece Hz. Davud tüm İbrani halkının kralı oldu. Ancak, bu birleşik krallığın ortasında "bağımsız Yebusi (Jebusite) Kudüs şehir-devleti" vardı. Hz. Davud'un Kudüs'ü nasıl aldığı konusunda Tevrat'ta kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Hz. Davud'un Kudüs'ü alması, İsraililer tarafından tarihlerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.⁷⁶

"Birleşik Yahuda Krallığı" güneyde Negev'den kuzeyde Edom'a kadar uzanıyordu. Krallığın merkezinde Yahuda Dağı vardı.⁷⁷ Kudüs ise, Hz. Davud'un iki ayrı kabile federasyonunun ortasında bağımsız bir şehirdi.⁷⁸ Bu dönemde Kudüs'te Kenani bir kabile olan Yebusiler vardı. Mısır, şehirden çekilmişti. Hz. Davud, bu iki federasyonu ortak bir tapınak ve tek bir başkentte birleştirmek istedi. Kudüs'ü alarak buraya "İr David" (Davud'un Şehri) ismini verdi ve burayı birleşik krallığın başkenti ilan etti. Ancak, kutsal metinlerden Babil sürgününe (*exile*) kadar İsraililerin, Kudüs'e kutsal bir önem atfetmediği anlaşılmaktadır.⁷⁹

Hz. Davud, şehri alınca ilk olarak kutsal "Ahit Sandığı" şehre törenle getirdi.⁸⁰ Eski metinlerden bu sandığın On Emir tabletlerinin taşıdığı sandık olduğu anlaşılmaktadır. Sandığın üzerinde altından iki meleğin kanatları, Yahve'nin tahtını taşıyordu. Bu sandık, o güne dek Yahvistler için dini bir önemi olmayan Kudüs'ün kutsiyet kazanmasında önemli bir rol oynamıştır.⁸¹ Kırk yıl hükmeden Hz. Davud, krallığını Fırat Nehrine kadar genişletmiş, Şam'ı alarak, Ürdün'ün her iki yakasını ele

---

⁷⁶ Armstrong, a.g.e.,ss. 36-37.

⁷⁷ Sagazan, a.g.e., s. 557

⁷⁸ Lartéguy, a.g.e., s. 46.

⁷⁹ Armstrong, a.g.e.,ss. 38-39.

⁸⁰ Lartéguy, a.g.e. s. 49.

⁸¹ Armstong, a.g.e., s. 41.

geçirmiştir.⁸² Tevrat'taki anlatılarda Hz. Davud zamanında Filistinlilerin ülkeden çıkarıldığından bahsedilmektedir.⁸³

Hz. Davud'un ölümüyle, onun oğlu Hz. Süleyman (*Kral Solomon* M.Ö. 970) başa geçti. Hz. Süleyman döneminde Kudüs toprakları genişletildi. Hz. Süleyman, Siyon Dağı'na bir kraliyet akropolü (*acropolis*) inşa ettirdi.⁸⁴ Bu akropol, Yahve için inşa edilmiş bir Tapınaktan ve bir kraliyet sarayından oluşuyordu. İlk Yahudi Tapınağı hakkındaki bilgiler Tevrat'ta anlatılmaktadır.⁸⁵ Kudüs Tapınağı, kutsiyet derecesine göre sıralanmış üç kısımdan oluşuyordu: Avlu (*oulam*), İbadet holü (*Hekhal*) ve kutsalların kutsalı (*Devir, Debir*). Kutsalların kutsalı, Tanrı'nın bulunduğu yerd. Yahve burada Ahit Sandığı tarafından temsil ediliyordu.⁸⁶

Ahit Sandığı Tapınağa yerleştirilince, *Siyon*⁸⁷(*Zion*) Dağı da İsraililer için cennetle dünyayı birbirine bağlayan bir merkez olarak kabul edilmeye başlandı. Siyon, her daim Tanrı tarafından korunan yerd. Kudüs'ün gerçek kralı Yahve idi ve Siyon'daki tahtında oturuyordu. Bu Mabet, İsraililerin çölde başıboş dolaştığı kırk yıllık göçebelik döneminin sona erdiğini ilan ediyordu.⁸⁸ Kudüs'te Yahudi Tapınağının inşası, Yahudi destanının en başlıca olaylarından biridir.⁸⁹

Hz. Süleyman döneminde Kudüs en görkemli zamanlarını yaşadı.⁹⁰ Hz. Süleyman 40 yıl kadar hükmettikten sonra, M.Ö. 930'daki ölümüyle Yahudi Krallığı dağıldı. Tarihteki ilk birleşik İsrail devleti, seksen yıl kadar yaşamış ve dağılmıştı. Birleşik krallık dağıldıktan sonra, iki ayrı Yahudi devleti ortaya çıktı: Filistin'in kuzeyinde yer alan ve başkenti Samaria (Samiriye veya Nablus) olan *İsrailiye Krallığı* ve güneyde Kudüs'ü içine alan *Yahuda Krallığı* (Judeae, Yahudiye). Yahuda Krallığının başında Hz.

---

⁸² Lartéguy, a.g.e. s. 58.

⁸³ Sagazan, a.g.e., ss. 491-493.

⁸⁴ Armstong, a.g.e., s. 47.

⁸⁵ Kur'an-ı Kerim'de Neml Suresinin 44. ayetinde Hz. Süleyman'ın camdan bir köşk yaptırdığı anlatılır: "Ona: 'köşke gir' denildi. Onu gördüğü zaman derin su zannetti ve eteklerini çekti. Süleyman A.S: 'Muhakkak ki o, parlak, billur camdan bir köşktür' dedi.

⁸⁶ Sagazan, a.g.e., ss. 242-243.

⁸⁷ Siyon (*Zion*), Eski Ahit'te geçen Antik Kudüs'ün doğusunda yer alan tepelerdir. Burası, M.Ö. 10. yüzyılda Yahuda Kralı Hz. Davud'un Yebusilerden aldığı yerd. Buranın isminin Yebusilere (Kenaniler) ait "Zion Kalesi"nden geldiği düşünülmektedir. Yahudi tarihçi Josephus, 1. yüzyılda Siyon'un Kudüs'ün Batı tepesi olduğunu söylemiştir. Bu düşünce 19. yüzyılın sonlarına kadar kabul görmüştür. Ancak, 19. yüzyılın sonlarında gerçek Siyon'un, Doğu'da yer alan günümüzdeki **Ophel Tepesi** olduğu anlaşılmıştır. *Encyclopedia Britannica*, <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/657453/Zion>, (27.02.2015).

⁸⁸ Armstong, a.g.e., ss. 50-55.

⁸⁹ Durant, Lambelin, a.g.e., s. 37.

⁹⁰ Lartéguy, a.g.e. ss. 65-66.

Davud'un soyundan gelen krallar bulunuyordu. İsrailiye krallığı iki yüzyıl kadar daha yaşarken, Yahuda krallığı üç yüz elli yıl kadar daha yaşadı.⁹¹ Ancak bundan sonraki krallar, Mısır ya da Asurlulara bağımlı-krallar oldular.⁹²

İsrail Krallığının başkenti Samiriye M.Ö. 722 yılında Asur Kralı V. Salmanazar tarafından alınınca İsraililer için sürgün dönemi başladı.⁹³ Bundan sonra, İsrail ismi coğrafi bir bölgeyi anlatmak için değil, yalnızca dini bir terim olarak yaşadı.⁹⁴ Yahudiye Devleti ise, MÖ 586'da Babilliler tarafından yıkıldı.⁹⁵ Yakın Doğu'nun en büyük gücü haline gelen Babil Kralı Nabukadnezar (Buhtunnasır), M.Ö. 586 yılında bir dizi savaş sonucunda Kudüs'ü ele geçirdi. Musevi Tapınağını ve kraliyet sarayını ateşe verdi, Kudüs duvarlarını ve Yahuda Krallığını yıktı. Yahudi hanedanını ise Babil'e sürdü.⁹⁶ Babil döneminde Kudüs Yahudiler tarafından neredeyse unutulmuştu.⁹⁷ Bu sürgün döneminde Yahudiler arasında yabancı bir toprakta da Yahve'ye ibadet etmenin mümkün olduğu inancı gelişti. Babil'e sürgün edilen bir aziz olan Ezekeil, bir ışık bulutunun ortasında ona doğru yaklaşan ve dört melek tarafından çekilen bir at arabası gördüğünü söyledi. Yahve'nin eli gelmiş ve onun ruhunu Kudüs'e götürmüştü. Ezekeil burada Tapınağı gezmiş ve insanların orada yabancı tanrılara taptığını görmüştü. Bunlar, Yahve'nin Kudüs'ü terk etme ve sürgündeki Yahudi toplumuyla birlikte yaşamaya başlama nedenleriydi. Yahve artık Siyon'da yaşamıyordu. Ancak; Yahve bir gün kendi şehrine geri döneceğini ve Siyon Dağı'ndaki mabetini yeniden kuracağını söylemişti, böylelikle diasporadaki Yahudiler de evlerine geri dönebilecekler ve Kudüs, ıssız bir çölden Eden'in bahçesine (cennet bahçesine) dönüşecekti. Yahuda ve İsrail, Hz. Davud'un soyundan gelen bir kralın yönetimi altında yeniden birleşecekti ve Yahve de kendi insanları arasında yaşayacaktı. Böylece, sürgündekiler antik mitlerine geri dönmüşler ve Kudüs'e geri dönmeyi düşlemeye başlamışlardı.⁹⁸

M.Ö. 6. yüzyılda Babilliler, Pers İmparatorluğunun kurucusu Medli Kiros (II. Kiros veya Büyük Kiros, *Keyhüsrev*) tarafından alaşağı edildiler. Keyhüsrev, 40.000

---

⁹¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 8.

⁹² Lartéguy, a.g.e. s. 85.

⁹³ Sagazan, a.g.e., s. 550.

⁹⁴ Armstrong, a.g.e., ss. 63-68.

⁹⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 9.

⁹⁶ Lewis, a.g.e., s. 35.

⁹⁷ Durant, Lambelin, a.g.e., ss. 59- 60.

⁹⁸ Armstrong, a.g.e., ss. 76-85.

kadar Yahudi ailenin Filistin topraklarına geri dönmesine izin verdi. Keyhüsrev'den sonra gelen Pers İmparatoru II. Darius da, Kudüs'te Yahudi Tapınağının yeniden inşa edilmesine izin verdi. Bu, Kudüs'te inşa edilen ikinci Musevi Tapınağıydı.⁹⁹ Bu ikinci Tapınak 500 yıl kadar ayakta kaldı.¹⁰⁰

Kudüs'ün Selevkosların (Selevkiler) hakimiyetine girdiği dönemde ise, Selevkos Kralı IV. Antiokus'un (Antiochus) çıkardığı bir fermanla Kudüs'te Yahudi ibadetini yasakladı. Antiokus, Yahudilerin Tapınağını da Tanrı Zeus'a adadı.¹⁰¹ Bunun üzerine, M.Ö. 166 yılında Yahudi din adamı Judas Maccabeus ve taraftarları Selevkoslara karşı saldırıya geçerek Tapınağın tekrar Yahve'ye adanmasını sağladılar.¹⁰²

Romalılar döneminde M.Ö. 37 yılında Herod, Kudüs'e yerleşerek "Yahudilerin kralı" ünvanını aldı. Herod'un annesi Nebati bir Araptı.¹⁰³ Herod, şehre bir hisar yaptırdı ve şehir duvarlarını yeniden inşa ettirdi. M.Ö. 19 yılında Herod, Tapınağı yeniden inşa etmeye karar verdi. Bu Yahudilerin üçüncü Tapınağıydı.¹⁰⁴ Modern tarihte anlaşmazlığa konu olan Batı Duvarı'nın (*Ağlama Duvarı*), Yahudiler tarafından Herod'un yaptırdığı Yahudi Tapınağı'ndan geriye kalan son kalıntı olduğuna inanılmaktadır.¹⁰⁵ Herod ölünce, ülke dört oğlu arasında paylaşıldı ve daha sonra da Roma'nın doğrudan kontrolüne girdi.¹⁰⁶

3.3. Hıristiyanlığın Ortaya Çıkışından Sonra Kudüs

M.S. 30 yılında Hz. İsa, yakın gelecekte kutsal şehrin yerle bir olacağını ve Herod'un Tapınağının yıkılacağını, onun yerine insan yapımı olmayan bir Tapınağın inşa edileceğini söyledi. Hz. İsa'nın söylediklerini kendi inançlarına tehdit olarak gören Yahudiler, Hz İsa'yı tutukladılar ve cezalandırılması için Roma valisi Pilate'ye teslim

---

⁹⁹ Lewis, a.g.e., s. 36.

¹⁰⁰ Lartéguy, a.g.e. s. 99.

¹⁰¹ Armstrong, a.g.e., ss. 110-114.

¹⁰² Armstrong, a.g.e., ss. 117-125.

¹⁰³ Lartéguy, a.g.e. s. 128.

¹⁰⁴ Lartéguy, a.g.e. s. 151.

¹⁰⁵ Armstrong, a.g.e., ss.128-136.

¹⁰⁶ Lartéguy, a.g.e. ss. 158-160.

ettiler. Roma valisi, Yahudi din adamlarının baskılarına karşı koyamayarak Hz. İsa'yı çarmıha gerilerek ölüme mahkum etti. İlk Kudüs kilisesi Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra, onun üç havarisi Petrus (Peter, Pierre), James (Jacque, Yakup) ve John tarafından kuruldu.¹⁰⁷ Hıristiyanlar, Kudüs'ün Hz. İsa'yı reddettiğine ve onu ölüme mahkum ettiğine, bu nedenle de “günahkar şehir” (Guilty City) olduğuna inanıyorlardı.¹⁰⁸

M.S. 66 yılında Kudüs'teki Museviler Roma yönetimine karşı ayaklandılar, bu ayaklanma 70 yılında bastırıldı ve Roma Generali Titus'un askerleri, Herod'un sarayını ve Musevi Tapınağını yerle bir ettiler.¹⁰⁹ Titus'un askerleri, Batı Duvarı (bugünkü Ağlama Duvarı) hariç tüm şehri yerle bir etmişti.¹¹⁰ 70 yılından itibaren Yahudiler Filistin'den çıkarılarak dünyanın dört bir yanına dağıldılar ve bugün “diaspora” olarak bilinen grubun çekirdeğini oluşturdular.¹¹¹ 134 yılında Roma İmparatoru Hadrian döneminde Kudüs'e “Aelia Capitolina”, ülkeye de unutulmuş olan Filistinlilerin adı verildi.¹¹²

Roma İmparatoru Konstantin'in (311-337) Hıristiyan olmasından sonra, 327 yılında *Aelia*'daki Afrodite Tapınağının altında Hz. İsa'nın kaya-mezarının bulunduğu ileri sürüldü. Bunun üzerine Konstantin, Aelia'ya bir bazilika inşa ettirerek, Hz. İsa'nın kaya mezarını buraya yerleştirdi. Konstantin, Aelia'yı kutsal bir Hıristiyan şehrine çevirdi. Hıristiyanlığa göre, Bethlehem (Beytullahim) Hz. İsa'nın doğduğu, Zeytin Dağı ise Tanrı'nın insana görüldüğü yerd. Konstantin'in annesi Helena bu iki yerde iki yeni bazilika inşa ettirdi. Bunun üzerine, Beytullahim'de “Doğuş”, Zeytin Dağı'nda ise “Eleona Kilisesi” inşa edildi. 5. yüzyılın ortalarında Hz. İsa'nın çarmıhının kalıntılarının bulunduğu dair iddialar ortaya atıldı. Kaya-mezar bulunduktan sonra hıristiyanlar, Kudüs'ü ziyaret ederek hacı olma anlayışı geliştirdiler.¹¹³ Kutsal Kabir Kilisesi, Doğuş Kilisesi ve Göğe Yükseliş Kilisesinin dışında, Kudüs'e içinde kutsal emanetler barındıran pek çok yeni Hıristiyan mabeti inşa edildi.¹¹⁴

---

¹⁰⁷Armstrong, a.g.e., ss. 142-147.

¹⁰⁸ Lartéguy, a.g.e., ss. 205-207.

¹⁰⁹ Lewis, a.g.e., s. 40.

¹¹⁰ Lartéguy, a.g.e. ss. 200-204.

¹¹¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 9.

¹¹² Lewis, a.g.e. s. 41.

¹¹³Armstrong., a.g.e., ss. 173-188.

¹¹⁴ Lartéguy, a.g.e., ss. 223-224.

3.4. İslam'ın Yayılışı ve Kudüs

Hiz. Ebubekir'in ordulari sayesinde İslam Filistin'e kadar gelmişti. 636 yılında Müslümanlar Yermük Savaşı'nda Bizans ordularını yenerek, Filistin'i kontrol altına aldılar. 638 yılında Kudüs Patriği Sofronius, Kudüs'ü halife Hiz. Ömer'e teslim etti. Hiz. Ömer'in Kudüs'ü fethi, daha önce hiç görülmediği kadar barışçıl oldu. Hıristiyanların canlarına, mallarına kastedilmedi; dini sembolleri yakılıp yıkılmadı; sürgün edilmediler ve arazi ve mülkleri istimlak edilmedi. Ayrıca, yerleşikler İslamı kabule zorlanmadılar. Hiz. Ömer, Patrik Sofronius ile birlikte Hıristiyan inancına göre Hiz. İsa'nın öldüğü ve yeniden dirildiği Anastasis'i (Kutsal Kabir veya Yeniden Diriliş Kilisesi) ziyaret etti. Hiz. Ömer, Müslümanların daha sonra camiye çevirebileceği gerekçesiyle Anastasis'de namaz kılmayı reddederek, namazını avluda kılmıştır. Hiz. Ömer, bu kutsal şehre bugün El-Aksa Camii olarak bilinen camiiyi yaptırdı.¹¹⁵ Yahudiler ise, caminin yapıldığı yerin (Harem-i Şerif) antik Tapınaklarının inşa edildiği yer olduğuna inanmaktadırlar.

Hiz. Ömer'in yaptığı Teslim Anlaşmasına göre Hıristiyan ve Yahudilerin can ve mal güvenlikleri korunacak ve mabetlerine saygı gösterilecekti. Yahudi ve Hıristiyanlar kendi inançlarına göre ibadet edebilecek, kendi mahkemelerini kurabilecekti. İslam İmparatorluğunun dışından gelen Hıristiyan hacılar, kendi kutsal yerlerini ziyaret edebileceklerdi.¹¹⁶ Bu dönemde Hıristiyanlar kendi kiliselerini kurma ve onarma hakkına sahipti. Fetihden bir süre sonra 70 kadar Yahudi aile Kudüs'e davet edildi ve bu Yahudi aileler Harem-i Şerif'in güneybatı ucuna yerleştirildiler. Yahudilere bir sinagog inşa etmeleri için izin verildi ("The Cave" - Mağara Sinagogu).¹¹⁷ İslam döneminde Kudüs'e "*Rud-el-Şerif*" (Saygı değer Mabet), daha sonra da *El-Kuds* (Kutsal) denmiştir.¹¹⁸

Müslümanlar için kutsal olan üç şehir vardır: birincisi, Kabe'nin olduğu Mekke idi. İkincisi, Mekke'de maruz kaldıkları zulümden sonra Müslümanlara kapılarını açan Medine'ydi. Üçüncüsü de, Müslümanların ilk kıblesi olan, Hiz. Muhammed'in Miraç hadisesinin gerçekleştiği Kudüs'tü. İslam'a göre Hiz. Muhammed Kudüs'ü ziyaret etmişti. 620'li yıllarda Hiz. Muhammed, bir gece Allah tarafından Mekke'den Kudüs'e gönderilmişti.¹¹⁹ Kur'an-ı Kerim'de *İsra suresinin* 1. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: "Bir

¹¹⁵ Armstrong, a.g.e., ss. 228-231.

¹¹⁶ Lartéguy, a.g.e., s. 245.

¹¹⁷ Armstrong, a.g.e., ss. 231-235.

¹¹⁸ Lartéguy, a.g.e., s. 245.

¹¹⁹ Armstrong, a.g.e., ss. 222-223

gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye Muhammed kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir...¹²⁰ Hz. Muhammed, Cebrail A.S. ile birlikte kanatlı bir atın üzerinde (Burak Bineği) seyahat ederek Harem-i Şerif'e inmişler (el-İsra Hadisesi), orada peygamberler tarafından karşılanmışlardı. Hz. Cebrail ve Hz. Muhammed, gök katmanlarını geçmiş ve son katmanda Hz. Muhammed'e Allah (c.c.) tarafından vahyedilmişti (Miraç Hadisesi).¹²¹

Müslümanların Kudüs'e en büyük İslami katkılarından biri, Emevi Halifesi Abdülmelik (Abd-el-Malik) döneminde inşa edilen "Kubbet'üs Sahra" Camii'dir. Kubbet'üs Sahra'nın yapımına 687 yılında başlanmış ve mabet 691 yılında tamamlanmıştır. İslam inancına göre Hz. Muhammed Miraca yükselirken Harem-i Şerif'teki bir kayanın üzerinden yükselmiş, kaya da onunla birlikte yükselmeye başlayınca Hz. Muhammed kayaya "dur" diyerek onu durdurmuş ve kaya havada asılı kalmıştı.¹²² Halife Abdülmelik bin Mervan da, bu kutsal kayanın üzerine bir camii inşa ettirmek istemişti.¹²³ Kubbet'üs Sahra günümüze ulaşan en önemli İslami eserlerinden biridir.¹²⁴ Abbasi Halifesi el-Mehdi döneminde ise, Hz. Ömer Camii'ye adı "el-Mescid el-Aksa" (Uzak Camii) denmiştir. 8. ve 9. yüzyıllar boyunca Harem-i Şerif'te başka İslam mabetleri de inşa edildi. Müslümanların kurduğu sistemle Kudüs'te ilk defa Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların birarada yaşamaları mümkün olmuştu.¹²⁵ 832 yılında Abbasi Halifesi el-Mamun, üzerinde "el-Kudüs" (kutsal) yazan yeni madeni paralar bastırdı. Bu, şehir için yeni bir isimdi.¹²⁶ Bundan sonra şehre "el-Kuds" dendi.

Tolunoğulları (868-905) döneminde Kudüs'te yeni bir Yahudi mezhebinin (Karaitler) kurulmasına izin verildi. Karaitler yıkılan Yahudi Tapınağı için ağıtlar yakıyor ve yeteri kadar diaspora Yahudisi Kudüs'e yerleşirse Mesih'in gelişinin hızlanabileceğine inanıyorlardı. Bu mezhebin inancına göre, her bir diaspora cemaati Kudüs'e en az beş yerleşimci göndermeliydi. Böylece, 880 yılından itibaren Kudüs'e gelen Yahudi

---

¹²⁰ El-İsra, 17/1.

¹²¹ Armstrong, a.g.e., s. 224.

¹²² Armstrong, a.g.e., s. 263.

¹²³ Armstrong, a.g.e., ss. 237-239.

¹²⁴ Lartéguy, a.g.e., s. 247.

¹²⁵ Armstrong, a.g.e., ss. 245-249.

¹²⁶ Armstrong, a.g.e., s. 253.

yerleşimcilerin şehir duvarlarının dışında bir mahalle kurmalarına izin verildi.¹²⁷ 1073 yılında ise Kudüs Selçukluların eline geçti. Selçuklular döneminde Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi ilim adamları dini konularda birlikte araştırmalar yapmışlardır.¹²⁸

3.5. Haçlı Seferleri ve Kudüs

Bizans İmparatoru Alexius I Comnenus, 1095 yılında Papa II. Urban'dan Anadolu'yu ve Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak için Avrupalı devletlere çağrı yapmasını istedi. Bunun üzerine, Papa II. Urban Doğu'ya büyük bir sefer düzenlenmesi ve kutsal Kudüs şehrinin kurtarılması için Hıristiyan devletlere çağrıda bulundu.¹²⁹ Bazı Anadolu şehirlerini alan Haçlılar, 1099 yılında Kudüs'e ulaştılar. Haçlılar, Kudüs'ü Fatimilerden alarak, Aksa Cami'inin bulunduğu platformu işgal ettiler. Şehri yağmalayıp, büyük bir katliam yaptılar (1099 Katliamı). Haçlı Komutanı Godfrey "Kutsal Kabrin Koruyucusu" ünvanını alarak şehrin yöneticisi seçildi ve Chocques'lu Arnulf da şehrin Latin Patriği olarak atandı.¹³⁰ Bu dönemde Godfrey de Bouillon, Harem-i Şerif'i "Lord'un Tapınağı"na çevirdi.¹³¹

1100 yılında Godfrey öldükten sonra, kardeşi I. Baldwin (I. Baudouin) ismiyle Kudüs'ün ilk kralı olarak taç giydi.¹³² 1115'te Latin Kralı Baldwin, Kudüs'teki seyrek nüfus sorununu çözmek için Maverai-Ürdün'den Suriyeli Hıristiyanlar getirip Kudüs'e yerleştirdi. 1120 yılında bir grup şövalye kutsal topraklarda Hıristiyan hacıları koruyacaklarına dair kardeşlik yemini ettiler. Kral II. Baldwin (Baudouin), Aksa Camii'ni karargah olarak kullanılmak üzere şövalyelere tahsis etti.¹³³ 1120'li yıllarda Hıristiyanlar, Müslüman dünyaya karşı Kudüs'ün etrafına büyük taş duvarlar inşa ettiler.¹³⁴ Kudüs; Kenani, Yahudi, Romalı, Bizanslı ve Müslüman bir şehir olduktan sonra 12. yüzyılda Batılı bir şehir olmuştu.¹³⁵

---

¹²⁷ Larteguy, a.g.e., s. 252.

¹²⁸ Armstrong, a.g.e., ss. 268-270.

¹²⁹ Thomas F. Madden, *Crusades: The Illustrated History*, The University of Michigan Press, 2004, ss. 34-37.

¹³⁰ Madden, a.g.e., ss. 40-47.

¹³¹ Armstrong, a.g.e., ss. 269-277.

¹³² Madden, a.g.e., s. 48.

¹³³ Madden, a.g.e., ss. 52-53.

¹³⁴ Armstrong, a.g.e., ss. 285-287.

¹³⁵ Larteguy, a.g.e., ss. 282-283.

1184 yılında Haçlılar birleşmiş bir Müslüman İmparatorluğu tarafından çevrelenmişti: Selahaddin Eyyübi'nin İmparatorluğu. 1187'de Selahaddin Eyyübi Kudüs'e girerek, kan dökmeden şehri aldı. 1187 yılında Kudüs'ün Selahaddin Eyyübi tarafından fethi üzerine, Papa VIII. Gregory Doğu'daki Hıristiyanlara yardım çağrısında bulundu. Kral I. Richard (İngiltere) ve Kral II. Philip'in (Fransa) yönetiminde III. Haçlı Seferi düzenlendi ancak Haçlılar Kudüs'ü geri alamadı.¹³⁶ Selahaddin Eyyübi, ilk iş olarak Harem-i Şerif'i Hıristiyan sembollerinden temizleyerek Kubbet'üs Sahra'daki hacı indirdi, ancak Hıristiyan mabetlerine zarar verilmedi.¹³⁷ Fetihden sonra Kuzey Afrika'dan Müslümanlar getirilerek şehrin güneybatı ucuna yerleştirildi.¹³⁸ Eyyübiler döneminde Kudüs'te ilk vakıf kuruldu.¹³⁹ Avrupa'dan Latin hacıların şehri ziyaret etmelerine izin verildi. Selahaddin Eyyübi, Yahudileri de şehre davet etti.¹⁴⁰

Selahaddin Eyyübi'nin Kudüs'ü fethinden sonra, tüm girişimlerine rağmen şehir bir daha Haçlıların eline geçmeyecektir. 1244 yılında ise Kudüs, Harezmlilerin eline geçti.¹⁴¹ Ardından, 1267 yılında Memlükler döneminde İspanya'dan sürgün edilen Yahudilerin Kudüs'e yerleşmelerine izin verildi. 1317 yılında da Memlük Sultanı el-Nasır Muhammed, Kubbet'üs Sahra'nın kubbesini altınla kaplattı.¹⁴²

1400'lü yıllara gelindiğinde Kudüs'teki dini gruplar şöyleydi: Müslümanlar, Grekler, Suriyeliler, Yakubiler, Nasturiler, Ermeniler, Gregoryenler, Maruniler, Bedeviler, Türkmenler, Memlükler ve Yahudiler.¹⁴³ Bu dönemde Batı duvarı (Ağlama Duvarı) henüz Yahudilerin büyük çoğunluğu tarafından kutsal olarak addedilmiyordu.¹⁴⁴

3.6. Kudüs'te Osmanlı Dönemi: Hoşgörü Politikası ve Barış Döneminden Zayıflayan İmparatorluğa

1512 yılında tahta çıkan Osmanlı Padişahı I. Selim (Yavuz Sultan Selim), Safevilere ve Memlüklere meydan okumak için ilk iş olarak Osmanlı İmparatorluğunun

---

¹³⁶ Madden, a.g.e., s. 93.

¹³⁷ Larteguy, a.g.e., ss. 319-324.

¹³⁸ Armstrong, a.g.e., ss. 292-298.

¹³⁹ Armstrong, a.g.e., s. 300.

¹⁴⁰ Madden, a.g.e., ss. 112-115.

¹⁴¹ Madden, a.g.e., s. 157.

¹⁴² Armaoğlu, a.g.e., s. 11.

¹⁴³ Larteguy, a.g.e., s. 338.

¹⁴⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 11.

doğu sınırlarına yöneldi. 1514 yılında Osmanlı ordusuyla Safevi şahı İsmail'in ordusu Çaldıran'da karşılaştı. Savaşı kazanan Osmanlılar, Memlük sınırlarına yaklaştırmışlardı. 1516 yılında ise Yavuz Sultan Selim'in ordusu, Memlük sultanı Kansu Gavri'nin ordusuyla Mercidabık'ta çarpıştı. Memlük ordusu bu savaşta mağlup oldu. 1517 yılında Osmanlı ordusu, Sina Çölünü geçerek Memlüklerle başka bir çatışma için hazırlıklara girişti. Kahire yakınlarındaki Ridaniye'de yapılan meydan savaşında Memlükler tekrar yenilgiye uğratıldı.¹⁴⁵

Memlüklerle yapılan savaşlar sonucunda Kudüs'ü alan Sultan Selim'in, toprağa eğilerek “*Allah'a şükür, ilk kableyi aldık*” dediği rivayet edilir. Kudüs uleması, Sultan'a El-Aksa'nın ve Kubbet'üs-Sahra'nın anahtarlarını sundular.¹⁴⁶ Böylece Osmanlılar Doğu fetihlerini tamamlayarak kendilerini İslam dünyasının tartışmasız lideri; Mekke, Medine ve Kudüs'teki kutsal yerlerin koruyucusu ilan edebiliyorlardı.¹⁴⁷

Kudüs 1517 yılında fethedildiğinde Osmanlı İmparatorluğu merkezileşmiş bir devlettir.¹⁴⁸ Osmanlıların fethini izleyen yüzyılda Kudüs sancağı, Memlük saltanatına özgü niteliklerinin çoğunu korudu. Eski toplumsal kurumlar, hukuk düzeni, kültürel normlar, yönetici seçkinler sınıfı Osmanlı düzeninde de yerlerini aldılar.¹⁴⁹

Kudüs'teki Osmanlı tarihi, 1260 yılından beri Filistin'i yöneten Memlük yönetimine son veren Sultan I. Selim dönemiyle başlasa da, şehre kaybetmiş olduğu değeri geri kazandıran Sultan Süleyman (1494-1566) olmuştur. Osmanlılar, “millet sistemi” ile bölgedeki farklı dini ve mezhepsel gruplar arasındaki ilişkileri düzene sokmuştur.¹⁵⁰ Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan “millet sistemi” İslam hukukuna dayanmaktaydı. İslam hukukunda “millet” kavramı bir din veya mezhebe bağlı topluluk anlamına gelmektedir. İslam hukukçuları insan topluluklarını temel olarak “Müslümanlar” ve “Gayrimüslimler” olarak ikiye ayırır ve kendilerine semavi bir kitap gönderilmiş olan Yahudi ve Hıristiyanlar “ehli kitap” olarak kabul ediliirdi. İslam

---

¹⁴⁵ Dror Ze'evi, *Kudüs, 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, (çev. Serpil Çağlayan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 1.

¹⁴⁶ Armstrong, a.g.e., ss.. 320-322.

¹⁴⁷ Ze'evi, a.g.e., , s. 2.

¹⁴⁸ Cemil Şenalp, *İsrail Filistin Kutsal Toprakların Trajedisi (Gezi Notları)*, İstanbul, Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları, s. 61.

¹⁴⁹ Ze'evi, a.g.e., s. 2.

¹⁵⁰ Roberto Mazza, *Jerusalem: From the Ottomans to the British*, New York, I.B. Tauris Publishers, 2009, s. 12.

hukukunda tüm bu topluluklar tebaa olarak kabul edilir¹⁵¹ ve her dini topluluğun başında kendi din adamları bulunurdu. Dini cemaatler kendi mahkemelerini kurabilir ve çalışma, din ve vicdan hürriyetine sahiplerdi.¹⁵² İslam topraklarında yaşayan gayrimüslimlere zımmi denirdi. İmparatorluk topraklarında hiçbir meslek ve hiçbir bölge zimmilere kapalı değildi. Zimmiler toplumda nüfuz sahibi olabilir ve yüksek devlet görevlerinde bulunabilirlerdi. Bu topluluklara otonomi tanınır, bunlar kendi dini mahkemelerini kurabilirdi. Kendi ileri gelenleri arasından topluluğun genel idaresinden sorumlu bir meclis seçerlerdi. Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan gayrimüslimler kendi kimliklerini korurlardı. Ayrıca, bunlar ticaretle zenginleşmişler ve kültürel açıdan gelişmişlerdi.¹⁵³

Osmanlılar, Türk-İslam medeniyetinin sahip olduğu değerler çerçevesinde, inanç ve kültür anlamında farklı topluluklarla yaşam alanlarını paylaşma konusunda bir örnek sunmuşlar ve çoğulcu bir toplum yapısı sergilemişlerdir. Osmanlı sistemindeki bu çoğulculuk, farklılıkları koruma ve sürdürme şeklinde olmuştur. Toplumun çeşitli dini ve kültürel kesimleri bir arada yaşamış fakat asimile olmayarak; kendi din, dil ve yaşam biçimlerini korumuşlardır. Bu çok kültürlü yapı, Osmanlı millet sisteminin temelini oluşturmaktaydı. Osmanlı sisteminde eğitim, adalet, din ve vakıf hizmetleri, her topluluğun kendisine bırakılmış ve her milletin kendi teşkilatları tarafından yürütülmüştür.¹⁵⁴

Kanuni Sultan Süleyman, Müslüman, Hıristiyan ve Musevi hacıların ziyaret ettiği Kudüs'ün onarımı için büyük bir bütçe ayırmıştır. Kudüs'ün refahı, İslam aleminin halifesi olan Padişah'ın saygınlığı ve prestijiyile yakından ilgiliydi. Kanuni Sultan Süleyman döneminde bugün halen ayakta olan şehir duvarları onarıldı.¹⁵⁵ Şehirdeki su sıkıntısını gidermek için Sultan Süleyman su kemerlerini yeniletti ve bu dönemde Kudüs'te kültürel hayat oldukça canlandı. Saygın İslam alimleri Kudüs'e yerleşerek, dini ve ilmi araştırmalar yaptılar.

---

¹⁵¹ Muharrem Gürkaynak, "Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. III, S. 2, 2003, ss. 277-278.

¹⁵² Mazza, a.g.e., s. 12.

¹⁵³ Gürkaynak, a.g.m., ss. 278-284.

¹⁵⁴ Uğur Kurtaran, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Sonbahar 2011, ss. 60-61.

¹⁵⁵ Şenalp, a.g.e., ss. 54-55.

Osmanlılar döneminde Filistin Şam vilayetine bağlı olarak¹⁵⁶ ve üç sancağa ayrılarak yönetildi: Kudüs, Nablus ve Gazze.¹⁵⁷ Kudüs sancağı da, üç nahiyeye ayrılmıştı: Kudüs, el-Halil ve Ben-i Amr. Ancak, 16. yüzyıl içinde üçüncü nahiyeye olan Ben-i Amr lağvedildi.¹⁵⁸ Osmanlılar bölgeyi merkezden bir paşa, sivil memurlar ve küçük bir askeri birlik göndererek yönetiyorlardı.¹⁵⁹

1550'li yıllara gelindiğinde Kudüs'ün nüfusu artarak 13.000 (başka bir kaynağa göre ise 16.000) olmuştu. Bu nüfus artışında 1492 yılında İspanya'dan sürülerek Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudilerin Kudüs'e yerleşmelerinin büyük bir etkisi olmuştu.¹⁶⁰ Ancak, Müslümanlar şehrin çoğunluğunu oluşturuyorlardı.¹⁶¹ Yahudi ve Hıristiyan cemaatlerin her birinin sayısı 1.600 kadardı.¹⁶²

Kudüs sancağında kamu yararına vakfedilmiş araziler (vakıf arazileri) toplam ekili toprağın %60'ını oluşturuyordu.¹⁶³ Bazı vakıflar Memlükler ve önceki diğer hanedanlar tarafından kurulmuşken, Osmanlıların kurduğu yeni vakıflar da bulunmaktaydı. Bunlar arasında 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın başhasekisi Hürrem Sultan tarafından yaptırılan külliye; imarethanesi, medreseleri, dükkanları ve camisiyle o güne dek Filistin'de inşa edilmiş en büyük vakıftı.¹⁶⁴ Yine, Sultan Süleyman zamanında Kubbet'üs-Sahra restore edilmiş ve mabetin dış duvarı mermerle kaplanmıştır.¹⁶⁵

Sultan Süleyman çıkardığı bir fermanla Yahudilerin Harem-i Şerif'in Batı duvarında ibadet etmelerine izin vermiştir. Yahudi inancına göre bu duvar, Yahudilerin antik kralları Herod zamanında inşa edilen Musevi Tapınağından geriye kalan son kalıntıydı. Memlükler dönemine kadar bu duvarın Yahudiler için özel bir önemi olmamıştı.¹⁶⁶ 16. yüzyılın sonlarında Yahudilerin yerleştiği Batı duvarına yakın bölge,

---

¹⁵⁶ Ze'evi, a.g.e., s. 2.

¹⁵⁷ Armstrong, a.g.e., s. 323.

¹⁵⁸ Ze'evi, a.g.e., s. 2.

¹⁵⁹ Armstrong, a.g.e., s. 323.

¹⁶⁰ Şenalp, a.g.e., s. 57.

¹⁶¹ Armstrong, a.g.e., s. 324.

¹⁶² Armstrong, s. a.g.e., s. 347.

¹⁶³ Ze'evi, a.g.e., ss. 3-7.

¹⁶⁴ Şenalp, a.g.e., s. 58.

¹⁶⁵ Armstrong, a.g.e., s. 325.

¹⁶⁶ Armstrong, a.g.e., s. 328.

ayrı bir Yahudi mahallesi olarak belirmeye başlayacaktır.¹⁶⁷ 16. ila 17. yüzyıllar arasında Kudüs'te yaşayan hıristiyan nüfus da artmıştır.¹⁶⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı ve dış müdahalelerin arttığı dönemde ise, Kudüs'te farklı dini ve mezhepsel gruplar birbirleriyle mücadele etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki çok dinli, çok mezhepli ve çok kültürlü yapı İmparatorluğun zayıflamaya başladığı dönemde Batılı devletler tarafından Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmanın bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁹

1621 yılında Sultan I. Mustafa ile Fransa arasında imzalanan bir ticaret antlaşması ile ilk kez Kudüs'e bir Fransız konsolosu gönderildi. Fransız konsolosunun görevi kentte Fransiskanların ve Batılı hacıların haklarını korumaktı.¹⁷⁰ 18. yüzyılda ayan denilen vilayetlerdeki ileri gelenler, Osmanlı İmparatorluğunun her tarafında en güçlü sınıf haline gelmişti.¹⁷¹ Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun güçlü merkezi yapısının zayıflaması üzerine, Kudüs'ün idaresi de ileri gelen yerli Arap ailelerine bırakıldı.¹⁷²

1850'lerin sonunda (başka bir kaynağa göre ise 1863 yılında) Kudüs'te ilk belediye kuruldu.¹⁷³ Tanzimat döneminde (1839-1876) Kudüs sancağı genişledi, 1872 yılında müstakil bir mutasarrıflığa dönüştürüldü ve merkezi hükümete bağlandı.¹⁷⁴ 1900'lü yılların başında Kudüs belediye meclisinde Müslümanlar, hıristiyanlar ve Yahudiler temsil ediliyordu.¹⁷⁵

19. yüzyılda siyonist örgütlerin üyeleri Kudüs'e gelerek buraya Yahudi göçünün yollarını araştırmaya başladılar. Osmanlı hükümeti bir yandan Yahudi göçünü engellemeye, diğer yandan da Yahudilerin Filistin'de arazi satın almalarını önlemeye çalışıyordu. 1883 yılında çıkarılan bir kararnameyle yalnızca Osmanlı tabiiyetindeki Yahudilerin emlak ve arazi alım-satımına izin verilmiş, yabancı uyruklu Yahudiler

---

¹⁶⁷ Armstrong, a.g.e., s. 327-332.

¹⁶⁸ Oded Peri, *Christianity Under Islam in Jerusalem: The Basic Constituents of the Holy Sites Question in the Early Ottoman Times*, Leiden, Boston, Köln, 2001 ss. 19-25.

¹⁶⁹ Şenalp, a.g.e., s. 61.

¹⁷⁰ Armstrong, a.g.e., ss. 335-336.

¹⁷¹ Halil İnalcık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", (çev. Mehmet Özden, Fahri Unan), Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S. V-VII, 1968-1970, s. 32.

¹⁷² Armstrong, a.g.e., ss. 341-344.

¹⁷³ Mazza, a.g.e., ss. 18-23.

¹⁷⁴ Kudüs sancağı, 1872 yılından önce Şam vilayetine bağlıydı. Tamer Mayer, Suleiman A. Mourad, *Jerusalem, Idea and Reality*, London and New York, Routledge Taylor Francis Group, 2008, ss. 212-213.

¹⁷⁵ Mazza, a.g.e., s. 25.

üzerine arazi kaydı yapılması yasaklanmıştır. Ancak, Yahudi Kolonizasyon Derneği, Siyon Aşıkları gibi Siyonist örgütler, Osmanlı tabiiyetindeki Yahudileri arazi satın almak için aracı olarak kullanmışlardır. Bazen de arazileri, yabancı devletlerin Hıristiyan uyrukları adına kaydettirilmekteydiler.¹⁷⁶ 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına girmesiyle de, zararlı faaliyetleri nedeniyle Filistin'den çıkarılan bazı Yahudi gruplar İngiliz ordusu ile birlikte hareket ederek Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşmaya başlamışlardır.¹⁷⁷

2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu (Bildirisi) İngilizler, Yahudilerin Filistin'de bir "ulusal yurt" kurmalarına destek verdiklerini açıkladılar.¹⁷⁸ Savaşın resmi olarak bitmesine bir yıl kala 9 Aralık 1917'de Kudüs, İngiliz güçlerinin eline geçti. General Allenby'nin Kudüs'e girişi, dört asır süren Osmanlı yönetiminin sonuna işaret ediyordu. Kudüs belediye başkanı Hüseyin el-Hüseyini, İngilizlere iletmiş bir mektupla şehrin kutsal yerlerinin zarar görmemesi için gerekli tüm önlemlerin alınmasını istedi.¹⁷⁹ İngiliz yüksek komiseri Herbert Samuel'in 30 Haziran 1920'de Filistin'e atanmasıyla bölgede de-facto İngiliz idaresi başladı.¹⁸⁰

3.6.1. Antisemitizm ve Aliyah

Musevilere karşı duyulan düşmanlık (*anti-semitizm*), kökenleri antik çağlara dayanan ve esas itibariyle dinsel bir olguydu. Hıristiyanlığın ilk döneminde Museviler Hz. İsa'yı kabul etmeyerek, onu acılar içinde ölüme mahkum etmişlerdi.¹⁸¹ Ortaçağ'da Batı Avrupa'da görülen Yahudi düşmanlığının neticesinde 1290 yılında Fransa'dan, 1392 yılında İngiltere'den ve 1492 yılında İspanya'dan, 1497 yılında da Portekiz'den kovulan Yahudiler, Doğu Avrupa ülkelerine ve en çok da Osmanlı İmparatorluğuna sığınmışlardı.¹⁸²

---

¹⁷⁶ Mazza, a.g.e., ss. 39-45.

¹⁷⁷ Özlem Tür, "Türkiye ve Filistin 1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 62, S. 1, ss. 225-232.

¹⁷⁸ Tür, a.g.m, s. 234.

¹⁷⁹ Mayer, Mourad, a.g.e., s. 219.

¹⁸⁰ Tür, a.g.m, s. 235.

¹⁸¹ Mim Kemal Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914*, İstanbul, Doğu Matbaası, 1982, s. 30.

¹⁸² Arı, a.g.e., s. 113.

İrkçı kuramların (*Volk milliyetçiliği*) geliştiği dönemlerde Museviler, bazı Avrupa ülkelerinde dışlanmışlardı.¹⁸³ 1870'lerde Almanya'nın sanayileşme döneminde yaşanan ekonomik sıkıntıların sebebi olarak bazı kesimler kapitalizmi ellerinde bulunduran zengin Yahudileri göstermişlerdir.¹⁸⁴ Diğer yandan, Doğu Avrupa'da 1881 yılından 1917 yılına kadar süren ve literatüre “*pogrom*” adıyla geçen şiddet hareketleri, Rus Çarı II. Alexander'ın öldürülmesinin ardından başlamıştı. Çarı öldürenler arasında bir Yahudinin de bulunduğunu iddia edenler, halkı Musevilere karşı kışkırtmıştı.¹⁸⁵ İbranicede “*aliyah*” (*yükseliş*) adı verilen Filistin ve özellikle de Kudüs'e yapılan büyük göç dalgalarından ilki, 1881 yılında Rusya'da Yahudi aleyhtarlığının şiddetlenmesinden birkaç ay sonra başladı. Bunu, 1890'ların başındaki ikinci ve 1900'lerin başındaki üçüncü göç dalgası izledi. 1881 yılında başlayan ilk göç dalgası ile 150.000 kadar Yahudi göç etmiştir. Bu göçlerden 5.000 kadarı Filistin'e olmuştur. 1892 yılındaki İkinci büyük göç dalgasında ise Rusya'dan yaklaşık 500.000 Yahudi başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere başka ülkelere göç etmişlerdir. Amerika'ya göç eden bu Yahudiler Amerika'nın iç ve dış politikasında önemli noktalara gelerek bir Yahudi devletinin kurulması için Amerikan hükümetine baskı yapacaklardır.¹⁸⁶

1880'li yılların başında başlayan bu sistematik Yahudi göçünün tehlikesinin farkına varan Osmanlı yönetimi, aldığı idari ve yasal önlemlerle bunları engellemeye çalışmıştır. Bu göçler Filistin topraklarında Osmanlı hakimiyetini tehlikeye sokabilir, Siyonizm örgütlü bir hareket olduğu için İmparatorluk içinde yeni bir ayrılıkçılığı gündeme getirebilirdi.¹⁸⁷ Ancak, Osmanlı hükümetinin aldığı tüm tedbirlere rağmen bu göçleri engellemek mümkün olmadı.

3.6.2. Siyonizm ve Diasporanın Örgütlenmesi

Kudüs, Musevi inancında Yahudi tarihinin ihtişamını, geçmişte Yahve'nin Yahudi halkı ile birlikte yaşadığı, gelecekte ise yaratan ile yaratılanın kaçınılmaz birlikteliğini simgelemektedir. Musevilere göre, insanın yaradılışı Kudüs'te başlar ve

¹⁸³ Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm...*, a.g.e., s. 30.

¹⁸⁴ Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm...*, a.g.e., s. 27.

¹⁸⁵ Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm...*, a.g.e., s. 31.

¹⁸⁶ Arı, a.g.e, ss. 114-115.

¹⁸⁷ Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, 1.B., Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, ss. 82-86.

Kudüs evrenin merkezidir. Yine Musevilere göre, birinci Tapınaklarının Babilliler tarafından yıkılmasının ardından Kudüs, Tanrı'nın kendilerine vaat ettiği topraklardan çıkmak zorunda kalan Museviler için ebedi manevi mutluluğun simgesi olmuştur. Bundan sonra sürgünde yaşadıklarına inanan "Diaspora Yahudileri" Kudüs'e dönme umutlarını canlı tutmaya çalışmışlar, zaman zaman da Kudüs'ü unutarak uyrukluğunu taşıdıkları ülkelerin koşullarına uyum sağlamışlardır. Yahudilerin bu kutsal topraklara dönme umudu, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren siyonizm denen bir tür siyasi akıma dönüşmüştür. Bu harekette Kudüs merkezi bir konuma sahiptir.¹⁸⁸

Siyonizm kelimesinin kökü olan Siyon sözcüğü, ilk Yahudi Tapınağının inşa edildiğine inanılan tepenin adıdır ve tarihte Yahudiler tarafından Kudüs ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Kelime bu antik kullanımından farklı olarak, bir siyasal düşüncüyü simgelemek için ilk kez 19. yüzyılın son çeyreğinde bir Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum tarafından kullanılmıştır. Siyasal bir düşünce akımını simgeleyen Siyonizm, Yahudilerin Filistin'de bağımsız bir devlet kurmalarını ve burada Yahudiliğin bütün kurumlarını diriltmelerini amaçlayan evrensel bir hareket olarak tanımlanabilir. Musevilerin Siyon dedikleri Kudüs'e geri dönmeleri ve burada antik Tapınaklarını yeniden inşa etmeleri, Eski Ahit'in temel prensibidir. Eski Ahit'e göre, Tanrı Yahuda'ya sonsuza dek İbrahim Peygambere ve onun ümmetine bağışlamıştır.¹⁸⁹ Ataöv'e göre Yahudilerin iki bin yıl boyunca Filistin'e dönmek için harekete geçmeyip neden 19. yüzyıla kadar bekledikleri sorusunun ikna edici bir yanıtı bulunmamaktadır.¹⁹⁰ Filistin, 637 yılında Yermük Savaşı ile Müslümanların egemenliğine girdikten sonra bölgeye Yahudilerin yerleşmesine izin verilmişti. Ancak, 1099 yılında Haçlıların bölgeyi işgal etmesiyle burada Kudüs Latin Krallığı kurulmuş ve Yahudi göçüne izin verilmediği gibi Yahudiler bu topraklardan kovulmuştu. 1187 yılında Selahaddin Eyyübi Kudüs'ü Haçlılardan geri alınca, Yahudileri Kudüs'e davet etmiş ve bu sayede dünyanın farklı yerlerinden Yahudiler Kudüs'e yerleşmişlerdi. Osmanlılar döneminde de Kudüs'e Yahudi göçüne izin verilmişti.¹⁹¹

19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da hızlanan milliyetçilik hareketi, aynı zamanda Yahudi aleyhtarlığını da körüklemiş ve Avrupa ülkelerine dağılmış olan

---

¹⁸⁸ Avcı, a.g.e., ss. 78-82.

¹⁸⁹ Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm*, a.g.e., s. 32.

¹⁹⁰ Arı, a.g.e., ss. 118-119.

¹⁹¹ Arı, a.g.e., s. 112.

Yahudileri siyonizm denen milliyetçi bir hareket etrafında birleştirmişti.¹⁹² Avrupa'daki Yahudi aleyhtarlığına karşı 1882 yılında "Siyon Aşıkları" (*Hovevei Zion*) hareketini kuran Yahudiler, Yahudi aileleri Filistin'e yerleştirerek Batı Avrupa'yı Siyonizmin hedefleri konusunda ikna edebileceklerini düşünüyorlardı. Bunlara göre, dünyanın dört bir yanından Yahudiler Osmanlı yönetimi altındaki Filistin topraklarına dalgalar halinde göç ederek burada zirai yerleşimler kurmalıydılar.¹⁹³

Budapeşteli Yahudi bir gazeteci olan Theodor Herzl, 1896 yılında yayınlanan "Der Judentat" adlı kitabında Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına ilişkin tasarısının ayrıntılarını anlattı.¹⁹⁴ Herzl'e göre, Yahudi düşmanlığını ortadan kaldırmanın tek yolu Yahudilerin ayrı bir devlete sahip olmalarıydı. Tevrat'ta Yehova (Yahve, Yahova) Hz. İbrahim'e "Nil'den Fırat'a kadar olan toprakları senin milletine veriyorum" demişti. Esasen, eski çağ Filistin tarihine bakıldığında Yahudilerin bu topraklarda gelip geçici oldukları görülmektedir. Ayrıca, "tarihten doğan hak" savı kabul edilecek olursa örneğin, Kızıl Derililerin de Amerika kıtasına tarihten doğan hakları gereği sahip olmaları gerekirdi.¹⁹⁵ Bir toprak üzerinde tarih boyunca birçok kavim yerleşmiş olabilir; ancak bu, bunlardan birinin diğerlerine göre o toprağın gerçek sahibi olarak kabul edilmesini gerektirmemektedir. Filistin'de Yahudi devleti kurmayı planlayanlar, yüzyıllardır o topraklarda yaşayan yerli Arap halkı ise dikkate almayacaklardır.¹⁹⁶

Herzl'e göre Yahudi sorunu, Museviler toplu halde kendilerine ait olan bir ülkeye göç etmeden çözülmeyecekti. Ona göre, Yahudiler bir ulus meydana getirecek ve bir devlet kuracak özelliklere sahipti. Yahudi sorunu "uluslararası bir sorundu" ve çözümünü konunun uluslararası platformlarda gündeme getirilmesiyle mümkün olabilirdi.¹⁹⁷ Farklı sosyal tabaka ve düşüncelerden Yahudilerin bir araya geldiği Birinci Siyonist Kongre, 27 Ağustos 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde toplandı. Kongrenin üzerinde uzlaştığı temel hedef, Filistin'de egemen bir Yahudi devletinin kurulmasıydı.¹⁹⁸ Kongrede "Yahudilerin tüm diğer milletler gibi ve diğer milletlere örnek olacak şekilde kendi yurtlarını kurmaları

---

¹⁹² Armaoğlu, a.g.e., s. 13.

¹⁹³ Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm...*, a.g.e., ss. 37-38.

¹⁹⁴ Ömer Osman Umar, "Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", *Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XII, S. 2, 2002, s. 422.

¹⁹⁵ Arı, a.g.e., s. 115.

¹⁹⁶ Avcı, a.g.e., ss. 86-88.

¹⁹⁷ Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm...*, a.g.e., ss. 41-43.

¹⁹⁸ Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm...*, a.g.e., s. 45.

gerektiği” belirtilmişti. Theodor Herzl’in önderliğindeki Siyonist hareket, farklı alternatifleri de tartıştıktan sonra Yahudi yurdunun iki bin yıl önce çıkarıldıkları Filistin’de kurulması gerektiği üzerinde uzlaştı.¹⁹⁹ Bu hedefe ulaşmak için kullanılacak araçlar ise şöyleydi: 1) Filistin’e Yahudi çiftçi, esnaf ve tüccarların yerleştirilmesi, 2) Her ülkede Yahudilerin birleşmesi ve örgütlenmesi, 3) Yahudi ulusal bilincinin ve duygularının canlandırılması ve 4) Siyonizm konusunda ilgili hükümetlerin onayını almak için hazırlıklara girişilmesi.²⁰⁰

Herzl, 1896 yılında yaptığı İstanbul ziyaretiyle Sultan II. Abdülhamit’ten Filistin’in Yahudi göçüne açılması ve burada özerk bir Yahudi yönetiminin kurulması için izin istedi. Bunun karşılığında da Osmanlı dış borçlarının Yahudi bankerler tarafından ödenmesini teklif etti. Sultan Abdülhamit bu teklifi sert bir dille geri çevirerek şunları söylemiştir: *“Bir karış toprağı bile satmam. Bu vatan bana değil, milletime aittir. Bu topraklar savaşta kan dökerek kazanılmıştır ve ancak kanla verilir.”*²⁰¹

Avrupalı devletler ise siyasal nüfuzlarını kullanarak Osmanlı yönetiminin Yahudi göçüne karşı uyguladığı kısıtlamaları ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Büyük devletlerin Siyonistleri himaye etmelerinin nedenleri çeşitlidir. Ancak temel iki neden olarak şunlar belirtilebilir: “Yahudi meselesinin” özümleme (asimilasyon) ile çözülemeyeceğini, bu sorunun ancak Yahudilerin ihraç edilmesiyle çözüme kavuşturulabileceğine inanmaları ve ikinci olarak da, İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletlerin etnik grupları emperyalist dış politika hedeflerine alet etmekten çekinmeyerek Yahudi unsurunu Osmanlı devletinin içişlerine karışmak için kullanmaları.²⁰²

Herzl’den sonra Dünya Siyonist Teşkilatının başkanı olan Chaim Weizmann da Filistin’in Yahudilere yurt olarak verilmesi için İngiltere’yi ikna etmeye çalışmıştır. 1901 yılında kurulan Yahudi Ulusal Fonu yoğun bir şekilde Filistin’de toprak edinme faaliyetlerini başlatmıştır.²⁰³ Osmanlı hükümetinin aldığı tüm tedbirlere rağmen Siyonistler binlerce Siyonist Yahudiyi Filistin’e yerleştirmeyi başarmışlardır.²⁰⁴ İkinci

---

¹⁹⁹ Tür, a.g.m, ss. 225-228.

²⁰⁰ Öke, Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm..., a.g.e., ss. 46-47.

²⁰¹ Umar, a.g.m., ss. 422-423.

²⁰² Mim Kemal Öke, *Tarihten günümüze Filistin Sorunu ve Türkler (1880-1980)*, 1.b., Ankara, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, 1987, s. 28.

²⁰³ Arı, a.g.e., ss. 121-124.

²⁰⁴ Öke, *Tarihten günümüze Filistin...*, a.g.e., s. 27.

Meşrutiyet'ten (1908) önce Filistin'de Araplarla Yahudiler arasında bir anlaşmazlıktan bahsetmek güçken, bu tarihten sonra Avrupa'da güçlenen siyasi siyonist hareketin etkisiyle Filistin'de bir Yahudi-Arap karşıtlığı oluşmaya başlamıştır.²⁰⁵

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan Yahudiler, ulusalcı akımların atmosferinden uzak olmuşlardı. Yahudi cemaatinin dini eğitimi yeterli görülmekteydi. Ancak, Avrupa'da siyasi Siyonizm taraftarlığının şiddetlenmesiyle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başında özellikle Rusya'dan gelen Yahudilerin "tehlikeli unsurlar" oldukları görülmüş ve Osmanlı idaresi tarafından "devletin selameti için göçün önlenmesi ve kontrollerin gerektiği" dile getirilmeye başlanmıştır.²⁰⁶

Osmanlı yönetimi, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini yasaklayan ilk talimatını 1884 yılında çıkarmıştır. Buna göre, ziyaret için Filistin'e gelen Yahudiler burada bir aydan fazla kalamayacaklardı. Ancak; Avrupalı devletler bu yasağı kabul etmeyerek diplomatik baskılar uyguladılar ve sonuçta bu yasak gözden geçirilmek durumunda kaldı.

1898 yılında çıkarılan yeni bir talimatla Yahudilerin Filistin'e yerleşme yasağının istisnasız tüm yabancı uyrukları kapsadığı bildirildi. Ancak, getirilen yasakların uygulanamadığını gören Osmanlı hükümeti, 1900 yılında Filistin'e gelen Yahudilerin giriş ve ikamet şartlarını daha ayrıntılı düzenleyen bir talimatname çıkardı. Buna göre, Filistin'e gelen Yahudiler sıfatlarının, tabiiyetlerinin ve ziyaret amaçlarının yazılı olduğu bir belgeyi Osmanlı memurlarına teslim edecek, bunun karşılığında üç ay süreli bir giriş tezkeresi alacaklardı. Üç aylık ikamet süresini aşanlar Filistin'den çıkarılacaktı. Osmanlı hükümeti her türlü önlemi almaya çalışmasına rağmen, Filistin'e Yahudi göçü bir türlü engellenemedi. Yahudi göçmenler yerleşmek için ise dini sebeplerle özellikle Kudüs'ü tercih ediyorlardı.²⁰⁷ 1909 yılında başta Kudüs mutassafılığı olmak üzere tüm Filistin'de yabancılara (Musevi olmayanlar dahil) arazi satışı yasaklandı.²⁰⁸

2 Kasım 1917'de İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Arthur James Balfour İngiltere'deki Siyonist Teşkilatları Federasyonu Başkanı Baron Lionel Walter Rothschild'e daha sonra "Balfour Deklarasyonu" olarak anılacak bir mektup gönderdi.

---

²⁰⁵ Tür, a.g.m., ss. 228-232.

²⁰⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi, Seçme Eserler III*, 7. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2017, ss. 47-56.

²⁰⁷ Avcı, ag.e., ss. 80-83.

²⁰⁸ Umar, a.g.m., ss. 426-429

Bu mektupta İngiltere'nin Filistin'de bir "Yahudi yurdu" kurulmasını desteklediği bildiriliyordu. Balfour Deklarasyonu ile "bir devlet başka bir ulusa üçüncü bir ulusun topraklarını veriyordu". Balfour Deklarasyonu ayrıca, Birinci Dünya Savaşı sırasında Mekke Şerif'i Hüseyin'e gizli anlaşmalarla verilen Filistin dahil bütün Arap eyaletlerinde bir Arap Emirliği kurulacağı yönündeki vaadi de boşa çıkarıyordu. Belgede Arapların isimleri zikredilmiyor, Filistin'in neredeyse %90'ını oluşturan Arap halk "Yahudi olmayan topluluklar" ifadesiyle geçiştiriliyordu.²⁰⁹

1918 yılında İngiliz General Allenby'nin kuvvetleri, Suriye ve Filistin'i işgal edince Filistin meselesi de yeni bir döneme girdi. Aşağıda aktarılacağı üzere, Filistin'deki İngiliz mandaterliği döneminde Siyonizm hedeflerine ulaşmış, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının yolu açılmıştır. Bundan sonra, Filistin ve Kudüs'te Osmanlı dönemindeki barış ortamını görmek bir daha mümkün olamayacaktır.²¹⁰

3.7. Kudüs'te İngiltere Mandaterliği Dönemi ve İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Giden Yol

Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915 yılındaki Çanakkale Zaferi ve 1916 yılında Irak cephesindeki Kut'ül-Amare Zaferi ile Osmanlılar, İngiliz gururuna önemli darbeler indirmişti. Ancak, Mart 1917'de Irak cephesinde ve Ekim 1917'den başlayarak Filistin cephesinde İngilizlerle yapılan başarısız muharebeler sonucunda Osmanlılar Ortadoğu'nun önemli şehirleri Bağdat ve Kudüs'ü kaybetti. 31 Ekim 1917'den itibaren kırk gün devam eden muharebeler sonucunda Kudüs İngilizlere teslim edildi.

9 Aralık 1917'de Osmanlı hükümetinin son Kudüs Mutassarıfı İzzet Bey, Kudüs Belediye Başkanına, İngiliz Kumandanlığına iletilmek üzere bir mektup bırakarak şehirden ayrıldı. İzzet Bey, bu mektupta Osmanlıların dini yapıların zarar görmesinden endişe ettiği için şehirden çekildiklerini ve İngilizlerin de bu yönde davranmasını umduklarını yazmıştı. Söz konusu mektupta İzzet Bey şunları yazmıştır:

"İngiliz Kumandanlığına,

---

²⁰⁹ Arı, a.g.e., ss. 121-124.

²¹⁰ Mim Kemal Öke, *Tarihten günümüze Filistin...*, a.g.e., s. 33.

Her milletçe kutsal sayılan Kudüs'teki yerleşim yerlerine iki günden beri obüsler düşmektedir. Osmanlı Hükümeti sırf dini mekanların zarar görmemesi için kasabadan çekilmiş ve Kamame, Mescid-i Aksa gibi dini mekanların korunmasına memurlar görevlendirmiştir. Tarafınızdan dahi bu yolda muamele edileceği ümidiyle bu belgeyi Belediye Reisi Vekili Hüseyin-zade Hüseyin Bey eliyle gönderiyorum."²¹¹

Yahudiler, Yahudi devletini kurmaya giden yolun açılabileceği düşüncesiyle İngiliz işgalini memnuniyetle karşıladılar. 2 Kasım 1917'de "Balfour Deklarasyonu" yayınlanmıştı ve İngilizler Kudüs'ü işgal ettikten sonra burayı mandanın başkenti ilan ettiler ve şehrin kutsal yerlerini koruyacaklarına dair garantiler verdiler. Balfour Deklarasyonu ile İngiliz Hükümeti, Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını desteklediklerini bildirmiş, ancak bunun şartı olarak Filistin'deki "Yahudi olmayan halkların" haklarına hanel gelmemesini öne sürmüştü.²¹²

Balfour Deklarasyonunda Arthur James Balfour, Rothschild'e şunları yazıyordu: "İngiltere hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için bir *ulusal yurt* kurulmasını uygun görmektedir ve bunun başarılması için elinden gelen bütün çabayı gösterecektir. Ancak, Filistin'de yaşayan *Yahudi olmayan toplulukların* sivil ve dini haklarına hanel getirecek hiçbir şey yapılmamalıdır."²¹³ Balfour Deklarasyonunda Yahudilerin "Yahudi Devleti" olarak yorumladığı bir "ulusal yurt"tan bahsedilirken, nüfusun neredeyse %90'ını oluşturan Arap halkın ismi zikredilmeyerek, bunlar "Yahudi olmayan topluluklar" olarak geçiştiriliyordu.²¹⁴

Öncelikle, ulusların ya da halkların kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmeleri ilkesi (*self-determinasyon*) Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında ürünleridir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir yandan *self-determinasyon* ilkesi tartışılırken, bir yandan da sömürgecilik ve emperyalizm uluslararası ilişkiler sisteminin bir parçası olmaya devam ediyordu. Savaştan sonra kurulan Milletler Cemiyeti (MC), yenilen devletlerin toprakları üzerinde "manda" (*mandat*) adı verilen bir sistem kurarak, bunların yönetimini, başta

---

²¹¹ İsmet Üzen, "İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H. H. Allenby'nın Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917), Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 19, S. 2, 2009, ss. 331- 332.

²¹² Mayer, Mourad, a.g.e., s. 226.

²¹³ "Balfour Declaration", http://ecf.org.il/media_items/298, (03.06.2017).

²¹⁴ William L. Cleveland, *Modern Orta Doğu Tarihi*, (çev. Mehmet Harmancı), 1.b., İstanbul, İdil Matbaacılık, Haziran 2008, s. 273.

İngiltere olmak üzere, galip devletlere verdi. Bu kapsamda Filistin (Kudüs dahil) de 1922 yılında İngiltere'ye manda olarak verilmiştir.²¹⁵

MC Misak'ın "manda" sisteminden bahseden 23. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Savaşın sonra, daha önce kendilerini yöneten devletlerin egemenliğinden çıkmış ve modern dünyanın güç koşulları altında kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halkların oturduğu sömürgelere ve ülkelere şu ilkeler uygulanır: Bu hakların refahları ve gelişmeleri kutsal bir uygarlık görevidir ve bu görevin yerine getirilmesi için işbu Misak ile güvenceler getirilmelidir. Bu ilkenin uygulanması için en iyi yöntem, bu halkların vesayetini, kaynakları, deneyimleri ya da coğrafi durumları bakımından bu sorumluluğu yüklenmeye en elverişli ve bunu kabule razı olan uluslara vermektir. Bunlar himayeyi, mandater (*mandataire*) sıfatıyla ve Cemiyet adına yapacaklardır."

Aynı maddenin 4. Paragrafında ise şunlar belirtilmektedir: "Eskiden Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olan bazı topluluklar, kendi kendilerini yönetmeye yetenekli olacakları zamana kadar, yönetimlerine bir mandaterin yönetsel tavsiyeleri ve yardımı kılavuz olmak koşuluyla, bağımsız uluslar olarak varlıkları geçici olarak tanınabilecek bir gelişme düzeyine erişmişlerdir. Mandaterin seçilmesinde her şeyden önce bu toplulukların dilekleri göz önünde bulundurulmalıdır."²¹⁶

Her ne kadar söz konusu maddede "Mandaterin seçiminde toplulukların dilekleri göz önünde bulundurulmalıdır" ifadesi yer alsada, Filistin'de manda yönetimi Filistin halkının oyuna sunulmamıştır.²¹⁷ Filistin, işgal edildiği tarihten (1917), 1920 yılına kadar İngiliz "İşgal Edilmiş Düşman Toprakları Yönetimi"nin (British Occupied Enemy Territory Administration - OETA) askeri yönetimi altında kaldı. 25 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda ise Filistin'de bir manda yönetimi kurulması kararlaştırıldı. 24 Temmuz 1922 tarihinde MC Konseyinin Filistin mandasına ilişkin imzaladığı belge ile Filistin İngiltere'ye manda olarak verildi.²¹⁸

---

²¹⁵ Türkaya Ataöv, "Kudüs ve Devletler Hukuku", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 35, S. 1, 1980, s. 35.

²¹⁶ "The Covenant of the League of Nations", http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp, (03.06.2017).

²¹⁷ Ataöv, a.g.m., s. 35.

²¹⁸ Roza I. M. El-Eini, *Mandated Landscape: British Empirical Rule in Palestine 1929-1948*, London and New York, Routledge Taylor&Francis Group, 2006, s. 13.

Bir Siyonist olan Sir Herbert Louis Samuel'in Filistin Yüksek Komiserliğine atanmasından sonra, 1 Temmuz 1920'de Filistin'de sivil yönetim kuruldu. 24 Temmuz 1923'te Türkiye ile Lozan (Lausanne) Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla savaş resmi olarak sona erdi ve manda yönetimi resmen yürürlüğe girdi. İngiltere, kontrolü altındaki mandalarla ilgili MC'nin "Daimi Manda Yönetimleri Komisyonu"na (Permanent Mandates Commission) ve Birleşmiş Milletler (BM)'in kurulmasıyla da Vesayet Konseyi'ne (Trusteeship Council) karşı sorumluydu.²¹⁹ İngiltere'ye, Filistin'de kendi kendini yönetebilen kurumların tesis edilmesi için Filistin halkı ve uluslararası toplum adına Filistin'i yönetme yetkisi verilmişti.²²⁰ İngiliz yönetimi boyunca dünyanın dört bir tarafına dağılmış halde yaşayan Yahudilere Filistin ve Kudüs'ün kapıları açıldı.²²¹ Bu dönemde Araplarla "paylaşılmış bir yurt"tan ziyade Yahudiler için oluşturulacak "ulusal yurdun" zemini hazırlandı.

İngilizler, Kudüs için ilk kent planını 1918 yılında yürürlüğe koydular. Bu planla Kudüs dört bölgeye ayrıldı. Birinci bölge, duvarların içinde kalan eski kentti ve burada yeni bina inşa edilmesi yasaklanmıştı. İkinci bölge, eski kenti çevreleyen ve yine inşaatın yasak olduğu yeşil alandı. Üçüncü bölge, eski kentin kuzeyine ve doğusuna doğru, inşaatın özel izne tabi olduğu bölgeydi ve dördüncü bölge, eski kentin kuzeyine ve batısına doğru, modern yapılaşma için ayrılan alandı. Bu planlama eski kenti, Kudüs'ün geri kalanından ayırıyordu. Modern yapılaşma için ayrılan dördüncü bölge, ilerde "Batı Kudüs" olarak anılacak olan bölgedir. Bu planın etkileri, bugünkü Kudüs'te halen büyük ölçüde görülmektedir. Yeni kent, Yahudilerin yerleşimi için ayrılan alandı.²²² 1920'li yıllarda duvarların dışında kalan bölgede Yahudi göçmenler için yeni yerleşim yerleri kuruldu. Bu yerleşim politikası neticesinde manda döneminin sonuna gelindiğinde yeni kentteki Yahudi sayısı yaklaşık 100.000'e yükselirken, Arapların sayısı 30.000 kadardı.²²³

Filistinli Arapların Yahudi göçlerine karşı ilk örgütlü tepkisi, Müslüman-Hıristiyan derneklerinin yerel şubelerinden otuz kadar delegenin 1919 yılında Kudüs'te

---

²¹⁹ El-Eini, a.g.e., ss. 13-14.

²²⁰ Mayer, Mourad, a.g.e., s. 226.

²²¹ Şenalp, a.g.e., s. 58.

²²² Nicholas E. Roberts, "Dividing Jerusalem.: British Urban Planning In the Holy City", Journal of Palestine Studies, University of California Press, 2014, ss. 10-12.

²²³ Roberts, a.g.m., ss. 16-18.

I. Filistin Arap Kongresi adıyla toplanmasıyla oldu. Bundan sonra, kongre yılda bir kez toplandı. Üçüncü Kongre’de Kudüs eski belediye başkanlarından Musa Kazım el-Hüseyni başkanlığında bir “Arap İcra Kurulu” kuruldu. Ancak, Arap İcra Kurulu İngilizler tarafından usulünce seçilmiş bir kurul olarak kabul edilmedi ve meşruluğu tam olarak tanınmadı.

Filistin ve Kudüs’te şiddet olayları artınca, İngiliz yönetimi 1922 yılında manda içindeki bütün İslami kurumların yönetimini ele alacak özerk bir Yüksek Müslüman Konseyi kurdu. Konsey, mahkemelerin denetiminden ve hakimlerin atanmasından, vakıfların ve vakıf gelirlerinin yönetiminden ve İslami okullar sisteminden sorumluydu.

Dünya Siyonist Örgütü, Yahudi ulusal yurdunun kurulmasıyla ilgili konularda mandater devletle sürekli temas halinde olabilmek için aynı yıl “Filistin Siyonist İcra Kurulu”nu kurdu. Kurul, 1929 yılında Yahudi Ajansı olarak yeniden örgütlendi. Yahudi Ajansı, Filistin’de Yahudi toplumunun yarı-hükümeti gibi hareket ediyordu. Diğer yandan, 1920 yılında Haganah örgütü kurulmuştu. Haganah, Arap başkaldırılarına karşı Yahudi toplumunun askeri gücü gibi örgütlenmişti. Filistin dışındaki zengin Yahudilerden ve Yahudi örgütlerinden de Siyonist davaya yardımlar gelmekteydi. 1917 yılında ABD’de kurulan Amerikan Siyonist Örgütü, Siyonist davaya en büyük yardımı yapan kuruluştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’nin dünya gücü haline gelmesiyle Amerikalı Yahudiler, Filistin meselesinin sonucunu belirlemede önemli bir role sahip olacaklardır.

Diğer yandan, İngiliz hükümeti Filistin’e yönelik gelecek planlarını açıklamak için 1922 yılında yayınladığı Beyaz Kitap’ta Yahudi halkın Filistin’de var olma hakkını vurgulamış, ancak Yahudi ulusal yurdunun kurulmasının Filistin’in tamamına Yahudi niteliği verileceği anlamına gelmediğini ifade etmiştir.

1933 yılında Revizyonist Yahudiler, bağımsız hareket eden kendi askeri örgütleri Irgun’u kurdular. Revizyonizmin kurucusu Vladimir Jabotinsky, bağımsız bir Yahudi devletinin kurulabilmesi için tek yolun Filistin’de Yahudi çoğunluğunu oluşturmak olduğunu savunuyordu. Bunun için de, yılda 50.000 Yahudinin Filistin’e göçe teşvik edilmesi gerekiyordu.²²⁴

---

²²⁴ Cleveland, a.g.e., ss. 273-281.

İngiltere, Filistin'i Aralık 1917'den Temmuz 1920'ye kadar askeri olarak, Temmuz 1920'den Eylül 1923'e kadar sivil yönetim ile ve 29 Eylül 1923'ten 14 Mayıs 1948'e kadar da resmi bir Manda yönetimi olarak otuz yıldan fazla yönetti.²²⁵ MC, İngiltere'ye Filistin mandasının bağımsızlık kazanmasına imkan verecek özerk kurumların tesis edilmesi görevini vermişti.²²⁶ Bunun için, İngiliz yetkililerden ve seçilmiş yerel temsilcilerden oluşan bir yasama meclisi kurulması öngörüldü. Ancak, mecliste yer alacak Yahudi ve Arap temsilcilerin oranları konusunda yaşanan tartışmalar nedeniyle İngilizler yasama yetkisini Yüksek Komisere verdiler.²²⁷ Arap kesimin temsilcileri ise, Balfour Bildirisi iptal edilmeden, mandanın yönetimine katılmayı reddediyorlardı.²²⁸

Filistin'deki gerilimin temelinde manda yönetiminin kurulmasıyla birdenbire artan Yahudi göçü yatmaktaydı. Siyonistlerin hedefi, mandanın Yahudi nüfusunu çoğaltmak ve mümkün olduğu kadar fazla ekilebilir toprağa sahip olmaktı. Filistinli Araplar, siyonizmin hedeflerinin kendi varlıkları için bir tehdit olduğunu görerek, buna engel olmak için İngiliz yönetiminin Yahudi göçünü ve Yahudilere toprak satışını sınırlayan önlemler almasını istiyorlardı. Ancak, Arap halkın bu yöndeki girişimleri sonuçsuz kalıyordu.

Ekilebilir alanın az olduğu bölgede Yahudi Ulusal Fonu, satın aldığı toprakları bütün Yahudilerin malı olarak görüyor ve en ucuz fiyata Yahudilere kiralıyordu. Siyonistler ayrıca, ülkede yaşamayan Arapların topraklarını da satın alıyordu. Siyonist hedeflerinden ve İngiliz politikasından rahatsız olan Filistinli Araplar son çare olarak silahlı ayaklanmaya başvurdular.²²⁹

1929 yılı Filistin için bir dönüm noktası oldu. Ağlama Duvarı'nda yaşanan gerginlikler, geniş kapsamlı bir ayaklanmaya dönüştü. Bu olayları ve Araplarla Yahudiler arasındaki Batı Duvarı'nın kullanımına ilişkin anlaşmazlığı incelemek için Filistin'e bir araştırma komisyonu (Shaw Komisyonu) atandı.²³⁰ Kudüs'teki kutsal yerlerde, tarafların hakları geçmişte karşılıklı saygıya ve teamüle dayanıyordu. Ancak manda rejiminin

---

²²⁵ El-Eini, a.g.e., s. 1.

²²⁶ Cleveland, a.g.e., s. 274.

²²⁷ Assaf Likhovski, *Law and Identity in Mandate Palestine*, Carolina, University of North Carolina Press, 2006, s. 24.

²²⁸ Cleveland, a.g.e., s. 274

²²⁹ Cleveland, a.g.e., ss. 281-283.

²³⁰ El-Eini, a.g.e., s. 25.

kurulmasıyla, kendi haklarından çok daha fazlasını almak isteyen Siyonistler, Batı Duvar'ndaki (Ağlama Duvarı) statükoyu zor kullanarak değiştirmeye çalıştılar. Araştırma Komisyonu, Kudüs'e Mart 1930'da gönderilen Komisyon Kudüs'teki mabetlerin özel niteliklerini araştırarak, statükonun ne olduğu, diğer bir ifadeyle Yahudilerle Müslümanların haklarının nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin şu sonuçlara vardı: "Bir vakıf mülkü olan Harem-i Şerif'in ayrılmaz bir parçası olması nedeniyle, Batı Duvarı'nın tek sahibi mülkiyet hakkı olan Müslümanlardır. Duvar'ın önündeki Döşeme (kaldırım) ve Duvarın tam karşısındaki Mağribi (Fas) Mahallesi de Müslümanlara aittir. Diğer yandan, Müslümanlar da Harem-i Şerif bölgesi ve Mağribi Mahallesinde vakıf mülkü içinde Yahudilerin Döşemeye ve Duvar'a gidişlerini engelleyecek nitelikte yapılar yapmayacak ya da yıkıp onarmayacaktır. Yahudilerin, aşağıda belirtilecek kurallara uymaları koşuluyla, Batı Duvarı'ndan özgürce yararlanma hakları olacaktır: Duvar'ın bulunduğu yere herhangi bir çadır, perde ya da benzeri eşya getirmeleri yasaktır. Yahudiler, Duvar yakınında boynuz biçimindeki borazanlarını çalmayacaklardır. Aynı şekilde Müslümanlar da Yahudiler ibadet ederken Döşeme yakınında kendi zikir törenlerini yapmayacaklardır."²³¹

İngiltere, Filistin konusunda 1930 yılında "Passfield'ın Beyaz Kitabı" olarak bilinen belgeyi yayınladı. Bu belgede, ülkedeki gelişmenin tarımsal üretimin arttırılmasıyla mümkün olabileceği ve Yahudi göçünün (1922 yılındaki Churchill'in Beyaz Kitabı'nda da belirtildiği gibi) ülkenin "ekonomik absorbe etme kapasitesi" dikkate alınarak sınırlanması gerektiği belirtiliyordu. Yahudiler, bu Beyaz Kitaba "Yahudi Ulusal Yurdu"nun kurulmasını tehlikeye attığı için karşı çıktılar ve Yahudi Ajansı Başkanı Dr. Chaim Weizmann bu belgenin yayınlanması üzerine istifa etti. Bu gelişmeler üzerine, İngiliz Başbakan J. Ramsey Macdonald, Beyaz Kitap politikasından geri adım atmak zorunda kaldı.²³²

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Filistin'de manda yönetimini sürdüren İngiltere'nin politikasında bir ikilem doğdu. İngiltere bir yandan Birinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere Filistin'de "ulusal yurt" sözü vermişti. Diğer yandan, petrol çıkarları ve bölgenin stratejik önemi Araplara karşı bir politika yürütmesine engel oluyordu. Bu nedenle de Filistin'e göç edecek Yahudi sayısına kota koymak istedi. Bunun üzerine

---

²³¹ Ataöv, a.g.m., ss. 36-37

²³² El-Eini, a.g.m., s. 26.

İngiliz birliklere çatışmaya başlayan Yahudi örgütler yasal olmayan yollarla Filistin'e göç faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise İngilizler, Filistin'deki manda yönetimine son vererek sorunu Birleşmiş Milletlere'e (BM) devredeceklerdir.²³³

Manda yönetiminin göç politikasına karşı Arap halk 1933 yılında genel bir grev başlattı. Bu grev büyüyerek, 1936 yılından 1939 yılına kadar sürecek olan Arap İsyanına yol açtı. Filistin'de Yahudilerle Araplar arasındaki gerilim tırmanınca, İngiliz yönetimi 1937 yılında bölgeye Filistin'in Yahudilerle Araplar arasında nasıl bölünebileceğini araştırmak üzere bir komisyon (Peel Komisyonu) gönderdi. Arlosoroff'un eski önerisine²³⁴ dayanan bu plan, Filistin'de Arap bölgesiyle Yahudi bölgesini fiziki olarak birbirinden ayırıyordu. Bu plana göre Yafa ile Kudüs arasındaki bölgenin (Kudüs dahil) denetiminin İngiliz yönetiminde kalması öngörülmüştü. Böylece şehirdeki hıristiyan kutsal yerleri de koruma altında olacaktı. Uzun süren tartışmalar sonucunda hem Araplar hem de Yahudiler bu öneriyi reddettiler.²³⁵ Peel Komisyonu'nun geliştirdiği planla ilk kez Filistin'in bölünmesi İngiltere'nin gündemine geliyordu. Bundan sonra, Sir John A. Woodhead'in başkanlık ettiği teknik bir komisyon taksim meselesini inceledi. 1938 yılında söz konusu komisyon araştırma sonuçlarını yayınladı. Bu sonuçlara göre, ülkenin bölünmesi durumunda ekonomik açıdan yaşaması mümkün olmayan iki devlet ortaya çıkıyor ve nüfus mübadelesi yapılması gerekiyordu. Bu kapsamda Araplarla Yahudiler arasındaki müzakere girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı ve 17 Mayıs 1939'da İngiltere Hükümeti Filistin politikasını gözden geçirdiği yeni Beyaz Kitap'ını yayınladı. Avrupa'da yaklaşan savaştan endişe duyan İngiltere, Müslüman uyruklarının düşmanlığını üzerine çekmemek için Yahudi göçüne ve Yahudilerin toprak alımlarına birtakım kısıtlamalar getirdi. Bunun üzerine, manda yönetiminin sonuna kadar sürecek bir Yahudi isyanı patlak verdi ve bu isyan sırasında ülkeye yasa dışı göçler arttı.²³⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve İngiltere'nin savaşa girmesiyle Peel Komisyonunun planı hayata geçirilemedi. Savaş boyunca Filistin'i bölme planları rafa

---

²³³ Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 15.B., Ankara, İmge Kitabevi, Şubat 2007, ss. 297-298.

²³⁴ 1930'lu yılların başlarında Yahudi Ajansı'nın Başkanı Chaim Arlosoroff, Kudüs'ün Araplar ve Yahudiler arasında bölünmesine ilişkin bir öneri geliştirmişti. Buna göre, kentte iki kesimin de kendi yasama meclisleri olacaktı. Arap kesimi; eski Kudüs'ü (dini yerleriyle Arapların yoğunlukta olduğu Doğu Kudüs'ü) içerecekti. Yahudi kesimi ise; Scopus Dağını, İbrani Üniversitesini ve Hadassah Hatanesini içine alan kentin batısını içerecekti. Mayer, Mourad, a.g.e., s. 228.

²³⁵ Mayer, Mourad, a.g.e., s. 228.

²³⁶ El-Eini, a.g.e., s. 26.

kalktı. 25 yıl boyunca Kudüs, Filistin mandasının başkenti olarak kaldı. Bu süre boyunca Kudüs'teki Yahudi nüfusu %160 oranında arttı ve Yahudi yerleşimleri genişledi.²³⁷ Böylece İngiliz mandası döneminde Filistin ve Kudüs'te geri döndürülmesi çok güç bir fiili bir durum ortaya çıktı.

Peel Komisyonu ülkedeki Yahudi toplumu (*yishuv*) “imperim in imperium” (devlet içinde devlet) olarak tanımlamıştı. Filistin'de Yahudilere ait çok sayıda uzmanlık kuruluşu vardı. Arapların kurumsallaşması ise henüz başlangıç aşamasındaydı. Filistin'deki Arap liderliğinin, komşu Arap devletleriyle kurumsal bağları çok zayıftı. Arap kurumlarına destek sağlayabilecek Yahudi Ajansı'na eşdeğer bir Arap kurumu yoktu. Manda döneminde kurulan önemli Arap siyasi kurumlarından biri olan Arap İcra Komitesi (Arap İcra Kurulu - Arab Executive Committee) de 1935 yılında dağıldı. Diğer Arap siyasi kurumları ise İngiliz yönetiminin desteğini alamadı.²³⁸ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin'in bölünmesi ilişkin Peel Komisyonu'nun planından etkilenen başka öneriler de geliştirildi, ancak hiçbiri taraflarca kabul edilmedi.²³⁹

İkinci Dünya savaşı başladığında Yahudiler Filistin'de Yahudi Ajansı (1928), Ulusal Konsey (1920), İsrail Ülkesindeki İşçiler Genel Federasyonu (Histadrut - 1920) gibi pek çok güçlü örgüt kurmuşlardı.²⁴⁰ Savaş boyunca Filistin, İngilizler için Orta Doğu'da önemli bir askeri karargah oldu. Savaşın bitmesiyle Arap-İsrail çatışması da şiddetlendi. 1946 yılında Avrupalı Yahudilerin sorunlarını ve Filistin meselesini incelemek için ortak bir İngiliz-Amerikan İnceleme Komitesi (Anglo-American Committee of Enquiry) kuruldu. Savaşın bitimiyle kendini dünya gücü olarak ilan eden ABD de Filistin meselesine dahil oldu. Komite, iki uluslu bir devletin kurulmasını ve 100.000 Yahudinin derhal Filistin'e kabul edilmesini tavsiye etti. Aynı yıl Yahudilerin “Irgun Tsvai Leumi” örgütü (Ulusal Askeri Örgüt) büyük bir terör saldırısı düzenleyerek, Kudüs'te bulunan ve İngiliz karargahına ev sahipliği yapan King David otelini bombaladı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra MC'nin yerini alan Birleşmiş Milletler (BM), 1947 yılında Filistin'e Özel bir Komite (UNSCOP) gönderdi. BM Filistin Özel Komitesi,

---

²³⁷ Mayer, Mourad, a.g.e., ss. 229-230.

²³⁸ El-Eini, a.g.e., ss. 22-23.

²³⁹ Mayer Mourad , a.g.e., s. 230.

²⁴⁰ El-Eini , a.g.e., ss. 24-25.

Filistin'e ilişkin bir bölme planı geliştirdi.²⁴¹ Genel Kurul, iki aylık yoğun müzakerelerin ardından, 29 Kasım 1947'de Filistin Özel Komitesi tarafından sunulan "Ekonomik Birlik ile Bölünme Planı"nı küçük değişikliklerle 181 (II) sayılı karar olarak kabul etti. Söz konusu karar, Filistin'de manda yönetiminin kaldırılmasını, İngiliz ordusunun Filistin'den aşamalı olarak çekilmesini, iki ayrı devletin kurulmasını ve Kudüs'ün sınırlarının çizilmesini öngörüyordu. Plan özetle şunları içeriyordu:

- En geç 1 Ocak 1948'e kadar Arap ve Yahudi Devletlerinin kurulması;
- Filistin'in sekiz parçaya bölünmesi: Üç parça Arap Devleti'ne, üç parça Yahudi Devleti'ne tahsis edilecek; Yahudi bölgesinin içindeki Yafa kentinde bir Arap yerleşim bölgesi oluşturulacaktı. Sekizinci kısım olan Kudüs ise, Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyi tarafından uluslararası bir yönetim şekli ile idare edilecekti.

Plan ayrıca, bağımsızlıktan önce atılması gereken adımları içeriyordu. Vatandaşlık, transit geçişler, ekonomik birlik ve her iki Devletin geçici hükümetlerince kutsal mekanlara erişim ve dini ve etnik azınlıkların hakları konularında her iki tarafın bir bildiri yayınlamalarını öngörüyordu. 181 (II) sayılı karar ile Genel Kurul, kararın uygulanması için bir Filistin Komisyonu kuruyor ve Güvenlik Konseyi'nden taksim planının²⁴² uygulanması için gerekli önlemleri almasını istiyordu.

Yahudi temsilciliği, önerilen sınırlar konusunda hoşnutsuz olsa da kararı kabul etti. Ancak, Filistinli Araplar ve diğer Arap Devletleri planın, BM Antlaşması'nın "halkların kendi kaderlerini tayin hakkını"nı içeren hükmünü ihlal ettiği gerekçesiyle reddettiler.²⁴³ BM Antlaşması'nın 1. maddesinde BM'nin amaçlarından birinin "Uluslararasıda, ulusların hak eşitliği ve *kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı* üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak"²⁴⁴ olduğu belirtilmektedir. Arap tarafı, ret gerekçesi olarak Genel Kurul'un bu planı Birleşmiş Milletler'e yakışmayan şartlar altında kabul ettiğini belirterek, Filistinli Arapların ülkelerinin bölünmesine yol açacak veya bir azınlığa özel ve öncelikli haklar sağlayacak her tasarıya karşı çıkacağını dile

---

²⁴¹ El-Eini , a.g.e., s. 27.

²⁴² Bkz. Ek - Harita 2.

²⁴³Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>, (04.06.2017).

²⁴⁴ Mehmet Genç, *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*, 1.c., Bursa, Ezgi Kitabevi, 1998, s. 32.

getirdi.²⁴⁵ 1947 yılında Yahudilere Filistin’de “yurt” verilirken, bin yıldır bölgede yaşayan Arap halkın oyuna başvurulmuyordu.²⁴⁶

Bu karar, Kudüs’ü bir “*corpus separatum*” (“bölünmüş bütün”) olarak BM Vesayet Konseyi’nin yönetimi altında uluslararası bir kent haline getiriyordu. Diğer bir ifadeyle, Yahudilerin ayrı bir devlete sahip olmaları Kudüs’ü uluslararası bir yönetim altına bırakmalarına bağlıydı ve Yahudi temsilciliği bu öneriyi kabul etmişti. 181 No’lu Karar taslağı son halini almadan önce, Shertok liderliğindeki Yahudi Ajansı delegasyonu, BM Genel Kurulunun alt komisyonunu Kudüs’te egemenlik ve Kudüs sınırları konusunda ikna etmeye çalıştı. Yahudi Ajansının planına göre Kudüs Araplar, Yahudiler ve uluslararası bölge olmak üzere üçe bölünmeliydi. Yahudi bölgesi, Kudüs’ün batı kesimlerini ve Scopus Dağını içerecekti, buna karşılık eski kent uluslararası yönetime bırakılabilirdi. BM kararının geçmesini izleyen aylarda Filistin’de iki kesim arasında çatışmalar yoğunlaştı.²⁴⁷

1922 yılından 1944 yılına kadarki manda yönetimi boyunca Filistin’in nüfusu 750.000’den 1.700.00’e çıkmış, Yahudi nüfusu ise 83.000’den (toplam nüfusun %11’i) 530.000’e (toplam nüfusun %31’i) yükselmişti.²⁴⁸ Taksim planı, Filistin topraklarının %56’sında bir Yahudi devleti kurulmasını öngörüyordu ve bu haliyle haksız bir plandı. 1948 yılına gelindiğinde dar Kudüs belediye sınırları içinde 100.000 Yahudi, 60.000 kadar Arap yaşıyordu ve Yahudiler mülkiyetin %18’ine sahipti. Civardaki köylerle birlikte tüm Kudüs bölgesinde ise, 105.000 Arap yaşıyordu ve bunlar mülkiyetin yaklaşık %80’ine sahipti.²⁴⁹

---

²⁴⁵ Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>, (04.06.2017).

²⁴⁶ Sander, a.g.e., s. 299.

²⁴⁷ Mayer, Mourad, a.g.e., ss. 230-233.

²⁴⁸ Likhovski, a.g.m., s. 22.

²⁴⁹ Marta Wenger, “Jerusalem”, *Middle East Report*, No. 182, May - June 1993, s. 10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUDÜS'ÜN SİYASİ STATÜSÜ: İSRAİL'İN “FİİLİ DURUM YARATMA” POLİTİKASI

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Arap-İsrail Savaşları neticesinde Kudüs'ün siyasi statüsünde meydana gelen değişiklikler ve Arap-İsrail barış müzakereleri kapsamında Kudüs meselesinin yeri tartışılacaktır. Ayrıca, barış planları kapsamında Kudüs için öngörülen statü önerilerine değinilecektir. 1948 yılında İsrail devleti kurulduktan sonra İsrail Arap tarafıyla yaptığı tüm barış müzakereleri dönemlerinde “yerleşim politikasıyla” ve diğer çeşitli idari ve yasal önlemlerle Kudüs'te egemenliğini tesis etmeye ve Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye çalışmıştır. İsrail'in bu önlemlerinin uluslararası hukuka aykırı olduğu BM tarafından defalarca dile getirilmiştir. Ancak, İsrail bu çağrılarını dikkate almayarak kentte egemenliğini tesis etmeye yönelik tedbirler almaya devam etmiştir.

1. Arap-İsrail Savaşları ve Kudüs

1948 yılında kuruluşundan bu yana İsrail devleti, uluslararası hukukun temel ilkelerini ve yükümlülüklerini göz ardı ederek, birtakım oldubittiler ve dayatmalarla fiili durumlar yaratarak, bunları uluslararası topluma kabul ettirmeye çalışmaktadır. Üçüncü bölümün ilk kısmında tarihsel süreç içerisinde İsrail'in Filistin ve Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik politikaları aktarılacaktır. Kudüs meselesinin, genel olarak Filistin meselesiyle ilgili gelişmeler aktarılmadan, sağlıklı bir zeminde değerlendirilemeyeceği

düşünölmektedir. Bu nedenle, öncelikle Filistin meselesine ilişkin gelişmelere genel itibariyle değinilecek ve bunların içinde Kudüs meselesinin yeri tartışılacaktır.

1.1. Birinci Arap-İsrail Savaşı (1948-49) ve İsrail Devletinin Kuruluşu

BM Genel Kurulunda 181 (II) sayılı kararın kabulünün ardından, İngiltere güçlerini Filistin'den çekti. 14 Mayıs 1948'de Yahudi temsilciliğı, Taksim Planı ile Yahudilere tahsis edilen bölgede İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Bunun üzerine, Filistin'de Arap ve Yahudi halkları arasında şiddetli çatışmalar başladı. Ertesi gün, komşu Arap Devletlerinin (Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak) askeri birlikleri Filistin Araplarına yardımcı olmak için bölgeye girdiler.²⁵⁰ Böylece ilk Arap-İsrail Savaşı başladı.

BM'nin Taksim Kararı, Arap ülkeleri (Irak, Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen) tarafından tepkiyle karşılanmış ve "self determinasyon" ilkesinin ihlali olarak görölmüşü. Arap ülkeleri, bu kararla 500.000 kadar Arabın Yahudi boyunduruğı altına gireceğini, bunun kesinlikle kabul edilemeyeceğini ve bu kararlar sonuna kadar mücadele edeceklerini söylüyorlardı.²⁵¹

14 Mayıs günü mandanın sona ermesinden birkaç saat önce Tel-Aviv'de toplanan "Yahudi Ulusal Konseyi" İsrail Devleti'nin kurulduğunu bir deklarasyonla ilan etmişü.²⁵² Söz konusu deklarasyonda "*Eretz Israel*'in (İsrail ülkesi) Yahudi milletinin doğduğı ve tarihte ilk kez kendi devletlerini kurdukları yer olduğı belirtiliyor ve Konsey üyelerinin *doğal ve tarihi haklarını kullanarak* Yahudi devletini kurdukları" bildiriliyordu. İsrail devletini tanıyan ilk ülke ABD oldu. Onu, Sovyetler Birliğı izledi.

Kudüs için yapılan çarpışmalar sırasında yaşanan en elim olay, Kudüs'te bulunan 100.000 kadar Yahudiye ulaşmak için Kudüs yolundaki Arap köylerine giren Yahudi

---

²⁵⁰ "Bölüşme Planı ve İngiliz Mandasının Sonu", *Filistin Meslesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>, (04.06.2017).

²⁵¹ Armaoğlu, a.g.e., ss. 89-90.

²⁵² Arı, a.g.e., s. 231.

çetelerinin, Deir Yasin’de içlerinde kadın ve çocukların bulunduğu 254 sivili katletmeleri olayıdır. Bu olay uluslararası toplumda büyük infiale yol açmıştır.

Savaş boyunca dünyanın dört bir tarafından Yahudiler İsrail’e büyük yardım kampanyaları başlattılar. Savaşta Arapların tarafında en güçlü kuvvet Ürdün’ün Arap Lejyonuuydu. 20 Mayıs 1948’de Ürdün kuvvetleri, nüfus çoğunluğunun Arap olduğu Eski Kudüs’e (Doğu Kudüs) hakim olmayı başardı.

BM Genel Kurulu, 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararının uygulanması için bir “Filistin Komisyonu” kurmuştu. Ancak; Arap-İsrail savaşının çıkması üzerine Genel Kurul, Filistin Komisyonu’nun görevine son vererek İsveç Kralının yeğeni ve İsveç Kızılhaç Teşkilatının Başkanı Kont Folke Bernadotte’u Filistin meselesinde arabulucu olarak tayin etti.²⁵³

Güvenlik Konseyi, 15 Temmuz 1948’de Filistin’deki durumun barışa tehdit oluşturduğunu ve ateşkes talimatına uyulmazsa Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın VII. Bölümüne istinaden bu durumun barışın ihlali olarak yorumlanacağını açıkladı.²⁵⁴ Bunun üzerine, 17 Temmuz 1948’de savaşan taraflar, Güvenlik Konseyinin ateşkes çağrısını kabul etti ve 20 Temmuz’da Mütareke Komisyonu aracılığıyla Kudüs’te Arap ve Yahudi kesimlerini ayıran sınır anlaşması yapıldı. Arabulucu Kont Bernadotte 17 Eylül’de taraflar arasında müzakereler devam ederken, Kudüs’te Stern (Yahudi terör örgütü) teröristleri tarafından öldürüldü. Bu suikastin nedeni, Bernadotte’un Kudüs’ü Araplara bırakmak istemesiydi.

Arabulucu Bernadotte’un suikaste kurban gitmeden önce BM’ye gönderdiği uzlaşma ilkelerini içeren Plan, birkaç değişiklikle Genel Kurul’da 11 Aralık 1948’de 194 (III) sayısı ile 15 maddelik bir karar olarak geçti. Karar kısaca şu önerileri içermekteydi: “Evlerine geri dönmeyi ve komşularıyla huzur içinde yaşamayı arzulayan mültecilerin mümkün olan en kısa sürede yurtlarına dönmelerine izin verilmeli, geri dönmek istemeyenlere tazminat ödenmelidir. Askeri yönetim kaldırılmalı, Kudüs uluslararası statü altına konulmalı, kutsal mekanlar korunmalı ve buralara serbest erişim sağlanmalıdır.” Karar ayrıca, üç üyeli bir Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu kuruyordu ve Komisyon üyeleri olarak Fransa, Türkiye ve Amerika Birleşik

---

²⁵³ Armaoğlu, a.g.e., ss. 92-96.

²⁵⁴ Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>, (04.06.2017).

Devletleri seçilmişti.²⁵⁵ Kararın Filistinli mültecilerin geri dönmesi ile ilgili hükümleri Genel Kurul tarafından 1948 yılından bu yana hemen hemen her yıl tekrar hatırlatılmıştır.²⁵⁶

1949 yılının Şubat ile Temmuz ayları arasında İsrail ile Arap devletleri arasında Mütareke Anlaşmaları imzalandı. Mütareke Anlaşmalarında Anlaşma hükümlerinin, tarafların Filistin meselesinin gelecekteki çözümü ile ilgili tutumlarını etkilemeyeceği ve mütareke çizgisinin taraflar arasındaki siyasi sınır ve toprak sınırı olarak kabul edilmeyeceği belirtildi. Mısır ile İsrail arasında imzalanan Mütareke Anlaşmasıyla Gazze Mısır'a bırakıldı. Ürdün ile imzalanan Mütareke Anlaşmasıyla da Batı Şeria Ürdün'e bırakıldı. Ayrıca Kudüs şehri, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bir çizgi ile ikiye ayrıldı. Yeni Kudüs (Batı Kudüs) İsrail'e, Eski Kudüs (Doğu Kudüs) de Ürdün'e bırakıldı. Bu bölünme ile Kudüs'ün büyük kısmı İsrail'e, kutsal yerleri içeren küçük kısmı ise Ürdün'e geçiyordu.

Ürdün ile mütareke anlaşması yapılmadan önce, 1 Aralık 1948'de toplanan ve 2.000 kadar Filistinli delegenin katıldığı "Eriha (Jericho) Kongresi", Filistin topraklarının Ürdün ile birleştirilmesine ve Ürdün Kralı Abdullah'ın "Bütün Filistin'in Kralı" ilan edilmesine karar verdi. Bu karar, 13 Aralık'ta Ürdün Parlamentosu tarafından onaylandı. 24 Nisan 1950'de de Ürdün Parlamentosu, 1948 Savaşı'yla Ürdün'ün eline geçen Filistin topraklarını *çözüm bulunana kadar resmi olarak kendi yetkisine almak için ilhak kararı* aldı.²⁵⁷

Arap ülkeleri İsrail ile mütareke yapmayı kabul etmekle birlikte, barış anlaşması yapmayı kabul etmediler. Taksim kararı ile Yahudilere 5.600 mil² toprak tahsis edilmişti, ancak savaş sonunda İsrail 8.100 mil² toprak ele geçirmişti.

Diğer yandan, 11 Mayıs 1949'da Genel Kurulun 273 (III) sayılı kararıyla İsrail, BM üyeliğine kabul edildi. İsrail'i BM üyeliğine kabul eden kararda İsrail'in, "barışsever bir devlet olarak, BM Antlaşması'nın yükümlülüklerini yerine getirmeye istekli olduğu ve Genel Kurulun 29 Kasım 1947 ve 11 Aralık 1948 tarihli kararlarını kabul ettiklerine dair İsrail temsilcisinin bildiri ve açıklamalar sunduğu" belirtiliyor ve İsrail'in BM

---

²⁵⁵ Armaoğlu, a.g.e., ss. 97-100.

²⁵⁶ Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html> , (04.06.2017).

²⁵⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 101-102.

üyeliğine kabul edildiği bildiriliyordu.²⁵⁸ BM Antlaşması'nın 4. maddesinde “İşbu Antlaşmanın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve bunları yerine getirme konusunda *yetenekli ve istekli* olduklarına örgütçe hükmedilen tüm diğer *barışsever* devletler Birleşmiş Milletlere üye olabilirler” hükmü yer almaktadır.²⁵⁹

Savaş sonunda imzalanan Mütareke Anlaşmalarıyla İsrail, Filistin topraklarının yaklaşık %80'ini ve Kudüs'ün yarısını ele geçirmişti. Taksim kararıyla Filistin'in Araplara bırakılan kısmı da savaş sonunda, İsrail ile Ürdün arasında paylaşılmıştı.²⁶⁰ Savaşın bir diğer sonucu, günümüze kadar sürecek bir “Filistin mültecileri” meselesini ortaya çıkarmasıdır.²⁶¹ 1950'li yılların sonuna gelindiğinde Filistinli mültecilerin sayısı 1.000.000'u geçmişti.²⁶² Diğer yandan İsrail, 1950 yılında çıkardığı “Geri Dönme Yasası” ile dünyanın farklı yerlerindeki Yahudilerin İsrail'e yerleşebileceğini hükme bağladı.²⁶³ Bu yasa ile İsrail, Filistin ve Kudüs'te Yahudi çoğunluğu oluşturmaya çalışıyordu.

1948 Savaşı'nın çıkmasıyla 1947 Taksim kararı anlamını yitirmişti. Taksim kararından önce, manda döneminde gerçekleşen göçlerle Filistin'deki Yahudi nüfusun oranı yüzde 31 olmuştu. Yahudilerin sahip oldukları toprakların oranı ise yüzde 6-7 dolaylarındaydı. Oysa taksim kararıyla BM Genel Kurulu, ABD'nin de baskılarıyla Filistin'in yüzde 56'sını Yahudilere bırakmıştı.²⁶⁴ Dolayısıyla bu karar, Arap halkı tarafından adil bulunmayarak reddedilmişti. İsrail'e taksim kararıyla verilen topraklar bile tartışılarken, 1948-49 Savaşı'nda İsrail bu toprakları yüzde 78'e çıkarmıştır.²⁶⁵

İsrail, savaşta işgal ettiği Kudüs topraklarını kendi egemenliği altına almak için hızlıca adımlar attı. Eylül 1948'de İsrail Yüksek Mahkemesini Batı Kudüs'e taşıdıktan sonra, Şubat 1949'da Knesset'i (İsrail Parlamentosu) de buraya nakletti. ²⁶⁶ Nisan 1949'da Ürdün ile İsrail arasında imzalanan ateşkes anlaşması *de-facto* olarak sınırları çizmişti.²⁶⁷ 23 Ocak 1950'de Knesset, 1949 İsrail-Ürdün ateşkes Antlaşması ile çizilen sınırlar kapsamında Kudüs'ün kendisine düşen kesimini, diğer bir ifadeyle Batı Kudüs'ü

---

²⁵⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 104.

²⁵⁹ Genç, a.g.e., s. 33.

²⁶⁰ Arı, a.g.e., ss. 234-235.

²⁶¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 105.

²⁶² Arı, a.g.e., s. 237.

²⁶³ The Law of Return 5710 (1950), <https://knesset.gov.il/laws/special/eng/return.htm>, (30.05.2017).

²⁶⁴ Tayyar Arı, “Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?”, *Akademik Orta Doğu*, C. 2, S. 1, 2007, s. 17.

²⁶⁵ Arı, “Filistin'de Kalıcı Barış...”, a.g.m., ss. 30-31.

²⁶⁶ Dar, a.g.m., ss. 72-73.

²⁶⁷ Wenger, a.g.m., s. 11.

İsrail devletinin başkenti ilan etti²⁶⁸ ve 1951 yılında da Bakanlar Kurulunu ve Bakanlıkları buraya nakletti.²⁶⁹

1.2. 1967 Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı) ve Kudüs

1948-49 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Mısır hükümeti, Süveyş Kanalı'ndan geçen gemilerin İsrail'e malzeme taşıyıp taşımadığını kontrol etmeye ve İsrail limanlarına uğrayan gemilerin kanaldan geçişini zorlaştırmaya başladı.²⁷⁰ Diğer yandan, Arap Ligi Konseyi'nin 9-19 Eylül 1963 Kahire'de yaptığı toplantıda bir "Filistin varlığı"nın teşkiline karar verilmiş, bunun üzerine 1964 Haziranında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuştu.²⁷¹ Filistin mültecileri ilk kongrelerini 28 Mayıs - 3 Haziran 1964'te Kudüs'ün Arap kesiminde yaparak, 29 maddelik "Filistin Milli Misakını" kabul ettiler. Bu Misak'a göre Filistin, İngiliz mandası dönemindeki Filistin'di ve bir "Arap ana vatani"ydi. Filistin'in kurtarılması tüm Arap milletinin sorumluluğundaydı. Misak'ın 18. maddesi, Filistin'in kurtarılmasının uluslararası hukuk açısından meşru savunma olduğunu bildiriyordu. 19. maddesi ise, Filistin'in taksim edilmesine ilişkin kararın geçersiz olduğunu belirterek İsrail devletinin yok hükmünde olduğunu belirtiyordu.²⁷²

Çok uzun zamandan beri Filistin'de yaşayan Arapların 1948 Savaşı'yla kendi topraklarından çıkarılarak civar ülkelerde mülteci durumuna düşmeleri ve Arap ülkelerinin kendi aralarındaki çekişmelerin artması üzerine, 1950'lerin sonuna doğru Yaser Arafat tarafından el-Fetih örgütü kurulmuştu. 1969 yılında Arafat, Filistin Milli Kongresi'nin başkanlığına seçildi. Bu tarihten sonra Filistin Kurtuluş Örgütü, anavatan Filistin'e dönme hedefinde birleşmiş çeşitli direniş gruplarını bir araya getiren bir şemsiye örgüt halini aldı. El Fetih, FKÖ'ye hakim olduktan sonra örgütün resmi ideolojisi şu temellere dayandı: 1) Filistin'i kurtarmak; 2) Bu hedef için silahlı mücadele vermek; 3) Dost olan Arap veya diğer ülkelerle işbirliği yapmak. Örgütün temel tezi ise, "kurtuluş

---

²⁶⁸ Galia Golan, "Israel's Positions on Jerusalem", *Palestine-Israel Journal*, Vol. 17, No. 2, 2011, s. 208.

²⁶⁹ Ataöv, a.g.m., s. 43.

²⁷⁰ Armaoğlu, a.g.e., ss. 134-135.

²⁷¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 226.

²⁷² Armaoğlu, a.g.e., ss. 223-224.

hedefi gerçekleşinceye kadar savaşa devam etmek”ti.²⁷³ İsrail Başbakan yardımcısı Abba Eban da 24 Nisan 1965’te verdiği bir demeçte İsrail açısından BM’nin 1947 taksim planına dönmenin bundan sonra mümkün olmadığını söylüyordu.²⁷⁴

Mısır, Süveyş Kanalı’nı İsrail gemilerine kapattıktan sonra, 22 Mayıs’da da Tiran Boğazını kapattı. Mısır Devlet Başkanı Nasır, İsrail’in Suriye sınırına kuvvet yığdığını ve Suriye’ye karşı harekete geçmek üzere olduğunu, bu nedenle Mısır’ın BM Genel Sekreterinden 1956 Süveyş Krizi’nde bölgeye konuşlanan Barış Gücü’nü²⁷⁵ geri çekmesini istediğini ve hiçbir İsrail gemisini Akabe Körfezinden geçirmeyeceğini söylüyordu.²⁷⁶ Bu gelişmelerden sonra, ilk saldırıyı 5 Haziran 1967’de İsrail yaptı. Savaşın tarafları İsrail, Mısır, Ürdün ve Suriye’ydi. İsrail Mısır’a, Ürdün’e ve Suriye’ye yönelttiği ani hava saldırılarıyla savaşın başında üstünlüğü ele geçirdi.²⁷⁷

İsrail savaş sonunda Gazze’yi, tüm Sina yarımadasını, Golan Tepelerini, Ürdün’ün elinde olan Doğu Kudüs’ü ve Batı Şeria’nın tamamını ele geçirdi. Böylece, iki bin yıldan sonra ilk kez Kudüs’ün tamamı tekrar Yahudilerin eline geçiyordu.

7 Haziran’da Ürdün, 8 Haziran’da Mısır, 10 Haziran’da da Suriye cephesinde ateşkes yürürlüğe girdi ve İsrail ile Araplar arasındaki Altı Gün Savaşı böylece sona erdi. Savaşın sonunda İsrail 8.000 mil² olan topraklarına 26.500 mil² daha toprak katmıştı.²⁷⁸

1967 Arap-İsrail Savaşı Filistin meselesinde bir dönüm noktası oldu. Yaşanan yenilgiden sonra Arap tarafı için mesele artık İsrail devletinin ortadan kaldırılması meselesi değil, 1967 Savaşı’nda kaybedilen toprakların geri alınması olacaktır. İsrail Başbakanı Levi Eshkol, 12 Haziran 1967’de İsrail Parlamentosunda yaptığı konuşmada İsrail’in 1967 savaşında ele geçirdiği Arap topraklarını geri vermeyeceğini söylüyordu.²⁷⁹

---

²⁷³ “Filistin Kurtuluş Örgütü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c13/c130042.pdf>, ss. 103-104.

²⁷⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 228.

²⁷⁵ İsrail’in, Mısır’a karşı askeri operasyonlara başlaması ve daha sonra İngiltere ve Fransa’nın da bu harekate katılması sonucunda 1956 yılında bölgede tekrar silahlı çatışmalar yaşanmış ve Mısır, Temmuz ayında Süveyş Kanalı’nı millileştirmişti. Genel Kurul’un ateşkes çağırısı üzerine çatışan taraflar silahlı kuvvetlerini bölgeden çekmiş ve Birleşmiş Milletler Acil Gücü (UNEF I) bölgeye konuşlanmıştı. Ancak, UNEF I, Mısır’ın isteği üzerine Mayıs 1967’de bölgeden çekildi. “1967 ve 1973 Savaşları ve Barışa Doğru İlk Adımlar”, *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/3.html>, (04.06.2017).

²⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 243.

²⁷⁷ Armaoğlu, a.g.e., ss. 247-250.

²⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 253-257.

²⁷⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 259.

29 Ağustos - 3 Eylül 1967 günlerinde Hartum'da yapılan Arap Devlet Başkanları Zirvesi'nde "İsrail'in tanınmaması, İsrail ile müzakere ve barış yapılmaması ilkeleri" benimsendi. Bu üç ilke, Arapların İsrail politikasının temelini oluşturacaktır. İsrail'in amacı ise, Arap devletleriyle doğrudan ve ikili müzakereler yaparak İsrail'in tanınmasını sağlamaktır.²⁸⁰ Savaş sonunda Arap ülkeleri, barışın tek koşulunun İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi olduğunu belirtirken, İsrail elindeki toprakları Arapları ikili müzakerelere çekmek için koz olarak kullanmak istemekteydi.²⁸¹

1956-1967 yılları arasında Arap dünyası İsrail'e karşı güçlü bir birlik meydana getirememiş ve 1967 Arap-İsrail savaşı, sonuçları bakımından Orta Doğu'da etkileri günümüze kadar devam eden yeni bir dönemi açmıştır.²⁸² Altı Gün Savaşı sonunda Filistinli mülteci sayısında 400.000'lik bir artış olmuş, savaş sonunda mülteci sayısı toplamda 1.500.000'e ulaşmıştı.²⁸³ İsrail hükümetleri bundan sonra, 1967'de işgal ettikleri toprakları adım adım İsrail sınırlarına dahil ederek buralara Yahudi yerleşimleri inşa etmişler²⁸⁴ ve bu topraklarda salt Arap milliyeti olmasını engellemeye çalışmışlardır. İsrail, 1967 savaşı ile daha önce işgal edemediği Filistin topraklarının geriye kalan yüzde 22'lik kısmını da işgal etmiş ve Kudüs'ün tamamını ele geçirmiştir.²⁸⁵

1967 Savaşı ile Kudüs'ün tamamının İsrail'in eline geçmesi sonucunda İsrail'in Kudüs'ü bir İsrail şehrine çevirme ve bu kutsal kentin İslam dünyasıyla bağlantısını kesme tehlikesi doğmuştu.²⁸⁶ Türkiye'nin o dönemde Dış İşleri Bakanı olan İhsan Sabri Çağlayangil, 22 Haziran 1967'de yaptığı açıklamada Türkiye'nin kuvvet yoluyla toprak kazanılmasına karşı olduğunu, Türk milletinin Kudüs'teki kutsal yerlere karşı büyük bir ilgisinin olduğunu ve İsrail'in bölgede birtakım oldubittiler yaratmaması gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁷

Amerika'nın 1967 Savaşı'ndan sonra açıkladığı Kudüs'le ilgili görüşleri ise şu şekildeydi: "Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik hiçbir önlem kabul edilemez. Kudüs meselesi; geniş kapsamlı, adil ve sürdürülebilir bir Orta Doğu barışının bir parçası

---

²⁸⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 261.

²⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 270.

²⁸² Armaoğlu, a.g.e., s. 199.

²⁸³ Armaoğlu, a.g.e., s. 267.

²⁸⁴ Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış...", a.g.m., s. 13.

²⁸⁵ Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış...", a.g.m., s. 18.

²⁸⁶ Armaoğlu, s. 268

²⁸⁷ Armaoğlu, s. 273.

olarak ele alınmalı ve çözümlenmelidir. İsrail'in aldığı bu önlemler yalnızca geçici mahiyettedir ve Kudüs'ün gelecekteki daimi statüsünü etkileyemez. Bölge, diğer işgal altındaki bölgeler gibi uluslararası hukukun hükümlerine tabidir."²⁸⁸ İsrail Parlamentosu Knesset ise; İsrail hukukunu, yargısını ve idaresini "Eretz Israel"ın her tarafına yaymak için 27 Haziran 1967'de mevcut yasalarında yaptığı değişikliklerle Doğu Kudüs'ü, Kudüs belediye sınırları içine dahil etti.²⁸⁹

1.3. 1973 Arap - İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı/Ekim Savaşı) ve Kudüs

1967 Savaşı'na kadar Filistin topraklarının kurtarılması için Arapların temel hedefi İsrail devletinin ortadan kaldırılmasıydı. 1967 yılından sonra ise, hedef 1967 Savaşı'nda kaybedilen toprakların (Kudüs, Sina, Batı Şeria, Gazze ve Golan Tepeleri) geri alınması oldu.²⁹⁰ 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan önce Arap dünyası bir bölünmenin içindeydi ve BM'nin, Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı gereğince Araplarla İsrail arasında barışı sağlama çabaları sonuçsuz kalmıştı. Tarafların görüşlerinde tüm çabalara rağmen bir değişiklik olmadı. 1972 yılına gelindiğinde Orta Doğu tekrar savaşın eşiğindeydi.²⁹¹

Altı Gün Savaşı'nda İsrail'in eline geçen geniş ve stratejik Arap toprakları ile Kudüs'ü geri alabilmek için 6 Ekim'de Mısır ve Suriye İsrail'e savaş açtılar. Savaşa daha sonra Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan da dahil oldu. Savaşın başında İsrail Golan Tepelerinde ve Sina Yarımadasında geri çekilmeye zorlandıysa da savaş ilerledikçe İsrail üstünlüğü ele geçirdi.²⁹²

22 Ekim 1973'te taraflar arasında ilk ateşkes yürürlüğe girdiğinde yeni Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, İsrail'in Doğu Kudüs dahil 1967'de işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi koşuluyla, Filistinlileri ve Arap devletlerini İsrail ile müzakereye oturmaya ikna edebileceğini ve Süveyş Kanalını uluslararası trafiğe açacağını

---

²⁸⁸ Alan Baker, "Is Jerusalem Really Negotiable? An Analysis of Jerusalem's Place in the Peace Process", *Jewish Political Studies Review*, Vol. 24, No. ¾, Jerusalem Public Affairs, 2012, ss. 80-82.

²⁸⁹ Israel Ministry of Foreign Affairs, *13 Law and Administration Ordinance*, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/13%20law%20and%20administration%20ordinance%20-amendment%20no.aspx>, (05.06.2017).

²⁹⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 279.

²⁹¹ Bkz. Armaoğlu, a.g.e., ss. 301-320.

²⁹² Sander, a.g.e., ss. 537-538.

söylüyordu. Amerika ise, İsrail'in istediği silahları onu müzakere masasına oturtmak için bir baskı aracı olarak kullanmak niyetindeydi.

21 Ekim 1973'te Güvenlik Konseyi, Amerika ile Sovyetler Birliği'nin ortak karar tasarısını, 338 sayılı karar olarak kabul etti. Karar; tüm tarafların ateş kesmelerini, 242 sayılı kararın bütün unsurlarıyla uygulanmasını ve Orta Doğu'da adil ve devamlı bir barış için müzakerelerin başlamasını istiyordu. 21 gün süren Dördüncü Arap-İsrail Savaşı, ikinci bir BM Barış Gücü (UNEF II) kurularak sona erdi. Savaşın sona ermesiyle, Amerikan Dış İşleri Bakanı Henry Kissenger'ın "mekik diplomasisi" ve "adım adım diplomasisi" (İsrail'in işgal ettiği topraklardan parça parça çekilmesi) ile Camp David Anlaşmaları'na varacak süreç başladı. Kissinger, küçük ve aşamalı anlaşmalarla iki taraf arasında öncelikle güvenin tesis edilmesini, barışın yöntemi olarak belirlemiştir. Enver Sedat, İsrail ile barışı reddetmiyor, barışın şartı olarak İsrail'in "işgal ettiği tüm Arap topraklarından çekilmesini ve Filistin halkının meşru haklarının tanınmasını" öne sürüyordu. Ancak, tüm çabalara rağmen İsrail'in görüşlerinde hiçbir yumuşama olmamıştı. İsrail hükümeti, terör örgütü ilan ettiği FKÖ ile hiçbir zaman müzakereye oturmayacağını söylemekteydi.²⁹³

BM gözetiminde ve Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ortaklaşa başkanlığı altında Aralık 1973'te Cenevre'de uluslararası bir barış konferansı toplandı. Mısır, İsrail ve Ürdün konferansa katılırken, Suriye Konferansa katılmayı reddetti. Ancak, görüşmelerden sonuç alınamayınca Konferans süresiz olarak sona erdi.²⁹⁴

18 Ocak 1974'te İsrail ile Mısır arasında bir "Ayrırma Anlaşması" imzalandı ve İsrail, Süveyş Kanalı'nın batı yakasında ele geçirdiği toprakları Mısır'a geri verdi. Bu anlaşma bir barış anlaşması değildi, ancak 338 sayılı karar uyarınca barışın ilk adımı olarak kabul ediliyordu. Anlaşma gereği, Süveyş Kanalı uluslararası trafiğe açılacak ve Kanal'dan İsrail de yararlanacaktı. 5 Haziran 1974'te Suriye ile İsrail arasında imzalanan Ayrırma Anlaşması ile de İsrail, Golan Tepelerinde ele geçirdiği bir kısım toprağı Suriye'ye iade etti.

---

²⁹³ Armaoğlu, a.g.e., ss. 330-336.

²⁹⁴ "1967 ve 1973 Savaşları ve Barışa Doğru İlk Adımlar", *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/3.html>, (04.06.2017).

Üçüncü Ayırma Anlaşması'nın Ürdün ile yapılması gerekiyordu, ancak bu mümkün olmadı. İsrail, Batı Şeria topraklarını 1967 yılında Ürdün'den almıştı. Diğer yandan, FKÖ de Batı Şeria'yı kendi doğal ve tarihi anavatanı olarak kabul ediyordu. İsrail'deki bazı gruplar da, Batı Şeria'yı tarihi ve dini bakımdan Yahudi toprağı sayıyor ve burayı “Yahudiye (Judea) ve Samiriye (Samaria)” olarak adlandırıyordu.²⁹⁵ Dolayısıyla Batı Şeria'da çözümün hemen mümkün olmayacağı açıktı.

Mısır ve Suriye'nin İsrail ile yaptığı Ayırma Anlaşmalarına tepki olarak FKÖ, 8 Haziran 1974'te on maddelik sert bir program kabul etti. Buna göre; 1) Filistin toprakları kurtarılanaya kadar mücadele devam edecek ve bu amaç için bağımsız bir “ulusal otorite” tesis edilecek; 2) İsrail devleti tanınmayacak; 3) Filistin halkının yurtlarına geri dönme hakkı ile self-determinasyon hakkı tanınmadıkça barış yapılmayacak ve 3) BM'nin 242 sayılı kararı ve Cenevre Konferansı çerçevesinde yapılan barış görüşmeleri reddedilecekti.²⁹⁶

26-29 Ekim 1974'te Rabat'taki Arap Zirvesi'nde FKÖ, Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak tanındı ve bundan sonra işgal edilmiş topraklardaki Filistinlilere ilişkin ulusal ve uluslararası düzeylerdeki bütün sorumlulukları FKÖ'nün kendi üzerine alması kararlaştırıldı.²⁹⁷ Ayrıca, Gazze ve Batı Şeria'da bir Filistin Devleti'nin kurulması konusunda uzlaşmaya varıldı.

BM Genel Kurulu da, 22 Kasım 1974 tarih ve 3236 sayılı kararında FKÖ'nün Filistin halkının temsilcisi olduğunu kabul etti ve Filistin halkının BM Şartı'na uygun olarak self determinasyon, ulusal bağımsızlık ve egemenlik haklarının bulunduğunu vurguladı. Ayrıca, Filistinlilerin yurtlarına geri dönme hakları teyit edildi ve sayılan bu unsurların Filistin meselesinin çözümü için elzem olduğu belirtildi. Aynı tarihli ve 3237 sayılı kararda ise FKÖ, Genel Kurulun bütün oturumlarına “gözlemci” statüsüyle katılmaya davet edildi.²⁹⁸ Böylece FKÖ, ilk kez uluslararası alanda tanınıyordu.

---

²⁹⁵ Armaoğlu, a.g.e., ss. 336-339.

²⁹⁶ Naveed Ahmad, “The Palestine Liberation Organization”, *Pakistan Horizon*, Vol. 28, No. 4, Pakistan Institute of International Affairs 1975, s. 113.

²⁹⁷ Ahmad, a.g.m., s. 88.

²⁹⁸ General Assembly Resolutions, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3236\(XXIX\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3236(XXIX)&Lang=E&Area=RESOLUTION), (04.06.2017).

1977 yılında İsrail’de seçimleri Likud Partisi kazandı ve Menahem Begin hükümeti kuruldu. Begin, işgal edilmiş toprakları (özellikle de Batı Şeria’yı) terk etmeyeceklerini ve FKÖ’yü ortadan kaldıracaklarını söylüyor, Yahudileri Batı Şeria’ya yerleşmeye davet ediyordu. Begin, “işgal edilmiş topraklar” ifadesini kullanmıyor, bu toprakların 4000 yıl önceki İsrail toprakları olduğunu vurguluyor ve “Yahudi halkının Eretz Israel’de ebedi ve tarihi hakları olduğunu” ileri sürüyordu.²⁹⁹

Carter yönetimine (ABD Başkanı) göre ise, Filistin meselesi 242 sayılı karara göre çözümlenmeliydi. Bu karar, İsrail’in 1967’de işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngörüyor ve bölgedeki bütün devletlerin “güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde” yaşama hakkının olduğunu belirterek, Filistin halkının meşru hakları ile self determinasyon ilkesinin tanınması gerektiğini söylüyordu. Ayrıca, Amerikan hükümeti İsrail’in işgali altındaki topraklarda Yahudi yerleşimleri kurmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu dile getiriyordu.³⁰⁰

Amerikan Başkanı Carter, Kudüs’ün statüsüne ilişkin ise şunları ifade etmekteydi: “Kudüs, özel statüsü ve kendine özgü koşulları nedeniyle Batı Şeria’nın geri kalanından ayrı tutulmalıdır. Kudüs’ün nihai statüsü, müzakereler sonucunda belirlenmelidir ve Kudüs’te Filistin’in geri kalanından ayrı kendine özgü bir statü tesis edilebilir. Ancak, Kudüs fiziksel olarak bölünmemelidir. Kutsal yerlere erişim kısıtlanmamalı, kent sakinlerinin temel ve tarihi hakları korunmalı ve her dinin kutsal yerleri kendi temsilcilerinin tam yetkisinde olmalıdır. Ayrıca, Kudüs’ün statüsü konusu geniş kapsamlı Orta Doğu barış düzenlemelerinin içinde ele alınmalıdır.” Enver Sedat ise, Doğu Kudüs’ün Batı Şeria’nın bir parçası olduğunu, buradaki tarihi ve yasal Arap haklarına saygı gösterilmesi ve bu hakların iade edilmesi gerektiğini savunuyordu.³⁰¹

2. Arap-İsrail Barış Müzakerelerinde Kudüs Meselesi

Bu bölümde 1977 yılında Camp David süreciyle başlayan Arap-İsrail barış görüşmeleri ile görüşmeler sonucunda imzalanan antlaşmalara değinilecek ve barış görüşmelerinde ve antlaşmalarında Kudüs meselesinin yeri tartışılacaktır.

---

²⁹⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 376.

³⁰⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 404-405.

³⁰¹ Baker, a.g.m., s. 82.

2.1. **Camp David Görüşmeleri/Anlaşmaları ve Kudüs**

20 Kasım 1977'de Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ilk kez İsrail'e (Kudüs'e) giderek İsrail Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Mısır'ın İsrail ile barış yapmayı kabul ettiğini söyledi. Sedat'ın Kudüs'e gidişi Mısır ile İsrail arasındaki barış sürecinin başlangıcıydı. Bu süreçte üçüncü taraf ise ABD idi. Sedat, yalnızca Mısır-İsrail ilişkilerini değil, Filistin konusunda da bir kararı içeren kapsamlı bir Orta Doğu barışı üzerinde anlaşma yapmak istiyordu. Sedat'ın Kudüs'ü ziyaretini takiben ABD'nin arabuluculuğuyla başlayan Camp David görüşmeleri, iki taraf arasında 17 Eylül 1978'de "Camp David Anlaşmaları"nın imzalanmasıyla sonuçlandı.³⁰²

Mısır'ın sunduğu barış tasarısına göre, Orta Doğu'da barış, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına dayanmalı, İsrail 1967'de işgal ettiği bütün topraklardan çekilmeli ve bu topraklarda kurduğu Yahudi yerleşimlerini sökmeliydi. Batı Şeria'da sınır, 1949 İsrail-Ürdün Mütareke Anlaşması'yla çizilen sınır olmalıydı. Aynı şekilde Gazze'de sınır, 1949 Mısır-İsrail Mütareke Anlaşması'nın belirlediği sınır olmalıydı. İsrail, Ürdün ile yaptığı 1949 Mütareke Anlaşması gereğince Doğu Kudüs'ten tamamen çekilmeli ve Kudüs'ün Arap kesiminin yönetimini tümüyle Filistinli Araplara bırakmalıydı. Doğu Kudüs, Batı Şeria'nın bir parçası ve Filistinlilerin yurduydı. Ancak, belediye hizmetlerinin bütünlüğünü sağlamak için Kudüs'te bir Filistin-İsrail ortak Belediye Meclisi kurulabilirdi. Filistin'de beş yıllık bir Ürdün-Mısır ortak gözetim döneminden sonra, Filistin halkı self determinasyon hakkını kullanmalıydı. Diğer bir ifadeyle, beş yıllık geçici dönemin sonunda bağımsız bir Filistin devleti kurulacaktı. Filistinli mültecilerin yurtlarına geri dönme hakkı tanınmalı ve zararları tazmin edilmeliydi. Orta Doğu barış antlaşmasını müzakere etmek için Cenevre'de Filistin halkının kendi temsilcileriyle katılacağı uluslararası bir konferans toplanmalıydı. Bu maddeyle Orta Doğu barış antlaşmasının yapılması Camp David görüşmelerinin sonrasına bırakılıyordu.

İsrail ise, Batı Şeria ve Gazze için yalnızca kısıtlı bir özerklik öngörüyordu. İsrail, bağımsız devlet kurmak anlamına gelecek self determinasyon ilkesini ve Yahudi

---

³⁰² Cleveland, a.g.e., ss. 421-422.

yerleşimlerinin sökülmesini reddediyordu. Ayrıca, Doğu Kudüs'ü Batı Şeria'nın bir parçası olarak kabul etmiyor ve tüm Kudüs için İsrail'in mutlak egemenliğini öngörüyordu.

Amerika'nın tasarısı ise; Arap-İsrail anlaşmazlığının barışçı çözümünün Güvenlik Konseyi'nin 242 ve bunu destekleyen 338 sayılı kararlarının uygulanmasıyla mümkün olacağını öngörüyordu. Filistin toprakları ile Ürdün arasında da bağlantı (*links*) kurulmalıydı. Filistin halkının meşru hakları ve kendi geleceklerini tayin hakları tanınmalıydı ancak öncelikle, beş yıllık bir geçiş dönemi için Filistin halkına özerklik verilmeliydi. Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsü Mısır, İsrail, Ürdün ve Filistin özerklik yönetimi arasında müzakerelerle belirlenmeliydi. İsrail kuvvetlerinin geri çekilmesi, mülteciler meselesi, güvenli ve tanınmış sınırlar meselesi 242 sayılı karar çerçevesinde barış antlaşmasında düzenlenmeliydi. Kudüs fiziksel olarak bölünmeyip bir bütün olarak kalmalı ve kutsal yerler her dinin kendi temsilcilerinin yetkisinde olmalıydı. Şehrin ortak ihtiyaçları için ortak bir konsey kurulabilirdi. Ancak, Amerikan tasarısında Yahudi yerleşimleriyle ilgili herhangi bir öneri yoktu.³⁰³

Müzakereler sonucunda 17 Eylül 1978'de imzalanan Anlaşmalar, iki belgeden oluşuyordu. Birincisi, Mısır-İsrail barışına ilişkin koşulları içeriyor, diğeri ise "Orta Doğu'da Barış İçin Çerçeve" adını taşıyordu.³⁰⁴ "Orta Doğu Barışı için Çerçeve Anlaşma", Batı Şeria ve Gazze'de beş yıllık bir özerklik dönemi için seçimlerin yapılmasını öngörüyordu. Özerk yönetimin yetki ve görevleri Mısır, İsrail ve Ürdün arasında müzakerelerle belirlenecekti. Müzakerelerde yer alacak olan Mısır ve Ürdün delegasyonlarına Gazze ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilerin temsilcileri de dahil edilebilecekti. İsrail'in kabul etmesi durumunda "diğer Filistinliler" de bu heyetlere katılabilecekti. Özerk yönetim bu topraklarda İsrail askeri yönetiminin yerini alacaktı. Özerklik yönetimi kendi polis teşkilatını kurabilecekti. Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsü ise Mısır, İsrail, Ürdün ve özerklik yönetimi temsilcileri arasında daha sonra tespit edilecekti. Ortadoğu'da kapsamlı ve kalıcı bir barış anlaşması, Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı temel alınarak yapılacaktı. Barış müzakereleri sonunda, Filistin halkının "meşru hakları ve adil istekleri" kabul edilecekti. Geçiş döneminde Mısır, İsrail, Ürdün ve özerklik yönetimi, 1967 savaşında yurtlarından edilmiş kişilerin geri dönüşleri için

---

³⁰³ Armaoğlu, a.g.e., ss. 408-419.

³⁰⁴ Cleveland, a.g.e., s. 422.

çalışacaklardı. Mısır ile İsrail arasındaki barış koşulları kapsamında ise, Sina yarımadası Mısır'a geri verilecek ve İsrail gemileri Süveyş Kanalı'ndan serbestçe geçebilecekti. İsrail ile Mısır arasında tam tanıma, diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurulacaktı.³⁰⁵ Camp David Anlaşmalarında İsrail; Batı Şeria ve Gazze'den çekilmeyi kabul etmiş, ancak Kudüs meselesinin çözümü sonraya bırakılmıştır.

Camp David Anlaşmalarına Arap dünyası (Batı Şeria Arapları dahil) şiddetli tepki göstererek Enver Sedat'ı Filistin davasına ihanet etmekle suçladılar. Bağdat'ta yapılan Arap Birliği Zirvesi'nde Filistinlilerin tek meşru temsilcisinin FKÖ olduğu tekrar vurgulandı ve Mısır'ın Filistin meselesine ilişkin tek başına atacağı adımların kabul edilmeyeceği bildirildi.³⁰⁶ Mısır, Arap Birliği'nden atıldı ve Birlik merkezi Tunus'a taşındı. Arap dünyası Mısır ile diplomatik ilişkilerini kesti.³⁰⁷ Arap dünyasının Camp David Anlaşmalarına karşı çıkmasının nedeni, İsrail'in Doğu Kudüs'ün Araplara iade edilmesi, mülteciler meselesi, Yahudi yerleşimlerinin boşaltılması, bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması konularında ve işgal ettiği toprakların hangilerinin ne kadarından çekileceği konularında açık bir taahhütte bulunmamasıydı.³⁰⁸

26 Mart 1979'da imzalanan Mısır-İsrail barışı ile İsrail, kuruluşundan otuz yıl sonra ilk kez bir Arap devleti tarafından tanınmış ve bir Arap devletiyle barış antlaşması imzalamıştı. Ancak, bu müzakere ve barış süreci sonunda İsrail, 242 ve 338 sayılı kararlarda öngörüldüğü üzere 1967 savaşında işgal ettiği tüm topraklardan çekilmeyecektir.³⁰⁹

Ortadoğu'da Barış için Çerçeve Anlaşma, Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren bir ay içinde Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği için tarafların müzakereye başlamasını, bu müzakerelerin bir yıl içinde tamamlanmasını, beş yıllık bir geçiş döneminin yürürlüğe girmesini ve İsrail askerlerinin geri çekilmeye başlamasını öngörmektedir.³¹⁰

Camp David Anlaşmalarının imzalanması üzerine, BM Genel Kurulu 29 Kasım 1979'da aldığı 34/65 B sayılı kararla bu Anlaşmaların, "BM dışında ve Filistin halkının

---

³⁰⁵ Armaoğlu, a.g.e., ss. 408-419.

³⁰⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 423-424.

³⁰⁷ Cleveland, a.g.e., s. 423.

³⁰⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 425-426.

³⁰⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 436-437.

³¹⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 441.

temsilcisi olan FKÖ'nün katılımı olmaksızın yapıldığı için geçersiz olduğunu" bildirdi. Söz konusu kararda bu Anlaşmaların, Filistin halkının geri dönüş hakkı, BM Şartı'na uygun olarak ulusal bağımsızlık ve egemenlik hakkı gibi vazgeçilemez haklarını ihlal ettiği ve 1967'den beri devam eden İsrail işgaline göz yumduğu için reddildiği bildiriliyordu. Ayrıca, bunun gibi kısmi ve ayrı anlaşmaların Filistin halkının geleceğini belirleyemeyeceği ifade ediliyordu.³¹¹

Nitekim, Camp David Anlaşmalarında öngörülen özerklik görüşmeleri, İsrail tarafından sürüncemeye sokulacak³¹² ve görüşmelerden 1988 yılında Amerika ilk defa FKÖ ile resmi diyalog başlatana kadar bir sonuç alınamayacaktır.³¹³ Camp David Anlaşmaları esasında Begin'in önerilerinden çok farklı değildi ve "Filistin halkının yalnızca bir kısmına, haklarının yalnızca bir kısmını (geri dönüş hakkı, self determinasyon, ulusal bağımsızlık ve egemenlik hakları hariç), kendine ait olması gereken toprakların yalnızca bir kısmı üzerinde veriyordu" ve bunların üstünde bile İsrail'in her aşamada denetimini öngörüyordu. Burada taahhüt edilen özerklik, bağımsız devlet kurma yolunu açacak gerçek bir özerklik olmaktan çok uzak, İsrail'in görüşlerine uygun olarak çok sınırlı bir özerklikti.³¹⁴

Orta Doğu'da barış için çerçeve çizmeye yönelik Camp David Anlaşmaları ilk kez çok sınırlı bir özerkliğe sahip de olsa bir "Filistin otoritesi" formülünü ortaya koymuştu. Ancak, söz konusu Anlaşmalarda Kudüs konusuna değinilmiyordu. Kudüs'ün geleceğine ilişkin karar, daha sonra gerçekleşecek müzakerelere bırakılıyordu. Bunun nedeni, Kudüs meselesinin çatışmanın özünü oluşturması ve Filistin halkının Kudüs'ü bağımsız Filistin devletinin doğal başkenti olarak kabul görmesiydi. Açıktır ki, görüşmeler sırasında Kudüs konusunda ayrıntılı müzakereler yapılmış olsaydı, Anlaşmaların imzalanması mümkün olamazdı.³¹⁵

---

³¹¹ "34/65 Question of Palestine", <http://www.un.org/documents/ga/res/34/a34res65.pdf>, (06.06.2017).

³¹² Armaoğlu, a.g.e. s. 452.

³¹³ Armaoğlu, a.g.e., s. 455.

³¹⁴ Ataöv, a.g.m., s. 52-54.

³¹⁵ Adnan Al-Sayyid Hussein, "Jerusalem in Arab-Israeli Negotiations", *Islamic Studies*, Special Issue Jerusalem, Vol. 40, No. ¾, Autumn-Winter 2001, s. 545.

2.2. Camp David Anlaşmalarından Sonraki Gelişmeler

Camp David Anlaşmaları imzalandıktan sonra da İsrail, işgali altındaki Arap topraklarının ve Kudüs'ün statüsünü ve Arap karakterini fiili olarak değiştirmek için çeşitli önlemler aldı. İşgal altındaki Arap topraklarında ve Kudüs'te Arap topraklarına el koydu ve Arap topraklarının etrafını Yahudi yerleşimleriyle kuşattı. 1980 yılında da Doğu Kudüs'ü İsrail'e ilhak ederek burada kalıcı olacağını gösterdi.³¹⁶

2.2.1. İsrail'in Doğu Kudüs'ü İlhakı

1973 yılında İsrail Parlamentosu Knesset, Doğu Kudüs'ü Batı Kudüs ile “birleştirme” politikasının uzantısı olarak Doğu Kudüs sakinlerinin de Kudüs belediye seçimlerinde oy kullanmalarına ilişkin bir yasa çıkarmıştı.³¹⁷ 1980 yılında da Doğu Kudüs'ü ilhak kararı alarak, Enver Sedat'ın görüşlerinin aksine Doğu Kudüs'ü özerklik görüşmelerinden ayırdı.³¹⁸

30 Temmuz 1980'de Knesset bir “Temel Yasa” çıkararak (*Basic Law*) “Birleşik Kudüs'ün; bölünmez olarak İsrail'in başkenti ve Devlet Başkanının burada ikamet ettiğini; Knesset'in, hükümetin ve Yüksek Mahkeme'nin burada yerleşik olduğunu” bildirdi.³¹⁹ İsrail'in çıkardığı bu yasa, özerklik görüşmelerinin ruhuna aykırıydı. Buna tepki olarak, El-Fetih son derece sert bir siyasi program kabul etti. Söz konusu programda temel hedefin, bütün Filistinlileri kurtarmak ve bütün Filistin topraklarında bağımsız bir Filistin devleti kurmak olduğu belirtiliyordu. Enver Sedat ise Kudüs meselesinin Batı Şeria ve Gazze'ye ilişkin özerklik görüşmelerine dahil olduğunu, ancak İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak ve “bölünmez başkent” ilan ederek özerklik görüşmelerini anlamsız kıldığını bildirerek görüşmeleri kesti.

Doğu Kudüs'ün ilhakına tepki olarak Amerika ise; Kudüs'ün statüsünün tek tarafı olarak değiştirilemeyeceğini, Kudüs meselesinin ancak taraflar arasında doğrudan müzakerelerle çözüme kavuşturulabileceğini söyledi. Türkiye ise, 1956 Savaşı'ndan

---

³¹⁶ Hussein, a.g.m., s. 546.

³¹⁷ John Quigley, “The Legal Status of Jerusalem Under International Law”, *The Turkish Yearbook*, Vol. XXIV, 1994, s. 18.

³¹⁸ Armaoğlu, a.g.e., ss. 460-461.

³¹⁹ Basic Law: Jerusalem, Capital of Israel, https://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic10_eng.htm, (01.06.2017).

itibaren maslahatgüzarlık seviyesinde sürdürdüğü İsrail'deki diplomatik temsilini, Doğu Kudüs'ün ilhakı üzerine ikinci katiplik seviyesine indirdi ve Tel-Aviv'de bulunan büyükelçiliğini Kudüs'e nakletmeyi reddetti.³²⁰

Özerklik görüşmeleri, Doğu Kudüs'ün İsrail tarafından ilhakı üzerine Enver Sedat tarafından kesilince, Filistin'de Yahudilerle Arap halk arasında terör eylemleri başladı.³²¹ Bunun üzerine, 13 Haziran 1980'de Avrupa Ekonomi Topluluğunun (AET) dokuz üyesi, yayınladıkları Venedik Deklarasyonu ile BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını temel aldıklarını, bölgede İsrail dahil bütün tarafların güvenlik ve barış içinde var olma hakkı ile Filistinli halkın self-determinasyon hakkı dahil meşru haklarının tanınması gerektiğini, bölgede barışı sağlamanın BM Güvenlik Konseyi'nin görevi olduğunu ve Dokuzların Orta Doğu'da kapsamlı bir çözümün tesisi için uluslararası garantilere katılmaya hazır olduklarını belirttiler. Ayrıca, FKÖ'nün de müzakerelere dahil edilmesi gerektiğini ve Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik tek taraflı girişimleri kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Kudüs ile ilgili her türlü anlaşmanın, kutsal yerlere serbest erişimi garanti etmesi ve İsrail'in 1967'den beri işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmesi gerektiğini vurguladılar. İsrail yerleşimlerinin Orta Doğu'da barış sürecinin önünde ciddi bir engel oluşturduğunu ve işgal edilmiş Arap topraklarında demografik değişimler ile arazi ve mülk müsaderelerinin, uluslararası hukuk bakımından meşru olmadığını dile getirdiler.³²² Venedik Deklarasyonunu Mısır memnuniyetle karşılarken, İsrail ve FKÖ reddetti.³²³

BM Güvenlik Konseyi ise, 20 Ağustos 1980 tarihinde aldığı 478 sayılı kararla, “zor kullanarak toprak kazanımının kabul edilemez ve kutsal kent Kudüs'ün statüsünü ve karakterini değiştirmeye yönelik Knesset'in çıkardığı “Temel Yasanın” uluslararası hukukun ihali olduğunu, bu yasanın bir geçerliliği olmadığını ve iptal edilmesi gerektiğini” bildirdi.³²⁴ Bu kararın hükümlerine bir sonraki “Kudüs'ün Hukuki Statüsü” bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

³²⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 462-463.

³²¹ Armaoğlu, a.g.e., ss. 473-474.

³²² Venice Declaration 13 June 1980, http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf, (02.06.2017).

³²³ Armaoğlu, s. 475-476.

³²⁴ Resolution 478, 20 August 1980, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/68006/S_RES_478%281980%29-EN.pdf?sequence=2&isAllowed=y, (06.06.2017).

Enver Sedat'ın 1981 yılında bir suikaste kurban gitmesinin ardından Mısır Devlet Başkanı olan Hüsnü Mübarek döneminde, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği müzakereleri bölgenin yeni gelişmeleri içinde kaybolup gitti.³²⁵

2.2.2. Yeni Barış Planları ve Sonrasındaki Gelişmeler

Ağustos 1981'de de Suudi Arabistan veliahdı ve Başbakan yardımcısı Prens Fahd bir Orta Doğu barış planı geliştirdi. Buna göre İsrail, Doğu Kudüs dahil 1967 yılında işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilecek ve bu topraklardaki Yahudi yerleşimlerini boşaltacaktı. Kudüs'teki kutsal yerlerde ibadet özgürlüğü garanti edilecekti. Filistinli mültecilerin yurtlarına dönme hakları kabul edilecek, dönmek istemeyenlere ise tazminat ödenecekti. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde birkaç ayı geçmemek üzere BM'nin gözetiminde bir geçiş dönemi uygulanacak ve bu dönemin sonunda başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin Devleti kurulacaktı. Bölgedeki bütün devletlerin barış içinde yaşayabileceği ortam, BM veya BM üyesi devletler tarafından garanti edilmeliydi.³²⁶

Bu dönemde ortaya atılan diğer bir plan da, Amerikan Başkanı Reagan'a aittir. Reagan planına göre, "1982 Haziranında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi sonucunda FKÖ'nün Lübnan'ı terk etmek zorunda kalması, Filistinli mülteciler sorununu ön plana çıkarmıştır. Bu mesele, İsrail'in meşru güvenlik endişeleri ile Filistinlilerin meşru haklarının uzlaştırılmasını gerektirmektedir. Ayrıca, barış müzakerelerine Ürdün ve Filistinliler de dahil edilmelidir. Gazze ve Batı Şeria'da yeni Yahudi yerleşimleri kurulmamalıdır. Reagan ayrıca en iyi çözümün, Batı Şeria ve Gazze'deki özerklik yönetiminin Ürdün ile ortaklık kurması olacağını belirtmiştir. İsrail 242 sayılı karar gereği, işgal ettiği tüm topraklardan çekilmeliydi. Ancak bu, İsrail'in gerçek bir barış ve normal ilişkiler elde ettiği ölçüde mümkün olabilecekti. Kudüs bir bütün olarak kalmalı ve nihai statüsü müzakerelerle belirlenmeliydi."

İsrail Başbakanı Menahem Begin Reagan Planını, Batı Şeria ve Gazze'de kendi kendini yöneten bir Filistin varlığının, İsrail'in varlığını tehdit edeceğini ileri sürerek

---

³²⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 474.

³²⁶ *Eight Point Peace Plan by Crown Prince Fahd ibn Abd al-Aziz of Saudi Arabia*, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/5FB09709F4050B8985256CED007390D8>, (02.06.2017).

reddetti. FKÖ ise, söz konusu planın Camp David'in devamı olduğunu bildirerek planı reddetti.³²⁷

Reagan Planına karşı, 9 Eylül 1982'de Arap dünyası tarafından Fas'taki Arap Zirvesi'nde "Fez Planı" ortaya atıldı. Bu planla, Arap dünyası ilk kez İsrail'in varlığını tanıyordu. Fez Planına göre, İsrail Doğu Kudüs dahil 1967'de işgal ettiği bütün topraklardan çekilmeli ve 1967'den sonra Arap topraklarında kurulan İsrail yerleşimleri sökmeliydi. Kutsal yerlerde bütün dinler için ibadet özgürlüğü garanti edilmeli ve Filistin halkının ulusal hakları tanınmalıydı. Planda, Filistin halkının tek meşru temsilcisinin FKÖ olduğu hatırlatılıyor ve birkaç ayı geçmemek üzere, Batı Şeria ve Gazze'de BM'nin gözetiminde bir geçiş dönemi başlatılması öneriliyordu. Geçiş döneminin sonunda ise, Doğu Kudüs'ün başkent olduğu bir bağımsız Filistin devleti kurulacaktı. Bölge devletleri arasındaki barışı sağlama görevi ise Güvenlik Konseyi'nindi.³²⁸

İşgal altındaki Filistin topraklarında İsrail'in Yahudi yerleşim yerleri kurması ve Arap topraklarına el koyması, Filistin halkına kısıtlamalar ve baskı politikası uygulanması nedeniyle ve İsrail işgalini sona erdirmek ve bağımsız Filistin devletini kurmak için 1987 yılında Batı Şeria ve Gazze sakinleri kitle halinde harekete geçerek İntifada adı verilen ayaklanma hareketini başlattılar.³²⁹ İntifada'nın başlamasıyla, Ürdün 1988 yılında Batı Şeria ile bütün idari bağlarını kopardığını açıkladı. Ürdün, Batı Şeria'daki iddialarından FKÖ lehine vazgeçiyordu. Bunun anlamı, Batı Şeria'nın Filistinli halkının bundan böyle yalnızca FKÖ tarafından temsil edileceğiydi. Bu, Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin devletinin kurulması yönünde atılan bir adımdı.³³⁰

Ardından, 15 Kasım 1988'de FKÖ'nün meclisi mahiyetindeki Filistin Ulusal Konseyi, Cezayir'de yaptığı toplantıda Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'ü içine alan bölgede başkentin Doğu Kudüs olduğu bağımsız bir Filistin devletinin kurulduğunu ilan etti ve Arafat'ı Devlet Başkanlığına seçti.³³¹ Amerika ise; Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını kabul etmedikçe, İsrail'in varlığını tanımadıkça ve terörizmden vazgeçmedikçe FKÖ'yü tanımayacaklarını bildirmekteydi. Bunun üzerine Arafat, büyük

---

³²⁷ Armaoğlu, a.g.e., ss. 481-485.

³²⁸ Association France Palestine Solidarité, <http://www.france-palestine.org/Le-plan-arabe-de-paix-adopte-a-Fes>, (02.06.2017).

³²⁹ Cleveland, a.g.e., ss. 519-522.

³³⁰ Armaoğlu, s. 568.

³³¹ "Filistin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, s. 98.

bir politika değişikliğine giderek, 14 Aralık 1988’de FKÖ’nün 242 sayılı kararı kabul ettiğini, terörizmden tamamen vazgeçtiğini ve İsrail’i tanıdığını açıklayan bir bildiri yayınladı. Arafat’ın bu açıklamasından sonra Amerika, Filistin meselesinin tarihinde ilk defa FKÖ ile diyaloga başladı. Bundan sonra FKÖ, bütün Filistin topraklarında değil, Batı Şeria ve Gazze’de ve İsrail’in yanında bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını hedef olarak benimsedi.³³² Diğer bir ifadeyle, bundan sonra FKÖ, önceki Filistin’in tamamının kurtarılması tezinden vazgeçerek “iki devletli çözümü” benimseyecektir.

1990’lı yılların başında ise Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, çok sayıda Sovyet Yahudisi İsrail’e göç etti ve bunların çoğu Kudüs’e yerleştirildi. Bu göçlerle İsrail, “müzakere masasına daha güçlü oturmak için gerekli olan Yahudi çoğunluğunu” sağlamaya çalışıyordu.³³³

2.3. Oslo Görüşmeleri/Anlaşmaları ve Kudüs

Uluslararası sistemde Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve içsel ve bölgesel dinamiklerin de zorlamasıyla,³³⁴ İsrail ve Filistin ABD ve SSCB’nin ortak davetini kabul ederek 30 Ekim 1991’de Madrid Barış Konferansını başlattılar. Söz konusu Konferans kapsamında İsrail’in FKÖ ile doğrudan görüşmeyi kabul etmemesi üzerine, Filistinliler Ürdün heyeti içinde temsil edildi. İsrail ile Lübnan, Suriye, Ürdün-Filistin heyetleri arasında öncelikle ikili, ardından çok taraflı görüşmeler gerçekleşti. Ancak, tarafların eski yaklaşımlarında bir değişiklik olmaması nedeniyle, görüşmelerde ilerleme sağlanamadı.³³⁵ Madrid Barış Konferansı, çatışan tarafları (Lübnan, Suriye, Ürdün ve Filistin) ilk kez yüz yüze bir araya getirmiş, İsrail’in Arap ülkeleriyle teke tek görüşme talebini karşılamış ve barış sürecinin ilk kez uluslararası bir konferans boyutunda tartışılmasını sağlamıştı.³³⁶ Madrid Barış Konferansı’ndan sonra, Washington’da yapılan görüşmelerden de bir sonuç elde edilemedi.³³⁷ Görüşmeler kapsamında İsrail, işgal altındaki Batı Şeria ve Gazze’de Filistinlilere çok kısıtlı bir özerklik vermek niyetindeydi,

³³² Armaoğlu, a.g.e., ss. 568-569.

³³³ Quigley, a.g.m., ss. 20-21.

³³⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 667.

³³⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 674.

³³⁶ “İntifada ve Barışa Doğru Yeni Adımlar: 1987-2003”, *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/5.html>, (07.06.2017).

³³⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 674.

Filistinliler ise bağımsız bir devlete varacak geniş bir özerlik talep ediyorlardı.³³⁸ İki taraf arasında Washington'daki görüşmeler sürerken, bundan ayrı olarak Oslo'da İsrail ile Filistin tarafları arasında gayriresmi ve gizli görüşmeler başladı.³³⁹

FKÖ ile İsrail arasında Oslo Anlaşmalarının imzalanmasıyla sonuçlanan barış sürecinin başlamasının nedenleri şöyle sıralanabilir: Öncelikle, Filistin meselesi köktenci İslami hareketler tarafından sıkça kullanılıyordu ve çözülmesi hem İsrail'in hem de ABD'nin çıkarına olacaktı. İkinci olarak, 1992 yılının Haziran ayında İsrail'de önceki sertlik yanlısı Likud hükümetinin yerine İşçi Partisi hükümetinin kurulması barışın önündeki engellerden birini kaldırmıştı.³⁴⁰ Diğer bir neden de, 1990-1991 yıllarında yaşanan Körfez Krizi sırasında Saddam Hüseyin'i destekleyen Yaser Arafat'a Arap ülkelerinin siyasi ve mali desteği kesmeleri idi. Sonuç olarak FKÖ, büyük bir siyasi ve mali krize girmişti. Diğer yandan, İsrail'in Arap ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirilmesi İsrail'in ekonomisini de geliştirecekti. Bunun yolu, Filistin-İsrail anlaşmazlığını çözüme kavuşturmaktan geçiyordu. Yine, HAMAS (İslami Direniş Örgütü) gibi iki devletli çözümü kabul etmeyen sertlik yanlısı İslami hareketlerin Filistin direnişinde önemli rol oynamaya başlaması, İsrail'i daha ılımlı ve laik FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak tanımaya itmişti. Son olarak, 1987 yılında başlayan İntifada (Filistinli halkın direniş hareketi) da Oslo Anlaşmalarına giden sürecin başlatıcılarından biri olmuştu.

Filistin Ulusal Konseyi, 1988 yılında bağımsız Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiş ve ardından 242 sayılı kararı kabul ettiklerini ve terörizmden vazgeçtiklerini bildirmişti. 242 sayılı kararın kabul edilmesi, İsrail'in 1948 Savaşı ile elde ettiği toprakların kabul edilmesi, diğer bir deyişle İsrail devletinin varlığının tanınması anlamına geliyordu. Dolayısıyla da, Oslo'daki müzakereler İsrail'in 1967 öncesi sınırlara çekilmesi temelinde yürüdü.

Oslo görüşmelerinin sonunda 13 Eylül 1993'te iki taraf arasında Oslo Anlaşmaları olarak bilinen Anlaşmalar imzalandı.³⁴¹ Çerçeve Anlaşma mahiyetindeki Oslo

---

³³⁸ Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 64, S. III, 2009, ss. 175-178.

³³⁹ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 667.

³⁴⁰ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 669-671.

³⁴¹ Özkoç, a.g.m., ss 172-178.

Anlaşmaları ile Filistin'e ilk aşamada sınırlı bir özerklik veriliyor, iki taraf arasındaki sorunların bir takvim çerçevesinde çözümlenmesi öngörülüyordu.³⁴²

Oslo Anlaşmaları, iki tarafın nihai bir barış anlaşması imzalamaya hazır olmadıkları görülerek, karşılıklı güvenin tesis edileceği bir ara dönem anlaşması olarak tesis edilmişti. Oslo Anlaşmaları aşağıda belirtilen bir dizi anlaşmadan oluşmaktadır:

- 9-10 Eylül 1993 Karşılıklı Tanıma Mektupları
- 13 Eylül 1993 Kendi Kendini Yönetim Hakkında Geçici Düzenlemeler Üzerine İlkeler Bildirisi (Bildirgesi) (Oslo-I)
- 29 Nisan 1994 Ekonomik İlişkiler Üzerine Paris Protokolü
- 4 Mayıs 1994 Gazze Şeridi ve Eriha Anlaşması (Kahire Anlaşması)
- 29 Ağustos 1994 Yetkilerin ve Sorumlulukların Devredilmesi Üzerine Hazırlık Anlaşması
- 28 Eylül 1995 Batı Şeria ve Gazze Üzerine Geçici Anlaşma (Oslo II)
- 15 Ocak 1996 El-Halil'de (Hebron) Yeniden Konuşlanmaya İlişkin Protokol
- 23 Ekim 1998 Wye River Memorandumu
- 4 Eylül 1999 Şarm El-Şeyh Memorandumu (İkinci Wye Anlaşması).³⁴³

Anlaşma süreci, FKÖ ile İsrail arasında karşılıklı tanımayla ilişkin mektup teatisi ile başlamıştır. İkinci olarak, "İlkeler Bildirgesi" (Declaration of Principles - DOP) imzalanmıştır.³⁴⁴ İlkeler Bildirgesi, daha sonra yapılması öngörülen anlaşmalar için bir çerçeve ya da temel ilkeleri belirlemeye yönelik bir anlaşmaydı.³⁴⁵ Arafat, İsrail Başbakanı Yitzhak Rabin'e yazdığı mektupta İsrail'in bölgede barış ve güvenlik içinde yaşama hakkını kabul ettiklerini, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını tanıdıklarını ve terörizmi terk ettikleri söylüyordu. Ayrıca, FKÖ'nün kuruluş bildirgesinden "İsrail'in yok edilmesi"ne ilişkin ifadelerin çıkarılacağını taahhüt ediyordu. İsrail de, FKÖ'yü Filistin halkının resmi temsilcisi olarak tanıdığını ve Orta Doğu barış süreci için FKÖ ile müzakere yapmayı kabul ettiğini bildiriyordu.³⁴⁶

---

³⁴² Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 668.

³⁴³ Shamir Hassan, "Oslo Accords: The Genesis and Consequences for Palestine", *Social Scientist*, Vol. 39, No. 7/8 (July-August 2011), ss. 65-71.

³⁴⁴ Avi Shlaim, "The Oslo Accord", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 23, No. 3, (Spring 1994), s. 24.

³⁴⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 678.

³⁴⁶ Shlaim, a.g.m., s. 25.

İlkeler Bildirgesi'nde "*Gazze ve Eriha ilk*" çözümü benimsenmişti.³⁴⁷ Buna göre, İsrail ilk olarak Gazze ve Eriha'dan çekilecekti. Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra iki ay içinde İsrail hükümeti Gazze ve Eriha'dan (Batı Şeria'nın bir bölümü) askerlerini çekmeye başlayacak, dört ay içinde de bu çekilmeyi tamamlayacaktı. İsrail, beş alanda (eğitim ve kültür, sağlık, sosyal refah, vergilendirme ve turizm) yetkilerini Filistin Geçici Yönetimine devredecekti. Filistin Geçici Yönetimi kendi polis gücünü kurabilecek, ancak dış ilişkiler ve dış güvenlik konuları İsrail'in sorumluluğunda kalacaktı. Dokuz ay içinde Gazze ve Batı Şeria'da Filistin Konseyi (Meclisi) için seçimler yapılacaktı.³⁴⁸ İkinci yılın sonunda toprak, mülteciler, Kudüs'ün statüsü, yerleşimciler ve komşu ülkelerle ilişkiler konularının ele alınacağı nihai statü müzakereleri başlayacak ve beş yılın sonunda bu konuları içeren nihai anlaşma imzalanacaktı.³⁴⁹ Gazze ve Eriha'daki Yahudi yerleşimlerinin güvenliğinin sağlanması ise nihai anlaşma imzalanıncaya kadar İsrail'in yetkisinde olacaktı.³⁵⁰

İlkeler Bildirgesi de tıpkı önceki Camp David Anlaşmaları gibi, kalıcı statü müzakerelerini erteliyor; mülteciler, yerleşimler, sınırlar, güvenlik, komşu ülkelerle ilişkiler ve Kudüs'ün statüsü gibi en zor konuları nihai statü müzakerelerine bırakıyordu. Zaten Anlaşmanın imzalanmasını mümkün kılan da, bu konularda sessiz kalmasıydı. Kudüs konusu ertelenerek müzakerelerin tıkanması önlenmeye ve Filistin'in özerkliği konusunda aşama kaydedilmeye çalışılıyordu.³⁵¹ Anlaşmada geçen Kudüs kelimesi, yalnızca Doğu Kudüs'ü değil, tüm Kudüs'ü ifade ediyordu. Diğer bir ifadeyle, Kudüs'ün statüsü, bütün Kudüs için iki taraf arasındaki müzakerelerle belirlenecekti. Ayrıca, Anlaşmaya göre Kudüs'te ikamet eden Filistinli Araplar da Filistin Konseyi seçimlerine katılabileceklerdi.³⁵²

Oslo süreci sonunda imzalanan Anlaşmalar, bağımsız bir Filistin devletinden bahsetmediği ve Yahudi yerleşimlerine ilişkin bir ifade içermediği için FKÖ'nün içinden ve HAMAS gibi dışından örgütler bu anlaşmaya karşı çıkarak, Arafat'ı Filistin davasına ihanetle suçladılar ve İntifadanın devam edeceğini bildirdiler. Esasında anlaşma bu

---

³⁴⁷ Shlaim, a.g.m., s. 31.

³⁴⁸ Shlaim, a.g.m., s. 33.

³⁴⁹ Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış...", a.g.m., s. 20.

³⁵⁰ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 679.

³⁵¹ Hussein, a.g.m., s. 546.

³⁵² Baker, a.g.m., s. 84.

haliyle hiçbir soruna çözüm getirmiyor, hiçbir konuyu tam olarak ele almıyordu. Hayati konuların ele alınmasını sonraya, taraflar arasında yapılacak müzakerelere bırakıyor, taahhütlere uyulmaması durumunda taraflara bir yükümlülük getirmiyordu.³⁵³

Nisan 1994'te iki taraf arasında Paris Protokolü imzalandı. Ekonomik ilişkileri düzenleyen bu Protokol, İsrail'in izni olmadan Gazze ve Batı Şeria'dan hiçbir ürün ve işçinin dışarı çıkamayacağını hükme bağlıyordu. Ardından, İlkeler Bildirgesi'nde öngörüldüğü üzere İsrail'in Gazze ve Eriha'dan çekilmesini düzenlemek için 4 Mayıs 1994'te Gazze-Eriha Anlaşması (Kahire Anlaşması) imzalandı. Söz konusu Anlaşmaya göre, İsrail 3 hafta içinde Gazze ve Eriha'dan çekilecek ve bu bölgelerde yetkilerini Filistin Yönetimine devredecekti. Ancak, Gazze ve Eriha'da Filistin Yönetiminin yetkileri dış ilişkileri ve Yahudi yerleşimlerini kapsamayacaktı.³⁵⁴ Anlaşmada öngörülenden yaklaşık bir aydan fazla bir gecikmeyle söz konusu çekilme tamamlandı.³⁵⁵ Gerçekte, bu Anlaşma ile İsrail'in çekildiği alanlar hem toprak bakımından hem de hukuki bakımdan bölünmüş oluyordu.³⁵⁶

28 Eylül 1995'te Filistin Konseyinin yapısını, üye sayısını, yetki ve sorumluluklarını düzenlemeye yönelik Oslo II Anlaşması (Geçici Anlaşma) imzalandı.³⁵⁷ Oslo II Anlaşması Arafat, Rabin, Clinton, Hüsnü Mübarek ve Kral Hüseyin tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Cenin, Nablus, Beytüllahim (Bethlehem) ve Ramallah Filistin otoritesinin denetimine bırakıldı.³⁵⁸ Söz konusu anlaşma ile Batı Şeria üç bölgeye ayrıldı. Birinci bölge, Filistin'in sivil ve askeri kontrolüne, İkinci bölge Filistin'in sivil ve İsrail'in askeri kontrolüne, üçüncü bölge ise tamamen İsrail'in kontrolüne bırakıldı. Bu Anlaşma ile Filistin kontrolüne bırakılan bölgelerin birbirleriyle bağlantısı kesiliyordu, çünkü bu bölgeler İsrail kontrolünde olan bölgelerle çevrelenmişti. Ayrıca, İsrail bu bölgelere giriş-çıkışı denetleme yetkisini elinde bulunduruyordu.³⁵⁹

20 Ocak 1996'da Filistin Ulusal Konseyi ve Filistin Devlet Başkanlığı seçimleri yapıldı. Bu seçimde Yaser Arafat %88,6 oy oranıyla Devlet Başkanı seçildi. 30 Nisan 1996'da Şimon Perez ve Arafat Washington'da nihai statü müzakerelerine başladılar.

---

³⁵³ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 680-681.

³⁵⁴ Özkoç, a.g.m., ss. 181-183.

³⁵⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 686.

³⁵⁶ Özkoç, a.g.m., ss. 183-186.

³⁵⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 679.

³⁵⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 687-688.

³⁵⁹ Özkoç, a.g.m., ss. 181-182.

Ardından, 5 Mayıs'ta taraflar Taba'da nihai statü konularını (Filistin varlığının nihai statüsü, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimle, Kudüs'ün statüsü ve Filistinli mülteciler) görüşmek üzere tekrar bir araya geldiler.³⁶⁰

17 Ocak 1997'te İsrail'in El-Halil'den (Hebron) çekilmesine ilişkin hükümleri içeren El-Halil (Hebron) Protokolü imzalandı. Bu Anlaşmayla El-Halil iki bölgeye ayrılıyordu. Birinci bölge Filistinlilere, ikinci bölge İsrail'in denetimine bırakılıyordu.³⁶¹ Ancak, 1999 Mayısına kadar süren Netanyahu döneminde El-Halil'den öngörülen çekilme gerçekleşmeyecektir.³⁶²

Oslo süreciyle imzalanan anlaşmaların içerikleri, Filistin için bağımsız bir devlete varacak olan sürecin özelliklerini taşıyordu. Oslo sürecinde Yaser Arafat, Arap devletleri tarafından Filistin davasına ihanet etmekle suçlandı. Arafat ise, söz konusu anlaşmaları bağımsız Filistin Devleti yolunda atılan ilk adım olarak değerlendiriyordu.

Ardından, 23 Ekim 1998'de iki taraf arasında Wye River Memorandumu imzalandı. Söz konusu Memorandum, İsrail'in denetimi altındaki bölgenin %13'lük bir kısmından daha çekilmesini ve çekilme sürecinin hızlandırılmasını öngörüyordu.³⁶³ İsrail'in çekildiği bu bölgenin %1'i Filistin özerk yönetiminin tam denetimine (A bölgesi), %12'lik kısmı ise, Filistin Yönetiminin sivil, İsrail hükümetinin askeri denetimine (B bölgesi) veriliyordu. Momerandum kapsamında ayrıca %14'lük bir B bölgesi, A bölgesine dönüştürülüyordu.³⁶⁴ Ancak Netanyahu hükümeti, öngörülen çekilme alanlarının yalnızca çok küçük bir kısmından ve gecikmeli olarak çekilecektir. On üç gün içinde sınırlar, mülteciler ve Kudüs'ün statüsü konularında görüşmelerin başlaması ve bu görüşmelerin 4 Mayıs 1999'da sonuçlandırılması öngörülüyordu.³⁶⁵

Wye Memorandumuna rağmen, Netanyahu hükümeti Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki yerleşim birimlerinin inşaatlerini sürdürmüştür. Oslo Anlaşmalarında öngörülen çekilmeyle ve nihai statü müzakereleriyle ilgili takvime de İsrail hükümeti uymamıştır. Wye Memorandumundan sonra, yalnızca %2'lik bir çekilme gerçekleşmiş ve İsrail'de erken seçim kararı alınmasıyla barış süreci ertelenmiştir. 1999 yılının Mayıs

³⁶⁰ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 688-689.

³⁶¹ Özkoç, a.g.m., ss. 183-184.

³⁶² Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış...", a.g.m., s. 21.

³⁶³ Özkoç, a.g.m., ss. 184-186.

³⁶⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 713.

³⁶⁵ Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış...", a.g.m., s. 22.

ayı, Oslo Anlaşmaları gereği beş yıllık geçici dönemin sonuydu ancak bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması yönünde bir adım atılması durumunda Netanyahu hükümeti çekildikleri yerleri yeniden işgal edeceklerini açıkladı.³⁶⁶

Mayıs 1999'da İsrail'de Ehud Barak'ın başbakan olmasıyla ve ABD'nin girişimleri sonucunda 4 Eylül 1999'da Şarm el Şeyh'te iki taraf ve ABD, Ürdün ve Mısır tarafından bir Memorandum (II. Wye Anlaşması) imzalandı. Buna göre, nihai statü görüşmeleri 242 ve 338 sayılı BM kararları çerçevesinde yürütülecek ve görüşmelerin başlamasından itibaren beş ay içinde nihai statü konularını ele alan bir çerçeve anlaşma imzalanacaktı. Bir yıl içinde de bu konuları çözüme kavuşturan kapsamlı bir anlaşmaya varılacaktı.

1996 yılından beri başlatılması öngörülen ancak bir türlü başlatılmayan nihai statü görüşmeleri, 13 Eylül 1999'da başladı. Ancak, İsrail hükümetinin birleşik Kudüs'ün İsrail'in ebedi başkenti olmasını, 1967 sınırlarına geri dönülemeyeceğini ve Batı Şeria'daki bazı yerleşimlerin İsrail egemenliğinde kalmasını kendi kırmızı çizgileri olarak açıkladı. Filistin tarafının kırmızı çizgileri ise, başkentinin Doğu Kudüs olduğu, 4 Haziran 1967 sınırlarında bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması, mülteciler konusunun 194 sayılı BM Genel Kurulu kararına göre çözümlenmesi ve Yahudi yerleşimlerinin sökülmesiydi.³⁶⁷ İki tarafın uzlaşmaz görüşleri nedeniyle görüşmelerde bir ilerleme kaydedilemedi. 2001 yılında İsrail'de Ariel Şaron hükümetinin kurulmasıyla da İsrail-Filistin barış görüşmeleri askıya alındı.³⁶⁸

Doğu Kudüs, Geçici Anlaşma'da (Oslo II) Gazze ve Batı Şeria'dan ayrı tutulmuştu. Ayrıca, Gazze ve Batı Şeria için "işgal altındaki toprak" ifadesi kullanılmamıştı. Barış süreci, Filistinlilerin haklarından çok İsrail'in güvenliğine ilişkin gibi görünüyordu. Edward Said, Oslo Anlaşmalarının, işgal altındaki topraklarda Yahudi egemenliğini sürekli kılmaktan başka bir işe yaramadığını ve çözümden ziyade daha fazla çatışmaya gebe olduğunu söylemiştir.³⁶⁹

Diğer yandan, 1994 yılında imzalanan İsrail ile Ürdün arasındaki Barış Antlaşması ile İsrail, Ürdün Haşimi Krallığının Kudüs'teki Müslüman kutsal yerleri

³⁶⁶ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 719-721.

³⁶⁷ Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış...", a.g.m., s. 22.

³⁶⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 693.

³⁶⁹ Hassan, a.g.m., ss. 65-71.

üzerindeki hakkını tanımıştı.³⁷⁰ Bu anlaşmayla Mescid-i Aksa ve Kudüs'teki Müslüman vakıfları, Ürdün Vakıflar ve Kutsal Değerler Bakanlığına bağlı Kudüs Vakıflar Dairesi himayesine bırakılmıştır.³⁷¹ Oslo görüşmelerinde ise İsrail, Kudüs meselesini Oslo sürecinin dışına çıkarmak için çaba sarfetti. İsrail için Kudüs'ün bir müzakere başlığı olup olmadığı şüpheliydi; çünkü İsrail, Kudüs'ü bir bütün olarak kendi egemenliği altında görüyordu.³⁷² Arafat ise, Doğu Kudüs'ün ileride bağımsız Filistin devletinin başkenti olacağını dile getiriyordu. Sonuç olarak, Oslo sürecinde Kudüs konusuna bir açıklık getirilemedi.³⁷³

Oslo I Anlaşmasının ekinde ve Oslo II Anlaşmasında Kudüs konusu, nihai statü müzakerelerine (İlkeler Bildirgesi yürürlüğe girdikten sonra ikinci yılın sonunda başlayacaktı) bırakılmakla birlikte, Kudüs konusunda iki koşul belirlenmişti: kutsal yerlere serbest erişim ve Doğu Kudüs Araplarının Filistin Otoritesi seçimlerinde oy kullanmalarına izin verilmesi.³⁷⁴

İsrail hükümeti, Oslo Anlaşmalarından sonra da Anlaşmanın ruhuna aykırı politikalar izlemeye devam etti. Ardından, HAMAS'ın düzenlediği terör eylemlerini gerekçe göstererek Oslo Anlaşmalarında öngörülen askeri çekilmeyi durdurdu.³⁷⁵

2.4. Oslo Anlaşmalarından Sonraki Gelişmeler, Yeni Barış Planları ve Barış

Görüşmeleri

11-24 Temmuz 2000'de Bill Clinton'ın arabuluculuğunda Oslo sürecinin öngördüğü nihai statü konularında bir anlaşmaya varmak amacıyla İkinci Camp David görüşmeleri başladı. Şarm el-Şeyh'te imzalanan anlaşma gereği, 2000 Eylülünde barış anlaşmasının imzalanması gerekiyordu. Ancak, bu görüşmelerde de nihai anlaşma

---

³⁷⁰ Öner Buçukçu, "Filistin-İsrail Barış Süreci ve Kudüs", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 2015, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/filistin-israil-baris-sureci-ve-kudus/4432>, (11.06.2017).

³⁷¹ "Kudüs Ürdün'ün Emanetindedir", 15.11.2015, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/kudus-urdunun-emanetindedir-216144.html>, (12.06.2017).

³⁷² Öner Buçukçu, "Filistin-İsrail Barış Süreci ve Kudüs", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 2015, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/filistin-israil-baris-sureci-ve-kudus/4432>, (11.06.2017).

³⁷³ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 696-698.

³⁷⁴ Golan, a.g.m., ss. 209-210.

³⁷⁵ Eugene Cotran, "The Jerusalem Question in International Law: The Way to a Solution", *Islamic Studies*, Vol. 40, No. ¾, Islamabad, Autumn-Winter 2001, ss. 492-494.

konusunda bir ilerleme kaydedilemedi. ³⁷⁶ İsrail, bu görüşmelerde Filistin Devleti'nin askeri gücünün olmamasını önerdi. Filistinliler ise, tam egemenlik dışında bir çözümü kabul etmediler. Mülteciler konusunda İsrail, 1948 yılında yerlerinden edilmiş Filistinlilerin geri dönüş hakkını kabul etmiyordu. En önemli anlaşmazlık konusu ise Kudüs'tü. İsrail, Doğu Kudüs'teki egemenliğinden vazgeçmeyi reddediyor, Filistinliler ise Doğu Kudüs'ü Filistin Devletinin başkenti olarak kabul ediyorlardı. ³⁷⁷

İkinci Camp David Zirvesi'nde İsrail; Batı Şeria'dan çekilme, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimleri, Filistinli mültecilere tazminat ödenmesi konularında ve Filistin devletinin kurulmasına yönelik kısmi tavizler vermeyi kabul etmek için ön koşul olarak Kudüs'te İsrail egemenliğinin tanınmasını istedi. Arafat ise, Doğu Kudüs'ün Filistin Devleti'nin başkenti olacağını ifade ediyordu, bu nedenle Zirve'den bir netice elde edilemedi. ³⁷⁸ Camp David görüşmelerinde İsrail ayrıca, Yahudilerin Harem-i Şerif'te (Tapınak Tepesi) ibadet etmelerine izin verilmesinde ısrar etmiştir. Clinton, Harem-i Şerif'te egemenliğin paylaşılması yönünde önerilerde bulunduyorsa da, önerileri kabul edilmemiştir. ³⁷⁹

Bundan sonra, İsrail'in Kudüs konusundaki teklifi şöyle olmuştur: Kudüs'ün güney ve kuzey banliyöleri Batı Şeria ile birleştirilerek, burada Filistin egemenliği kabul edilecekti. Kudüs'ün etrafındaki Yahudi yerleşimleri de dahil edilerek Kudüs sınırları genişletilecek ve Filistin egemenliğine bırakılmayan kutsal yerler dahil Kudüs'ün geri kalanında İsrail egemenliği söz konusu olacaktı. Diğer bir ifadeyle, Kudüs'ün Filistinlilere bırakılan kısmı sembolik denecek kadar küçük olacak ve Harem-i Şerif İsrail'in kontrolüne bırakılacaktı. Filistin tarafının bu öneriyi kabul etmesinin mümkün olmadığı açıktı. Sonuçta İkinci Camp David Zirvesi 25 Temmuz 2000'de taraflar anlaşmaya varamadan sona erdi. ³⁸⁰ İsrail-Filistin barış görüşmeleri sürecindeki en ciddi sorunlardan biri de hem Filistinlilerin hem de Arap dünyasının Filistin meselesinde yeterli bir birlik ve dayanışma sağlayamamasıydı. ³⁸¹

---

³⁷⁶ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 730.

³⁷⁷ Özkoç, a.g.m., ss. 187-189.

³⁷⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 730.

³⁷⁹ Golan, a.g.m., s. 210.

³⁸⁰ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 732.

³⁸¹ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 736.

28 Eylül 2000’de Arapların “Sabra ve Şatila Kasabı”³⁸² olarak andığı İsrail’in Muhalefet lideri Ariel Şaron, kalabalık bir asker grubuyla Harem-i Şerif’i ziyaret etti.³⁸³ Bu provokatif ziyaret, Filistinliler arasında büyük bir infiale yol açarak, barış müzakereleri boyunca ekonomik ve toplumsal durumları kötüye giden Filistinlilerin İkinci İntifada’yı (El-Aksa İntifadası) başlatmalarının görünen nedeni oldu. Filistinliler, barış sürecinin başarısızlığını FKÖ’ye yüklemişlerdi. Bu nedenle, İkinci İntifada’yı HAMAS yönlendirir hale geldi. İkinci İntifada’nın başlamasıyla İsrail Filistinlilere yönelik tecrit politikasını daha da arttırdı.³⁸⁴ İsrail, o güne dek Filistin yönetimine terk ettiği Batı Şeria’daki toprakları İkinci İntifada’nın başlamasıyla yeniden işgal etti. İntifada diğer yandan, HAMAS ve diğer sertlik yanlısı İslami örgütlerin güçlenmesine de yol açmıştır.³⁸⁵

Tarafların Camp David Zirvesi’nde nihai statü konularında bir anlaşmaya varamaması üzerine, Amerikan Başkanı Bill Clinton kalıcı statü anlaşması içinse taraflara birtakım öneriler sundu. Kudüs meselesinin çözümü için temel prensip, Kudüs’teki Arap bölgelerinin Filistinlilerin, Yahudi bölgelerinin de İsraililerin egemenliğinde olmasıydı. Bu ilke, eski kentte de uygulanacaktı. Harem-i Şerif Filistin egemenliği altında, Batı Duvarı (Ağlama Duvarı) da İsrail egemenliği altında olacaktı. Harem-i Şerif’in altında ve Duvar’ın arkasında kazı yapılması yasak olacak veya “paylaşılmış işlevsel egemenlik” formülü çerçevesinde kazı çalışmaları için iki taraf birbirinden rıza alacaktı.

Hem İsrail hem de Filistin tarafları, söz konusu Clinton Parametrelerine çekince koydular. Ancak, son bir barış denemesi için bu parametrelere dayanarak 21 Ocak 2001’de Taba’da bir araya geldiler.³⁸⁶ Camp David’de tıkanıklıkları temel noktaları (Kudüs, mülteciler meselesi, yerleşimler) Taba’da da aşmaları mümkün olmadı. 6 Şubat 2001’de İsrail’de Ariel Şaron’un seçimleri kazanmasıyla da barış süreci sona erdi.³⁸⁷ İsrail 2000 Eylülüne kadar yalnızca %18’lik Filistin toprağından çekilmişti. Bu toprak

---

³⁸² Ariel Şaron 1982’deki İsrail’in Lübnan’ı işgali sırasında Sabra ve Şatila kamplarındaki mültecileri katletmiş, bu nedenle de Araplar tarafından “Sabra ve Şatila kasabı” olarak anılmaya başlamıştır.

³⁸³ Çağrı Erhan, “Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 56, S. 2, ss. 173-180.

³⁸⁴ Özkoç, a.g.m., ss. 190-193.

³⁸⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 740-741.

³⁸⁶ Taher Shash, “The Struggle for Jerusalem and Proposed Solutions”, *Palestine-Israel Journal*, Vol. 17, No. 12, 2011, ss. 201-202.

³⁸⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 743.

parçası, 1947 yılındaki Filistin topraklarının yalnızca %4 idi. İkinci İntifada'nın başlamasıyla da İsrail, çekildiği toprakları yeniden işgal etti.³⁸⁸

Knesset, 27 Kasım 2000'de İkinci İntifada sırasında, Kudüs'ün başkent olduğuna ilişkin Temel Yasa'da değişiklik yaparak, "kent genişletilmiş sınırlarını teyit" etti ve Kudüs'te "herhangi bir yabancı organa yetki devrini" yasakladı. Bu, Temmuz 2000'deki İkinci Camp David görüşmelerinde Kudüs'ün statüsüne ilişkin tartışmalara da yanıt niteliğindeydi.³⁸⁹

26-28 Mart 2002'de Beyrut'ta gerçekleşen Arap Zirvesi'nde Suudi Arabistan Prensi Abdullah'ın geliştirdiği barış planı kabul edildi. Söz konusu plan, İsrail'in Haziran 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesini, BM Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararlarının uygulanmasını, "barış için toprak" ilkesinin benimsenmesini ve başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını öngörmekteydi. Karşılığında, kapsamlı bir barış çerçevesinde İsrail ile normal ilişkiler kurulacaktı. Ayrıca Filistinli mülteciler, Genel Kurulun 194 sayılı kararı uyarınca yurtlarına geri dönmeli ve mültecilere kayıpları için tazminat ödenmeliydi. İsrail devleti ile Filistin devleti arasındaki kalıcı sınırlar, 4 Haziran 1967'deki ateşkes sınırları olacak ve iki taraf da bunların ötesinde toprak iddiasında bulunmayacaktı. Doğu Kudüs Filistin devletinin, Batı Kudüs ise İsrail'in başkenti olacak ve Kudüs üç tek tanrılı din için de kutsal kabul edildiğinden herkese açık olacaktı. Filistinliler, Doğu Kudüs'teki Batı Duvarı'nın ve Yahudi mahallesinin egemenliğini İsrail'e devredecek, geri kalan eski kentin egemenliğini ise ellerinde bulunduracaklardı.³⁹⁰

Arap planı da, İsrail'in geri çekilmesi konusunda bir zaman çizelgesi öngörmüyordu. Planın değindiği konulara ilişkin açık ve belirleyici ifadeler yoktu. Suudi girişimi; ABD, AB ve Arap dünyası tarafından desteklendi. İsrail ise, Arap Barış Girişimi ilk ortaya atıldığında planı kabul etmediğini açıkladı. 2007 yılında Riyad'daki Arap Zirvesi'nde Arap Girişimi tekrar gündeme geldi. İsrail bu kez süreç boyunca yaşanan uluslararası ve bölgesel değişimlerin de etkisiyle, plana olumlu yaklaştığını ifade etti;

³⁸⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 777.

³⁸⁹ Golan, a.g.m., s. 209.

³⁹⁰ "FAPS Based on Arab Peace Initiative", *Al Jazeera Investigations*, <http://transparency.aljazeera.net/en/projects/thepalestinepapers/201218225348796889.html>, (07.06.2017).

ancak dört konuda ileriye sürdüğü kırmızı çizgilerinde bir değişiklik olmadığı için söz konusu girişim de başarıya ulaşamadı.³⁹¹

Nisan 2003'te ABD, AB, BM ve Rusya (dörtlü, quartet) tarafından bir "İsrail-Filistin Sorununa Kalıcı İki Devletli Çözüm İçin Performansa Dayalı Yol Haritası" taslağı ortaya kondu. Bu belge, barış için bir takvim öngörmekteydi. Yol Haritası, Madrid Konferansı'nda ortaya atılan "barış karşılığı toprak" ilkesini esas almakta ve tarafların daha önce üzerinde uzlaştığı Güvenlik Konseyi'nin 242 (1967), 338 (1973) ve 1397 (2002)³⁹² sayılı kararlarının hayata geçirilebilmesi için ölçülebilir adımların uygulanmasını öngörmekteydi. Söz konusu adımlar üç aşamada tamamlanacaktı.³⁹³

Üç aşamalı Planın birinci aşamasında Filistin'in terör eylemlerini kayıtsız şartsız sona erdirmesi ve Filistin'de seçim ve siyasi reform yapılması öngörülüyordu. İsrail de, 28 Eylül 2000'den itibaren işgal ettiği Filistin topraklarından çekilecek ve yerleşim faaliyetlerini donduracaktı. İkinci aşamada, geçici sınırlara sahip ve "egemenlik unsurları taşıyan" bir Filistin devleti kurulacaktı. 242 ve 338 sayılı BM kararları uygulanacak ve İsrail 1967'deki sınırlara geri dönecekti. Arap devletleri de, İsrail ile normal ilişkiler kuracaklardı. Üçüncü aşamanın sonunda (2005 yılında), kalıcı bir statü anlaşması imzalanarak nihai sınırlarıyla bağımsız bir Filistin devleti kurulacaktı. Kutsal yerlerde "Hıristiyan, Musevi ve Müslümanların dini haklarının korunması" esas olacaktı.³⁹⁴ İsrail ile Filistin üçüncü aşamada Kudüs'ün statüsü, mülteciler, Yahudi yerleşimleri ve kesin sınırlar konularında nihai anlaşmaya varacaklar ve bu anlaşmayı onaylamak için dörtlü ikinci bir uluslararası konferans düzenleyecekti. Söz konusu Yol Haritası, hem Filistinliler hem de İsrail hükümeti tarafından kabul edildi. Böylece, kağıt üstünde de olsa

---

³⁹¹ Tuğçe Ersoy Öztürk, "Filistin-İsrail Sorunu Çözüm Süreci: Arap Barış Girişimi ve Çıkmazları", 11 Temmuz 2012, <http://www.bilgesam.org/incele/1118/-filistin-israil-sorunu-cozum-sureci--arap-baris-girisimi-ve-cikmazlari/#.WVON85DyiM8>, (07.06.2017).

³⁹² BM Güvenlik Konseyi, 12 Mart 2002'de 1397 sayılı kararı alarak 242 ve 338 sayılı kararları tekrar hatırlatmış ve 2000 Eylülünde başlayan şiddetin derhal durdurulması için çağrı yapmıştı. Ayrıca ABD, Rusya, AB ve BM tarafından Orta Doğu'da kapsamlı, adil ve kalıcı barışın sağlanması yönünde yapılan diplomatik girişimleri ile Suudi Prensi Abdullah'ın bu yöndeki katkılarını memnuniyetle karşıladığını belirtmişti. Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 758.

³⁹³ Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, *Birleşmiş Milletler ve Barış Arayışı*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/6.html>, (03.06.2017).

³⁹⁴ Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış...", a.g.m., ss. 28-29.

İsrail ilk kez Filistinlilerin devlet kurma hakkını tanıyordu.³⁹⁵ Yol Haritası'nda ayrıca İsrail'den, Doğu Kudüs'te kapatılan Filistin Ticaret Odası ile diğer Filistin kurumlarının tekrar açılması isteniyordu. Yol Haritası da, taraflar arasındaki kilit konuları sona bırakıyor, dolayısıyla bir anlamda çözümsüzlüğü içinde barındırıyordu.³⁹⁶ Yol Haritası'nın, taşıdığı belirsizlikler nedeniyle gerçek bir barışa yol açması mümkün değildi.³⁹⁷

İsrailli ve Filistinli barış yanlıları tarafından 2 Aralık 2003'te açıklanan Cenevre Planı (Cenevre Girişimi), İsrail eski Adalet Bakanı Yossi Beilin ve Filistinli eski Enformasyon Bakanı Yaser Abed Rabbo öncülüğünde hazırlanmıştı. Söz konusu plan, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesini, buralardaki Yahudi yerleşimlerinin çoğunun kapatılmasını, idari açıdan bölünmüş Kudüs'ün her iki devletin başkenti olmasını ve mültecilerin geri dönüş hakkından vazgeçilmesini öngörüyordu. Planda ayrıca, kalıcı statü anlaşmasına varıldıktan sonra, tarafların bütün hak iddialarından vazgeçmeleri ve Doğu Kudüs'tekiler dahil bütün Yahudi mahallelerinin İsrail egemenliğinde kalması öngörülüyordu. Buna karşılık, Kudüs'te Arapların yaşadığı mahalleler Filistin devletinin egemenliğine verilecekti. Harem-i Şerif'in güvenliği, uluslararası bir güç tarafından sağlanacaktı. Kudüs herkese açık olacaktı. Yahudilerin Harem-i Şerif'te ibadet etmeleri ya da arkeolojik kazı yapmaları yasak olacaktı. Ağlama Duvarı'nın bulunduğu bölge, İsrail egemenliğine bırakılacaktı. Kudüs fiziki olarak değil, ancak idari açıdan ikiye bölünecekti. Resmi bir girişim olmayan Cenevre Girişimi, tüm konuları ele alarak geriye sorun bırakmamaya çalışmıştır. Cenevre Planına her iki tarafın da resmi yetkilileri destek vermemiş ve plan uygulamaya geçirilememiştir.³⁹⁸

Filistin'de 25 Ocak 2006'da yapılan genel seçimlerden, birçok ülkenin terörist olarak nitelediği ve İsrail'in varlığını reddeden HAMAS %60 oy alarak zaferle çıktı. Yaser Arafat'ın kurduğu El Fetih partisi, Filistin'de yıllardır elinde tuttuğu iktidarı böylece yitirmiş oluyordu.³⁹⁹ HAMAS, Yahudilerin "dışarıdan geldiğini" söylüyor ve Filistin'de hakları olduğunu kabul etmiyordu. İsrail ile mücadeleyi bir "sınır mücadelesi

³⁹⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 773.

³⁹⁶ Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış...", a.g.m., ss. 29-30.

³⁹⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 774.

³⁹⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 780-782.

³⁹⁹ "Filistin'de Hamas Zaferi", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060126_hamas_lead.shtml, (03.06.2017).

değil, varoluş mücadelesi” olarak görüyordu. HAMAS, İsraililerle yapılan barış müzakerelerini Filistinlilerin haklarından ödün vermek olarak görüyordu. 1991 Madrid Konferansı sonrasında Arapların izlediği barış sürecinin, 1993’te FKÖ ile İsrail arasındaki Oslo Anlaşmalarının ve öncesindeki karşılıklı tanımların ve FKÖ’nün Siyasi Programı’ndan İsrail devletinin ortadan kaldırılmasına yönelik ifadelerin çıkarılmasını İsrail’e ödün vermek olarak değerlendiriyordu. HAMAS’a göre, İsrail “Filistin özerk yönetimini” gerçek Filistin direnişine ket vurmak için kabul etmişti.⁴⁰⁰ HAMAS’ın seçimleri kazanmasının ardından, İsrail hükümeti, HAMAS’ın terörist bir örgüt olduğunu, dolayısıyla da kurulacak HAMAS hükümetiyle hiçbir görüşme yapmayacağını bildirdi. ⁴⁰¹ HAMAS Kudüs konusuna ilişkin olarak, Kudüs’ün Filistin’in başkenti olduğunu, herhangi bir parçasından feragat edilemeyeceğini ve İsrail’in Yahudi yerleşimleri dahil Kudüs’ü Yahudileştirmeye yönelik tüm faaliyetlerinin geçersiz ve yok hükmünde olduğunu söylüyordu.⁴⁰²

Amerikan Başkanı George W. Bush’un başkanlığında, Arap ülkelerinin de katılımıyla 2007 Kasımında başlayan Annapolis görüşmelerinde de nihai bir İsrail-Filistin barışı için çözülmesi elzem olan Kudüs’ün statüsü, mülteciler meselesi, nihai sınırlar, Yahudi yerleşimleri konularına değinilmedi. Görüşmeler sırasında İsrail Başbakanı Ehud Olmert, yapılacak nihai anlaşmada İsrail’in bir Musevi devleti olduğunun kabul edilmesini istediklerini söyledi. Bu, barış görüşmelerinde ortaya atılan yeni bir koşuldu. Böyle bir hükmün nihai anlaşmaya konulması, mültecilerin geri dönüş hakkının reddedilmesi anlamına gelecek ve Doğu Kudüs’te İsrail vatandaşı olarak yaşayan Arapların statüsünün ne olacağına ilişkin sorunları gündeme getirecekti.⁴⁰³ Olmert ve Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas (Ebu Mazen) Annapolis Konferansından sonra, Aralık 2008 - Ocak 2009’daki İsrail’in Gazze saldırısına kadar 1 yıl kadar doğrudan görüşmeler yaptılar. Ancak; İsrail’in Gazze saldırısı ile görüşmeler

---

⁴⁰⁰ “İslami Direniş Hareketi Hamas”, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/islami-direnis-hareketi-hamas>, (03.06.2017).

⁴⁰¹ “Filistin’de Hamas Zaferi”, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060126_hamas_lead.shtml, (03.06.2017).

⁴⁰² “Hamas Yeni Siyaset Belgesini Açıkladı”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/hamas-yeni-siyaset-belgesini-acikladi>, (03.06.2017).

⁴⁰³ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), *Annapolis: Öncesi ve Sonrası*, ss. 3-4, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271250850r5599.Annapolis_Oncesi_ve_Sonrasi.pdf, (12.06.2017).

kesildi. Olmert'ten sonra İsrail'de iktidara gelen Netanyahu, Haziran 2009'da verdiği bir demeçte birleşik Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğunu vurguluyordu.⁴⁰⁴

2008-2010 yılları arasında İsrail'in Gazze saldırısı nedeniyle rafa kalkan barış görüşmeleri, ABD'nin girişimleri sonucunda 2 Eylül 2010'da Washington'da Mahmut Abbas ve Netanyahu arasında yeniden başladı; ancak bunlardan da bir sonuç elde edilemedi. Netanyahu'nun Batı Şeria'da yeni yerleşim yerleri inşa etme yasağını kaldırmasıyla da görüşmeler kesildi.⁴⁰⁵ Ardından, Temmuz 2013'de ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin girişimiyle yeniden başlayan son Ortadoğu barış süreci görüşmeleri, 9 ay içinde (24 Nisan 2014'te) nihai statü meselelerinin sonuca bağlanmasını öngörüyordu; ancak bu da gerçekleşemedi. İsrail, görüşmelerin devam etmesi için İsrail'in bir "Yahudi devleti" olarak tanınması koşulunu öne sürüyordu, dolayısıyla da görüşmeler tıkanıldı.⁴⁰⁶ İsrail görüşmeler kapsamında taahhüt ettiği Filistinli mahkumları serbest bırakmaktan vazgeçti ve ardından Kudüs'teki Yeşil Hat üzerinde 700'den fazla yeni konut inşa etmeyi planladıklarını duyurdu.⁴⁰⁷ İsrail, Batı Şeria'daki El Fetih yönetimi ile Gazze'deki HAMAS yönetiminin uzlaşmaya varmasının ardından da, Filistin ile barış görüşmelerini askıya aldı.⁴⁰⁸ İsrail, kilit konuları çözmek ve barış sürecinde aşama kaydetmekten ziyade masada olma politikası uyguluyordu. Özetle, Oslo Anlaşmalarından sonra yapılan nihai statüye ilişkin barış görüşmelerinden bir sonuç alınamamıştır.

3. İsrail'in Doğu Kudüs'ü Yahudileştirme Politikaları

1967 Savaşı'ndan sonra modern tarihte ilk kez Kudüs'ün tamamı Yahudilerin egemenliğine girdi. 1967 Savaşı'ndan sonra İsrail, Doğu Kudüs'te kontrolü ele geçirmek ve burayı Yahudileştirmek için çok sayıda idari ve yasal tedbir uyguladı. Bu önlemler, İsrail'in işgal ettiği Kudüs'ün Arap kesiminden çekilmeyi düşünmediğini

---

⁴⁰⁴ Golan, a.g.m., ss. 212-213.

⁴⁰⁵ "Kronoloji: 1915'ten günümüze Filistin", 30.09.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-1915ten-gunumuz-filistin>, (13.06.2017).

⁴⁰⁶ Ceren Gürseler Özbilgiç, "Filistin-İsrail Barış Görüşmelerinde Bir Deneme Daha", 04.03.2017, <https://ankasam.org/filistin-israil-baris-gorusmelerinde-bir-deneme-daha/>, (13.06.2017).

⁴⁰⁷ Louis Fishman, "İsrail-Filistin Barış Umudu Dibe Vurdu", 23.04.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/israil-filistin-baris-umudu-dibe-vurdu>, (13.06.2017).

⁴⁰⁸ "İsrail Barış Görüşmelerini Askıya Aldı", 24.04.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140424_israil_baris_gorusmeleri, (13.06.2017).

göstermekteydi. İsrail'in 1967 yılından bu yana Doğu Kudüs'ü Yahudileştirmek için aldığı idari ve yasal önlemler şu şekilde sıralanabilir:

- 1948 yılından beri görev yapan Doğu Kudüs'teki Filistinli Belediye Başkanı Rawhi al-Khatib görevden alınarak, sınır dışı edildi ve belediye meclisi dağıtıldı.⁴⁰⁹
- 8 Haziran 1967'de İsrail hükümeti, Ağlama Duvarı'nın önündeki Mağribi (Fas) mahallesini, Ağlama Duvarı'nda ibadet edenlere yer açmak gerekçesiyle yıktı. Oysa, 1930'daki Araştırma Komisyonunun inceleme sonuçları, Ağlama Duvarı'nın Harem-i Şerif'in bir parçası olduğunu teyit ediyordu.⁴¹⁰
- Knesset, 26 ve 27 Haziran 1967'de Kudüs'ün belediye sınırlarını Doğu Kudüs'ü ve Batı Şeria'nın bazı bölümlerini de içine alacak şekilde genişleten üç yasa çıkarttı ve İsrail'in idaresini, hukukunu ve yargısını buralara genişletti.⁴¹¹ Kudüs belediye sınırlarına dahil edilen topraklarda 70.000 kadar Filistinli Arap yaşıyordu ve bunların çoğuna “daimi oturma izni olan kimse” (*permanent resident*) statüsü verildi. Bunlar, yerel seçimlere katılabiliyor; ancak ulusal seçimlere katılamıyordu. Kudüs'te Arap nüfusun, toplam nüfusun %30'unu geçmemesi için Arapların ikamet izinleri iptal ediliyordu.⁴¹² Sonuç olarak kentin Filistinli halkı, vatandaşlık haklarından yoksun olarak yalnızca “yerleşik” (*residents*) statüsüne sahipti. 1967 ile 2011 yılları arasında 8.000 Kudüslü Arap ikamet hakkını kaybetti. Eski kentteki Yahudi mahallesini genişletmek için 5.000 kadar Filistinli evlerinden çıkarıldı ve evleri yıkıldı.
- Genişletilen Doğu Kudüs sınırlarında Yahudi yerleşimleri inşaatı için Filistinlilerin özel mülkiyetleri istimlak edildi. Bu istimlaklar, İsrail'in imzacısı olduğu 1949 Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ne ve 1907 Hague Konvansiyonu'na aykırı olarak gerçekleşmişti.⁴¹³ 18 Ekim 1907 tarihli IV. Hague Konvansiyonunun 43. maddesine göre, “işgal eden, ülkede yürürlükte bulunan kanunlara saygı gösterir” denilmektedir. 46. madde de ise, “...şahısların hayatına ve özel

---

⁴⁰⁹ İbrahim Matar, “The Jewish Conquest of West and East Jerusalem: 1948 to the Present”, *Palestine-Israel Journal*, Vol. 17, No: 12, 2011, s. 218.

⁴¹⁰ Ataöv, a.g.m., ss. 43-48.

⁴¹¹ Cecilia Albin, “Securing the Peace of Jerusalem: On the Politics of Unifying and Dividing”, *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 2, April 1997, ss. 129-132.

⁴¹² Golan, a.g.m., s. 208.

⁴¹³ Matar, a.g.m., s. 219.

mülkiyetine, dini inançların ve ayinlerin icrasına saygı gösterilmelidir. Özel mülkiyet müsadere edilemez”⁴¹⁴ ifadesi yer almaktadır. 50. madde ise, “toplula ceza verilemeyeceğini” hükme bağlanmaktadır. Oysa, 1967 ila 2011 yılları arasında İsrail toplamda 25.500 dönüm (25.5 kilometre kare) Filistin arazisine el koymuştur.

- Temmuz 1980’de Knesset Kudüs’ün, İsrail’in “bölünmez (*complete and united capital of Israel*) ve ebedi başkenti” olduğuna ilişkin bir temel yasa çıkararak bazı hükümet binalarını (bakanlıkları) Doğu Kudüs’e taşıdı.⁴¹⁵ Knesset, 27 Kasım 2000’de İkinci İntifada sırasında söz konusu temel yasadaki değişiklik yaparak “kentin genişletilmiş sınırlarını” teyit etti ve Kudüs’te “herhangi bir yabancı organa yetki devrini” yasakladı.⁴¹⁶
- Ayrıca, Kudüs’teki Arap nüfusu azaltmaya yönelik olarak; 1995 yılından itibaren yeni doğan çocukların doğum kaydı için İsrail İç İşleri Bakanlığı en az yedi yıldır Kudüs’te ikamet edildiğinin kanıtlanmasını istemiş; aksi takdirde, ikamet izinleri iptal edilmiştir.⁴¹⁷
- Diğer yandan İsrail, Doğu Kudüs’ü Batı Şeria’dan ayırmak için şehrin etrafını üç halka halinde Yahudi yerleşimleriyle kuşatmış ve Doğu Kudüs’te şehrin karakterini değiştirmeye yönelik büyük inşaat projeleri başlatmıştır.⁴¹⁸ 18 Şubat 1997’de İsrail hükümeti Kudüs yakınındaki Har Homa’da 6.500 konut inşa edileceğini açıklamış, BM Güvenlik Konseyi’nin söz konusu konut inşaatını gayrimeşru bulan kararı ise, Amerika’nın vetosu nedeniyle geçememiştir.⁴¹⁹ 1967 yılından itibaren Doğu Kudüs’te Filistinlilerin oturması için yalnızca %13’lük bir alan bırakıldı. Kudüslü Araplara yüksek vergiler uygulanarak, şehri terk etmeye zorlandılar. Kudüs’e giriş-çıkışlar İsrail kontrol noktaları tarafından denetim altına alındı. Kudüslü Arapların ikamet izinleri çeşitli gerekçelerle iptal edilerek, konutları yıkıldı ve Kudüs’teki Filistin kurumları kapatıldı.⁴²⁰

---

⁴¹⁴ Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art43, (10.06.2017).

⁴¹⁵ Albin, a.g.m., ss. 129-132.

⁴¹⁶ Golan, a.g.m., s. 209.

⁴¹⁷ Bayan Nuwaihed Al-Hut, “Jerusalem as the Key Issue”, Islamic Studies, Vol. 40, No. ¾, Autumn-Winter 2001, ss. 422-423.

⁴¹⁸ Al-Hut, a.g.m., ss. 426-428.

⁴¹⁹ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 711.

⁴²⁰ Al-Hut, a.g.m., s. 429.

- 21 Haziran 1998’de İsrail hükümeti, Kudüs belediye sınırlarının yeniden genişletilmesine ilişkin bir plan kabul etti. Bu planın amacı, Kudüs’te Arap nüfusunu azınlık haline getirmek ve Arap nüfusun toplam nüfusun %30’unu geçmesine engel olmaktı. “Büyük Kudüs” projesi olarak adlandırılan söz konusu proje, Kudüs’ün sınırlarının batıda Beyt-Şams köyünden, güneyde El-Halil’e, kuzeyde ise Ramallah’a kadar uzanmasını ve doğuda Eriha’dan da birtakım topraklar içermesini öngörüyordu.⁴²¹
- İkinci İntifada’nın başlamasının ardından 2002 yılında İsrail, “güvenlik” gerekçesiyle Batı Şeria ile arasına bir “*ayırım duvarı*”⁴²² inşa etme kararı aldı. Tamamlandığında 760 kilometre olması planlanan duvarın 150 kilometreden fazlasının, Kudüs’ün etrafından geçmesi öngörülmüştü.⁴²³ İsrail, bu duvarı 1967 sınırlarını çizen Yeşil Hattın daha doğusundan geçirmiştir.⁴²⁴ Duvar, 1967 Savaşı’ndan sonra İsrail’in Batı Şeria’dan bir kısım toprağı da dahil ederek tek tarafı olarak genişlettiği Kudüs belediye sınırlarını izlemektedir. İsrail böylece, Doğu Kudüs’ü (genişletilmiş olarak) Batı Şeria’dan ayırarak kendi egemenliğine katmaya çalışmaktadır. 2003 yılının ortalarına gelindiğinde duvarın, Batı Şeria’nın kuzeyi ve Kudüs bölgesindeki inşaatı tamamlanmıştı.⁴²⁵

BM Genel Kurulu, 21 Ekim 2003’te aldığı ES-10/13 sayılı kararla bölgede yan yana yaşayacak iki devletli çözümü yeniden teyit ettikten sonra, Doğu Kudüs’ün içinden ve etrafından geçen işgal altındaki Filistin topraklarında inşa edilen duvarın uluslararası hukukun ihlali olduğunu bildirdi. Ayrıca söz konusu duvar inşaatının, Filistinlileri insani açıdan daha da zora sokacağını, gelecekteki müzakereleri etkileyebileceğini ve iki devletli çözümü fiziki olarak imkansız hale getireceğini belirtti. Duvar inşaatının fiili ilhak anlamına geldiğini ifade ederek, inşaatın derhal durdurulmasını, inşa edilen kısımlarının yıkılmasını istedi ve tarafların Yol Haritası kapsamındaki yükümlülüklerini

⁴²¹ Al-Hut, a.g.m., ss. 426-428.

⁴²² Bkz. Ek - Harita 4.

⁴²³ Nora Biatra, Daniela Yanai, “The Impact of the Separation Wall on Jerusalem”, *Palestine-Israel Journal*, Vol. 14, No. 1, 2007, s. 37.

⁴²⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 795.

⁴²⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 786-788.

yerine getirmeleri gerektiğini ifade etti. BM Genel Kurulu ayrıca, ES-10/14 sayılı kararında konuyu Ululararası Adalet Divanı'nın (UAD) ele almasını istedi.⁴²⁶

Bunun üzerine konuyu ele alan UAD, 9 Temmuz 2004'te danışma görüşünü açıkladı. UAD, İşgal altındaki Filistin topraklarında inşa edilen duvarın ve beraberinde getireceği rejimin, zamanla daimi hale gelecek bir *fait accompli* (oldu bitti, emrivaki) haline dönüşebileceği ve *de facto* (fiili) olarak ilhaka eşdeğer sonuçlar yaratabileceği yönündeki endişesini dile getirdi. Ayrıca duvar inşasının, kapalı bölgede ve anklavlarda kalan yaklaşık 500.000 Filistinlinin göç etmesine sebebiyet vererek, nüfus yapısının değişmesine neden olabileceğini belirtti. Sonuç itibarıyla duvar inşasının, Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını kullanmalarını ciddi şekilde engelleyebileceğini ve bu nedenle, İsrail'in bu hakka saygı gösterme vecibesini ihlal ettiğini bildirmiştir. Ayrıca, Filistinlilerin bir kısım haklarını şiddetle ihlal ettiğini ve İsrail'in uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları belgelerinden kaynaklanan çeşitli sorumluluklarını ihlal ettiğini dile getirdi. Sonuç olarak UAD, İsrail tarafından Doğu Kudüs dahil olmak üzere işgal altındaki Filistin topraklarında inşa edilen duvarın ve buna bağlı rejimin uluslararası hukuka aykırı olduğuna karar vermiştir.⁴²⁷ UAD, İsrail'in duvar inşaatına son vermesini, inşa ettiği duvarı yıkmasını ve zarar görenlere tazminat ödemesi gerektiğini bildirerek BM Genel Kurulunu ve Güvenlik Konseyini İsrail'e karşı yaptırım uygulamaya davet etmiştir.⁴²⁸

- Ayrıca, İsrail'in "E1 Planı" olarak adlandırılan planı ile Doğu Kudüs ile İsrail yerleşim yeri Ma'ale Adumim arasındaki alanın İsrail egemenliğine dahil edilmesi amaçlanmaktadır. Böylece, Doğu Kudüs belediye sınırları ile Batı Şeria'dan büyük bir alan birleştirilecektir.⁴²⁹ Dolayısıyla, Batı Şeria'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki toprak bütünlüğü bozulacak ve yaşayabilir bir Filistin devletinin kurulması engellenecektir.⁴³⁰ Söz konusu duvar inşaatı, 1967 öncesi sınırlara dönmeyi fiilen imkansız hale getirmektedir. İsrail bu duvar inşaatıyla

---

⁴²⁶ ES-10/13, Illegal Israeli Actions in Occupied East Jerusalem and the Rest of the Occupied Palestinian Territory, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/6DA605BD43667FE185256DCE00617927>, (14.06.2017).

⁴²⁷ Bkz. Sançar Sefer Süer, "Uluslararası Adalet Divanının İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Konusundaki Danışma Görüşü", Yasama Dergisi, S. 14, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2010/sayi14/25-58.pdf, (10.06.2017).

⁴²⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 788-791.

⁴²⁹ Bkz. Ek - Harita 6.

⁴³⁰ Biatra, Yanai, a.g.m., ss. 38-39.

gelecekteki barış görüşmelerinde sınır sorununa bir oldu-bitti ile kendi çözümünü dayatmayı amaçlamaktadır.⁴³¹

İsrail'in Kudüs'ü Yahudileştirmeye ve Kudüs'teki Arap sayısını azaltmaya yönelik çıkardığı diğer yasalar ise şunlardır:

- Gaip Filistinlilerin (Mültecilerin) arazi ve mülklerine el konulmasına ilişkin yasa;
- Arap mal-mülk sahiplerinden en az elli yıl buraları kullandıklarını belgelemelerine ilişkin talimatname;
- İsrail hükümetinin bir araziye askeri bölge ilan etmesi durumunda aleyhte dava açılmayacağına ilişkin yasa;
- Ekilmemiş arazilerin kamulaştırılabileceğine ilişkin yasa;
- Ekilmiş arazilerin küçük parçalara bölünmesine ilişkin yasa;
- Yoğun olarak ekilmiş arazilerin Tarım Bakanlığı tarafından kamulaştırılabileceğine ilişkin yasa;
- Gelişmiş bölgelerden yüksek vergi alınmasına ilişkin yasa;
- Yeşil alan ilan edilen bölgelerde ve ormanlarda bina inşaatını yasaklayan yasa;
- Yahudi göçmenlerin güvenliğini sağlamak için İsrail güvenlik güçlerinin bütün bölgelere girebileceğini hükme bağlayan yasa.⁴³²

Diğer yandan, Kudüs'teki Müslüman tarihi ve kutsal yerlerine zaman zaman aşırı Yahudi grupları tarafından saldırılar düzenlenmiştir. 1968 yılında El-Aksa Camii bir Yahudi tarafından yakılmaya çalışılmış, İsraili yetkililer bu kişinin akli dengesinin yerinde olmadığını, dolayısıyla cezai sorumluluğu bulunmadığını ileri sürmüştür. Aynı şekilde, 1983 yılında Camii'nin altına İsraili bir grup tarafından patlayıcı yerleştirilmiştir. Benzer bir saldırı 1990 yılında tekrarlanmıştır.⁴³³ Eylül 1996'da Netahyahu hükümeti, Harem-i Şerif'in altında tünel kazılmasına ilişkin bir karar çıkararak İsrailiilerle Filistinliler arasındaki çatışmaların alevlenmesine sebebiyet vermiştir.⁴³⁴ Yine, çıkarılan yasalarla Kudüs'te tüm özel okullara ve mezhep okullarına İsrail makamlarından eğitim ruhsatnamesi alma şartı getirilmiştir. Kudüs'teki tüm okulların müfredat ve gelir kaynakları İsrail denetimine tabi tutulmuş ve devlet

⁴³¹ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., s. 767.

⁴³² Al-Hut, a.g.m., ss. 422-423.

⁴³³ Al-Hut, a.g.m., ss. 430-431.

⁴³⁴ Albin, a.g.m., ss. 117-118.

okullarının İsrail müfredatını uygulamaları zorunlu hale getirilmiştir. Müslümanların vakıf mülkiyetlerine el konulmuş, Harem-i Şerif'in altında ve çevresinde kazı çalışmaları yapılmış, tarihi bir Müslüman mezarlığı yıkılmıştır.⁴³⁵

Uluslararası toplum, İsrail'in uluslararası hukuk ihlalleri karşısında etkisiz kalmakta ve İsrail'i BM kararlarına uymaya zorlayamamaktadır. İsrail ise, ABD'nin desteğine güvenerek, BM kararlarını ihlal etmeye ve Kudüs dahil işgal altındaki Filistin topraklarının statüsünü değiştirmeye yönelik önlemler almaya devam etmektedir. Filistin tarafının, barış müzakerelerinde Batı Kudüs'ün İsrail'e ait olduğunu önceden kabul etmesinin bir hata olduğu değerlendirilebilir. Oysa ki, BM Genel Kurulunun 181 No'lu *corpus separatum* kararında öngörüldüğü şekilde Kudüs bir bütün olarak müzakere masasında kalmaya devam etmeliydi.⁴³⁶

Kudüs üzerindeki egemenlik iddialarıyla ilgili olarak ise şu değerlendirmeler yapılabilir: Çalışmanın ikinci bölümünde aktarılan Kudüs'ün yahudilik öncesi tarihi, Yahudilerin bölgeye sonradan gelerek yerleştiklerini ve diğer halklar gibi burada gelip geçici olduklarını göstermektedir. Kudüs şehri, Kenanilerin bir kolu olan Yebusiler (Jebusites) tarafından İsraililer buraya gelmeden önce kurulmuştu. Ayrıca, bir bölge üzerinde egemenlik iddiasında bulunmak için böyle bir "tarih tezi" veya "dini tez" öne sürmek modern çağda mümkün değildir. Böyle bir iddiaya dayanılarak yapılacak toprak işgallerinin bütün dünyayı bir kaos ortamına sürükleyeceği açıktır. Kuvvet yoluyla toprak kazanımı, Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla birlikte uluslararası hukuk tarafından yasaklanmıştır.

Uluslararası toplum Filistinlilerin self-determinasyon hakkını tanımaktadır. MC Anlaşmasının hükümlerine göre, İngiltere mandası sona erdiğinde Filistin'in bağımsızlık kazanması gerekiyordu. Ancak, bu gerçekleşmedi. İsrail, Doğu Kudüs'ü 1967 yılında "savunma savaşı" sonucunda 1948'den beri burada işgalci olarak bulunan Ürdün'den aldığını, bu nedenle de burada egemenlik hakkı kazandığını iddia etmektedir. Ürdün'ün 1948 ve 1967 Savaşları'nda saldıran taraf olup olmadığından bağımsız olarak, böyle bir durum meşru savunma hakkını kullanan devlete saldıran devletin ülkesinde egemenlik hakkı kazandırmamaktadır. Ürdün, Doğu Kudüs'ü ve Batı Şeria'nın geri kalanını işgal

---

⁴³⁵ Ataöv, a.g.m., ss. 43-46.

⁴³⁶ Matar, a.g.m., ss. 220-221.

ettiğinde buraları meşru sahiplerine (Filistin halkına) geri vermek üzere kendi kontrolü altına almıştı. 31 Mayıs 1988’de Ürdün, Batı Şeria ile bütün yasal ve idari bağlarını kopardığını açıkladığında da bu gerçekleşmiştir. Ürdün, bu topraklardaki sorumluluğu Filistin halkının temsilci olarak kabul edilen FKÖ’ye devretmiştir.

Kudüs, 1517 yılından I. Dünya Savaşı’nın sonunda terk etmek zorunda bırakılana kadar Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altındaydı. Ardından, 1922 yılından 1947’ye kadar Kudüs dahil Filistin, İngiliz mandası altında kalmıştır.⁴³⁷ MC Şartı’nın 22. maddesinde “*Eskiden Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bulunan topluluklar, kendi kendilerini yönetmeye yetenekli olacakları zamana kadar, yönetimlerine bir mandaterin tavsiyeleri ve yardımı kılavuz olmak koşuluyla, bağımsız uluslar olarak varlıkları geçici nitelikte tanınabilecek bir gelişme düzeyine erişmişlerdir*”⁴³⁸ denilmektedir. Madde hükmünden anlaşılacağı üzere, manda döneminde buradaki egemenlik hakkı, tamamen mandater devlete devredilmemektedir.

Manda döneminin sonunda kabul edilen BM’nin 181 No’lu kararı ise, Kudüs’ü ne Arap ne de Yahudi egemenliğine veriyordu. Karar, Kudüs’ü Vesayet Konseyinin gözetiminde özel uluslararası rejime sahip bir kent haline getiriyordu. 1948 ila 1967 yılları arasında Kudüs’ün İsrail ile Ürdün arasında bölünmesi kentte bir egemenlik mücadelesine yol açmıştı. 1967 yılında İsrail’in Doğu Kudüs’ü işgalinden beri ise, bu yana BM ve uluslararası toplum, İsrail’in işgal altındaki Arap topraklarındaki egemenlik iddialarını tanımamaktadır.⁴³⁹

İsrail 1967’de Doğu Kudüs’ü işgal ettikten sonra, kenti “birleştirme” ve genişletme politikaları sonucunda 6.5 kilometrekare olan belediye sınırlarını, 72 kilometrekareye çıkarmıştır. Burada sorulması gereken soru hangi Kudüs’ün Filistinlilerle İsrail arasında müzakere konusu olacağıdır. BM Güvenlik Konseyi’nin 242 sayılı kararında, İsrail’in 1967’de işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi gerektiğinin belirtilmesi, Batı Kudüs’ün müzakerelerin dışında bırakılmasını gerektirmemektedir. Nitekim BM, üye devletlere diplomatik temsilciliklerini yalnızca Doğu Kudüs’e değil,

---

⁴³⁷ Shash, a.g.m., ss. 195-196.

⁴³⁸ The Covenant Of The League Of Nations, <http://www.iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/The-Covenant-of-the-League-of-Nations.pdf>, (16.06.2017).

⁴³⁹ Shash, a.g.m., ss. 196-198.

bütün Kudüs'e, diğ er bir ifadeyle Bat ı Kudüs'e de taşımaması yönünde çağ ır ı yapmaktadır.⁴⁴⁰

3.1. Yahudi Yerleşimleri Meselesi

İsrail, 1967 yılında Doç u Kudüs dahil Bat ı Şeria'yı işgal ettikten sonra, burada yaşayan Filistinlileri bölgeden çıkarma politikası izlemiş ve Doç u Kudüs'teki ilk Yahudi yerleşimleri projesini başlatmıştır.⁴⁴¹ İşgali altındaki topraklarda Araplara ait arazi ve mülklere el koymuş, buralara Yahudi göçmenleri yerleştirmiştir.

1972 yılında Bat ı Şeria'daki Yahudi yerleşimci sayısı 1.182, Doç u Kudüs'teki Yahudi yerleşimcileri sayısı ise 8.649 idi. Bu say ıların yıllar geçtikçe nasıl bir hızla arttığ ı aşağ ıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 1: İşgal Altındaki Topraklarda Yahudi Yerleşimci Sayıları⁴⁴²

Yıl	Bat ı Şeria	Doç u Kudüs	Toplam
1972	1.182	8.649	10.608
1985	44.100	103.900	158.700
1992	101.100	141.000	258.400
2010	314.132	198.629	534.224
2017	385.900	203.300	600.000

BM Güvenlik Konseyi, işgal altındaki topraklarda 12 Aę ustos 1949 tarihli "Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sö zleşmesi"ne aykırı olarak hızla artan yerleşim birimi ve yerleşimci say ıları konusunda duyduğ u endişeyi zaman zaman aldığ ı kararlarla dile getirmiştir. Güvenlik Konseyi'nin 21 Mayıs 1968'de aldığ ı 252

⁴⁴⁰ Shash, a.g.m., s. 198.

⁴⁴¹ Ali Balc ı, "Yahudi Yerleşimleri ve Filistin Sorunu", *Orta Doç u Analiz*, C. 2, S. 14, şubat 2010, s. 53, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/14/6ali.pdf>, (08.06.2017).

⁴⁴² Tablo 1'de yer alan rakamları derlemek için kullanılan kaynaklar: <http://fmep.org/resource/comprehensive-settlement-population-1972-2010/> ve <https://cmec.org.uk/sites/default/files/field/attachment/CMEC%20Palestine%202017.pdf>, (01.07.2017).

sayılı kararda askeri işgal ile toprak kazanımının kabul edilemez ve İsrail'in Kudüs'teki toprak istimlaklarının geçersiz olduğu dile getiriliyor ve bunların Kudüs'ün statüsünü değiştiremeyeceği bildiriliyordu.⁴⁴³ Güvenlik Konseyi, 3 Temmuz 1969'da aldığı 267 sayılı karar ile aynı hususları bu kez daha sert bir dille yinelemiştir.⁴⁴⁴ İsrail ise, "ulusal güvenlik, kamu düzeni, bölge sakinlerine hizmet götürme" gibi gerekçelerle uluslararası toplumun çağrılarını dikkate almamış ve önlemlerini giderek genişletmiştir.

Filistin'deki Yahudi yerleşimlerinin önemli bir soruna dönüşmesi ise, 1970'li yılların sonunda olmuştur. Mısır ile İsrail arasında Camp David görüşmelerinin devam ettiği sırada İsrail'deki Likud hükümeti, Batı Şeria'da büyük bir yerleşim projesi başlatmıştır. Yahudi yerleşimlerinin hızla genişlemesi üzerine Güvenlik Konseyi 22 Mart 1979'da 446 sayılı kararı alarak 12 Ağustos 1949 tarihli "Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi"nin Kudüs dahil İsrail'in işgali altındaki Arap topraklarına uygulanabileceğini bildirmiştir. İsrail'in 1967'den beri işgali altında tuttuğu Arap topraklarındaki yerleşim faaliyetlerinin bir geçerliliği olmadığını ve kapsamlı, adil ve devamlı bir barışa ulaşmanın önünde ciddi bir engel olduğunu ifade etmiştir. Konsey, bir an önce bu önlemlerini geri alması; işgali altındaki toprakların yasal statüsünü, doğal coğrafyasını ve demografik kompozisyonunu değiştirmemesi ve Cenevre Sözleşmesine uyarak kendi sivil halkını bu topraklara yerleştirmemesi için İsrail'e çağrı yapmıştır.⁴⁴⁵

Begin hükümetinin, BM kararlarını hiçe sayarak 1979 yılında yerleşim politikasına hız vermesi ve işgal altındaki topraklarda Arap halka kötü muamele etmesi üzerine, BM Güvenlik Konseyi 1 Mart 1980'de 465 sayılı kararı almıştır. Bu kararda yerleşim politikası dahil İsrail'in işgal altındaki toprakların statüsünü değiştirmeye yönelik tüm önlemlerinin hukuken geçersiz olduğu bildirilmiş ve bu topraklardaki Yahudi yerleşimlerinin sökülmesi istenmiştir.⁴⁴⁶ İsrail'in önceki BM kararlarını hiçe sayması ve Filistin konusunun çözümü için teşkil edilen uluslararası organlarla işbirliği yapmaması kınanarak, 12 Ağustos 1949 tarihli "Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Dördüncü Cenevre Konvansiyonu"nun 1967'den beri işgal altında olan Kudüs dahil

---

⁴⁴³ Resolution 252 (21 May 1968), <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/46F2803D78A0488E852560C3006023A8>, (07.06.2017).

⁴⁴⁴ Resolution 267 (3 July 1969), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/267\(1969\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/267(1969)), (07.06.2017).

⁴⁴⁵ Resolution 446 (22 March 1979), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/370/60/IMG/NR037060.pdf?OpenElement>, (07.06.2017).

⁴⁴⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 460.

Filistin topraklarına uygulanabilir olduğu tekrar vurgulanmıştır. İsraili yetkililerin, Kudüs dahil işgal altındaki topraklarda sürdürdüğu yerleşim politikasının yerli Arap halk üzerinde yarattığı olumsuz etkiler konusunda duyulan endişe dile getirilmiş ve buralardaki özel ve kamu arazi ile mülklerinin ve kaynaklarının korunması gereği vurgulanmıştır. Kudüs'ün özel statüsünün, biricik ruhani boyutunun ve kutsal yerlerinin korunması gerektiği hatırlatılmış ve İsrail'in yerleşim politikasının Orta Doğu'da kapsamlı, adil ve devamlı bir barışın tesis edilmesini engellediği bildirilmiştir.⁴⁴⁷

Diğer yandan İsrail, Batı Kudüs'le Doğu Kudüs'teki Yahudi yerleşimlerini birleştirmek için yeni kurulan yerleşim yerleri arasında bağlantı yolları açmış, bu yolların yapımı için de Arap topraklarına el koymuştur.⁴⁴⁸ 1990'larda büyük sayılarda Sovyet Yahudisi göçmen, Doğu Kudüs'e yerleştirilmiş ve işgal altındaki Filistin toprakları, üç halka halinde Yahudi yerleşimleriyle kuşatılmıştır. İsrail'in hedefi, "genişletilmiş Kudüs sınırları" içinde Yahudi nüfusun oranını %80'e çıkarmaktı.⁴⁴⁹

BM Genel Kurulunun Doğu Kudüs'te yer alan "Jabel Abu Ghneim" (Har Homa)'de inşa edilen yeni yerleşimlere ilişkin 25 Nisan 1997'de aldığı ES-10/2 sayılı karar, Filistin konusu çözümleninceye kadar BM'nin bu konuda daimi sorumluluğunun olduğunu belirttikten sonra, zor kullanarak toprak kazanımının kabul edilemeyeceğini ve İsrail'in son tedbirlerinin Kudüs dahil işgal altındaki Filistin topraklarındaki durumu olumsuz etkilediğini bildiriyordu. Kararda BM aracılığıyla uluslararası toplumun, Kudüs meselesinde ve onun özel dini boyutunun korunmasında meşru ilgisinin ve menfaatinin olduğu belirtiliyor ve 12 Ağustos 1949 tarihli "Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi"nin ve "1907 Hague Konvansiyonu IV"e ekli düzenlemelerin, 1967'den beri işgal altında olan Filistin topraklarına uygulanabilir olduğu vurgulanıyordu. İşgalci güç olan İsrail'in, uluslararası hukuku çiğnediği, BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi kararlarına ve taraflar arasındaki anlaşmalara uymadığı, silahlanmış İsraili yerleşimcilerin eylemlerinin Orta Doğu barış sürecini sekteye uğrattığı ifade ediliyordu. Kararda aynı zamanda BM Genel Kurulu'nun 3 Kasım 1950 tarih ve 377 A (V) sayılı kararına atıf yapılıyordu.

⁴⁴⁷ Resolution 465 (1 March 1980), <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/5AA254A1C8F8B1CB852560E50075D7D5>, (30.05.2017).

⁴⁴⁸ Balcı, a.g.m, ss. 53-55, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/14/6ali.pdf>, (08.06.2017).

⁴⁴⁹ Albin, a.g.m., ss. 129-132.

Söz konusu 377 A (V) sayılı karar, işgal altındaki Filistin topraklarının bütünlüğünün korunması ve bu topraklarda kişi ve malların serbest dolaşımının garanti altına alınması gerektiğini belirtmektedir. Doğu Kudüs'e giriş-çıkışlara getirilen kısıtlamaların kaldırılmasını ve buradan tüm dünyaya ve tüm dünyadan buraya serbest dolaşımın sağlanmasını istemektedir. Kudüs konusunda kapsamlı, adil ve kalıcı bir çözüme ulaşılmamasını tavsiye ederek, bu çözümün taraflar arasında kalıcı statü müzakereleriyle sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda bu çözümün, din özgürlüğü ile kutsal yerlere engelsiz erişimi sağlayabilmesi için uluslararası garanti edilmiş hükümler de içermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁵⁰ 377 A (V) sayılı kararda da ifade edildiği gibi, İsrail'in yerleşim politikası, Filistin Devleti'nin toprak bütünlüğünü bozmaktadır. Dolayısıyla, devletin kurucu unsurlarından biri olan ülke, Filistin açısından bir bütünlük arz edememektedir.⁴⁵¹

Yerleşimler konusu, barış müzakerelerinin de en zorlu konularından biri olmuştur. Ancak, İsrail bütün barış görüşmeleri dönemlerinde yerleşim politikasından geri adım atmamıştır. İsrail özellikle Kudüs ve civarındaki yerleşimleri, muhafaza etmekte ısrar etmiştir.⁴⁵² İsrail, 2007 yılında yapılan Orta Doğu Barış sürecine ilişkin Annapolis Konferansı'ndan sonra da Doğu Kudüs'teki Yahudi yerleşimlerini genişletmeye devam etmiştir. 2008 yılında Doğu Kudüs'te 1.931'lik konut inşaatı için ihaleye çıkmıştır. 2009 yılında da 692 yerleşim birimi için ihaleye çıkmıştır. 1967'den 2009 yılına kadar İsrail hükümetleri, Doğu Kudüs'te toplamda 50.000 Yahudi yerleşim birimi, Filistinliler içinse 600'den az yerleşim birimi inşa etmişlerdir.⁴⁵³

İsrail'in geri adım atmayı kabul etmediği yerleşim politikası sonucunda Kudüs'teki demografik kompozisyon büyük ölçüde değişmiştir. Aşağıda, "İsrail Çalışmaları İçin Kudüs Enstitüsü'nün yayınladığı veriler baz alınarak 2015 yılına ait Kudüs nüfusuna ilişkin bilgilere yer verilmektedir:

Tablo 2: Dinlere göre Kudüs Nüfusu (2015)

Dinlere Göre Kudüs Nüfusu	Rakamlar
----------------------------------	-----------------

⁴⁵⁰ Cotran, a.g.m., ss. 495-497.

⁴⁵¹ Özkoç, a.g.m., ss.179-181.

⁴⁵² Shash, a.g.m., s. 198.

⁴⁵³ Menachem Klein, "The Shift - Israel's New Goals in Jerusalem", *Israel-Palestine Journal*, Vol. 17, No. 2, 2011, ss. 135-136.

Yahudiler	528.700
Müslümanlar	311.130
Hıristiyanlar	15.620
Diğer	10.280
Toplam	865.730

Tablo 3: Dinlere Göre Batı Kudüs Nüfusu (2015)

Dinlere Göre Batı Kudüs Nüfusu	Rakamlar
Yahudiler	324.020
Müslümanlar	2.750
Hıristiyanlar	2.140
Diğer	4.890
Toplam	333.800

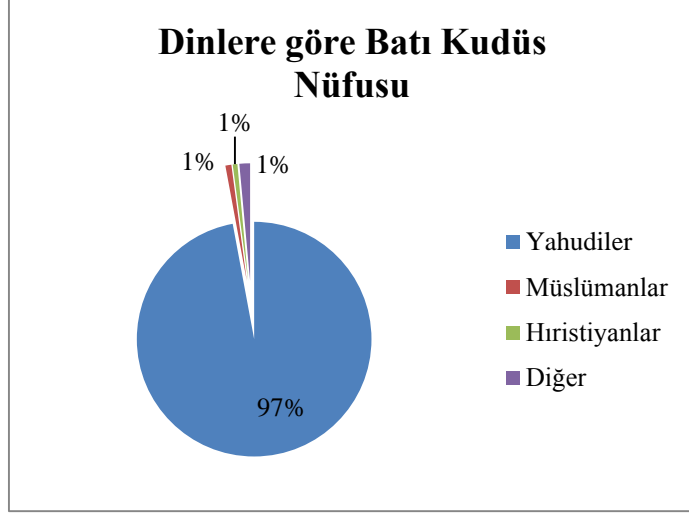
Tablo 4: Dinlere Göre Doğu Kudüs Nüfusu (2015)

Dinlere Göre Doğu Kudüs Nüfusu	Rakamlar
Yahudiler	204.680
Müslümanlar	308.380
Hıristiyanlar	13.480
Diğer	5.390
Toplam	531.930

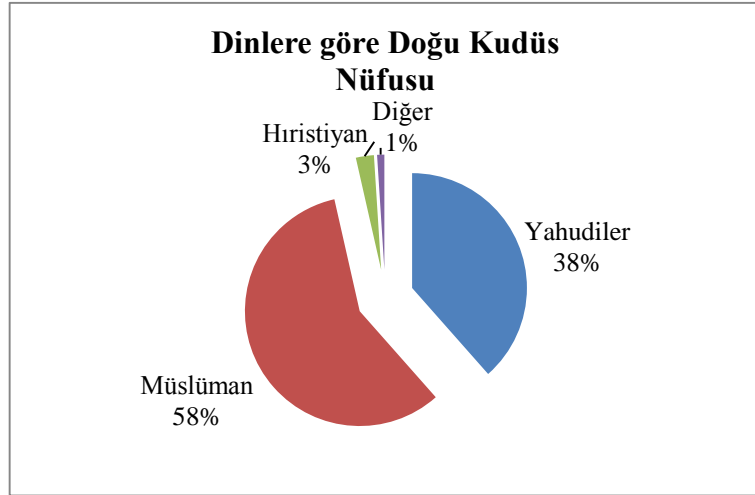
Batı Kudüs, Doğu Kudüs ve toplamda Kudüs nüfusuna ilişkin oransal veriler aşağıda sunulmaktadır (2015 yılı)⁴⁵⁴:

Grafik 1: Dinlere Göre Batı Kudüs Nüfusu (2015)

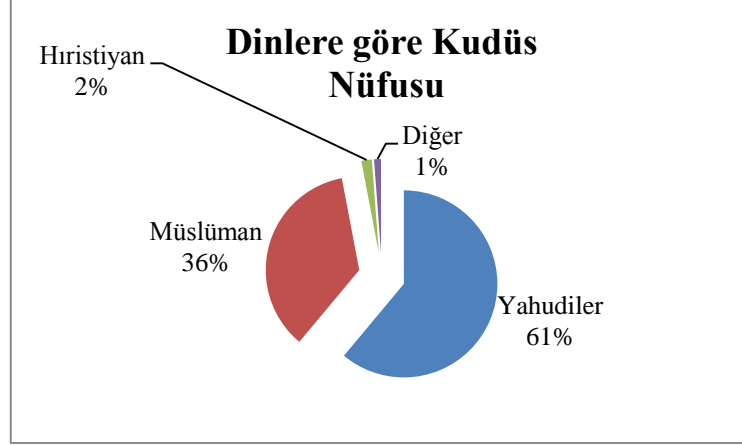
⁴⁵⁴ Tablo ve Grafikleri oluşturmak için yararlanılan kaynak: http://www.jerusalemstitute.org.il/upload/yearbook/2017/shnaton_C1017.pdf, (31.05.2017).

Grafik 2: Dinlere Göre Doğu Kudüs Nüfusu (2015)

Grafik 3: Dinlere Göre Kudüs Nüfusu (Toplam 2015)

2015 yılına ait Kudüs'teki nüfus verileri incelendiğinde, statüsü belirlenmemiş olan Kudüs'te Yahudi nüfus oranının, İsrail'in yerleşim politikaları sonucunda %61'e yükseldiği görülmektedir. Batı Kudüs'ün ise neredeyse tamamı Yahudidir. "Arap Kudüs'ü" denen Doğu Kudüs'te ise Yahudi nüfus oranının %38'e yükseldiği görülmektedir.

3.2. Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi (12 Ağustos 1949)

"Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Konvansiyonu" başlıklı Dördüncü Andlaşma, İkinci Dünya Savaşı'nda sivillere yapılan kötü muameleyi gelecekteki olası bir savaş halinde önlemek ve insan haklarına saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla akdedilmiştir. İsrail'in Kudüs dahil işgal altındaki topraklarda aldığı tedbirler, BM kararlarına aykırı olduğu gibi 12 Ağustos 1949 tarihli "Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi"ne de aykırıdır.

"İşgal edilmiş toprak", iki devletin silahlı çatışması sonucunda birinin, ötekinin egemenliği altındaki toprağı denetimi altına almasıdır ve böyle bir durumda meşru egemen devlet fiili olarak denetimini kaybetse bile, toprak üstündeki egemenliği devam etmektedir. İsrail, Dördüncü Cenevre Andlaşması'nın hem Kudüs'e hem de diğer Filistin topraklarına uygulanamayacağını ileri sürmektedir. Bu savını ise, şöyle açıklamaktadır: "Batı Şeria'da Ürdün meşru egemen devlet olmamış, 1948 Savaşı'ndan sonra burada

işgalci olarak bulunmuştur. Ayrıca, İsrail işgalci taraf değildir. Dolayısıyla, söz konusu topraklarda meşru egemenliğin ortadan kalkarak, yerine bir işgalci devletin gelmesi gibi bir olay yaşanmamıştır.” İsrail’in bu savunması, uluslararası toplum tarafından kabul edilmemektedir. Söz konusu Cenevre Sözleşmesi’ni İsrail de 1952 yılında imzalamıştır. Dolayısıyla, Sözleşme İsrail açısından hukuken bağlayıcıdır.

Andlaşmanın 1. maddesi “Tarafların bu Konvansiyona bütün koşullarda saygı duyacağını ve saygı duyulmasını sağlayacaklarını” hüküm altına almaktadır. Burada imzacı devletlere sorumluluk yüklenmektedir. Diğer bir ifadeyle, imzacı devletlerin İsrail’i Andlaşmaya uymaya zorlama görevi bulunmaktadır.⁴⁵⁵

İsrail, Cenevre Sözleşmesinin işgal altındaki Filistin topraklarında uygulanabilir olmadığını ileri sürmektedir. Uluslararası Adalet Divanı ise, 2004 yılında açıkladığı “İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Konusundaki Danışma Görüşü”nde İsrail ve Ürdün’ün 1951 yılından beri söz konusu Sözleşmeye taraf olduklarını, ayrıca İsrail yetkili makamlarının daha önce birkaç kez “Cenevre Sözleşmesinin insancıl hükümlerini işgal altındaki topraklarda uyguladıklarını ifade ettiklerini” bildirmiştir. İsrail tarafı, Sözleşmenin 2/2. maddesine dayanarak, işgal altındaki toprakların daha önce Ürdün egemenliğine girmemiş olması nedeniyle, Sözleşmenin bu topraklarda uygulanmaması gerektiğini savunmuştur. Divan ise, Sözleşmenin 2/1. maddesi gereğince, savaş hali kabul edilmese dahi, iki akit devlet arasında silahlı çatışmaların varlığı durumunda, akit devletlerden biri tarafından işgal edilen bir arazide sözleşmenin uygulama alanı bulacağını belirtmiştir. Ayrıca, 1967’den önce Yeşil Hattın doğusunda bulunan, 1967’de İsrail tarafından işgal edilen topraklarda Dördüncü Cenevre Sözleşmesi’nin uygulanacağını belirtmiştir.⁴⁵⁶

Andlaşmanın 49. maddesi ise, “*sivil halkın, işgal altındaki topraklardan işgalci devletin kendi topraklarına veya başka bir devletin topraklarına ferdi veya kitle halinde ve zor kullanılarak nakledilmelerini her ne sebeple olursa olsun*” yasaklamaktadır. Ayrıca, “*işgalci devletin işgal ettiği topraklara kendi halkını nakledemeyeceğini*” hüküm

---

⁴⁵⁵ Ataöv, a.g.m., ss. 50-51.

⁴⁵⁶ Bkz. Sançar Sefer Süer, “Uluslararası Adalet Divanının İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Konusundaki Danışma Görüşü”, *Yasama Dergisi*, S. 14, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2010/sayi14/25-58.pdf, (10.06.2017).

altına almaktadır.⁴⁵⁷ Bu madde, işgal altındaki topraklarda sivillerin yerlerinin değiştirilmesini yasaklamaktadır. İsrail ise, işgal altındaki topraklarda Filistinlileri yerlerinden ederek, buralarda askeri ve sivil yerleşimler kurmakta ve Yahudi sivil halkı buralara nakletmektedir.

Ayrıca, İsrail işgal altındaki topraklarda demografik yapıyı değiştirmeye yönelik önlemler almakta ve Arap halkın su kaynaklarına el koyarak bir su bunalımı yaratmaktadır. Filistinli Araplara yönelik toplu tutuklamalar, toplu konut yıkımları gibi kitlesel cezalar uygulanmaktadır. Bunlar, Dördüncü Cenevre Andlaşmasınının 33. ve 53. maddelerine aykırıdır. Benzer şekilde, 27., 30., 31. ve 32. maddeler işkence ve kötü muameleyi yasaklamaktadır. İşgal altındaki Filistin topraklarında bu yönde uygulamaların yapıldığını rapor eden pek çok uluslararası araştırma bulunmaktadır.

İsrail, işgal edilmiş toprak kavramına farklı anlamlar yükleyerek devletler hukukundan kaçmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Ürdün Batı Şeria'yı işgal etmiş olsa bile, bu durum İsrail'e bu topraklarda insan haklarını ihlal etme hakkını vermemektedir. BM, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi hükümlerinin İsrail'in işgali altındaki Filistin topraklarına uygulanabileceğini pek çok kararında yinelemiştir.⁴⁵⁸ İsrail'in Cenevre Sözleşmesi'nin hükümlerini ihlal ettiği, Sözleşme'nin koruyucusu olan Uluslararası Kızılhaç Komitesinin yıllık raporlarında da ifade edilmektedir.⁴⁵⁹ Uluslararası Af Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi diğer pek çok uluslararası örgütün araştırma sonuçları da bu yöndedir.⁴⁶⁰

---

⁴⁵⁷ Osman Bahadır Dinçer, Gamze Coşkun, "İhmal Edilmişliğin Adı: Kudüs", *USAK Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi*, Temmuz 2010, s. 8.

⁴⁵⁸ Ataöv, a.g.m., s. 52.

⁴⁵⁹ Saeeduddin Ahmad Dar, "Jewish Immigration and Settlement Schemes: Impact on the Status of Al-Quds", *Pakistan Horizon*, Vol. 47, No. 1, January 1994, ss. 74-76.

⁴⁶⁰ Ataöv, a.g.m., ss. 50-51.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUDÜS'ÜN HUKUKİ STATÜSÜ

Dördüncü bölümde, 1947 yılından bu yana BM kapsamında alınan kararlar çerçevesinde Kudüs'ün hukuki statüsü açıklanmaya çalışılacaktır. İsrail, 1948 yılında Batı Kudüs'ü işgal ettikten sonra, zaman içinde İsrail'in Batı Kudüs'teki egemenliği uluslararası toplum tarafından tanınmıştı. 1967 yılında Doğu Kudüs'ü de işgal ettikten sonra İsrail, burayı de kendi egemenliği altına almak için çeşitli idari ve yasal tedbirler almış, uluslararası hukuka aykırı olan bu tedbirler neticesinde de kentin siyasi statüsünde büyük değişiklikler olmuştur. Bütün bu önlemler uluslararası toplum tarafından uluslararası hukuka aykırı olarak değerlendirilmekte ve kabul edilmemektedir. Kudüs'teki bu mevcut "siyasi" durumun geriye döndürülüp döndürülemeyeceği büyük bir tartışma konusudur. Bu durumun çözümü, İsrail'in barış müzakerelerinde sergilediği uzlaşmaz yaklaşım nedeniyle kolay kolay mümkün görünmemektedir. Bu bölümde Kudüs'te mevcut olan siyasi durumun, Kudüs'ün hukuki statüsüne olan etkileri değerlendirilecektir. Bölümün ikinci kısmında ise, uluslararası toplum tarafından Kudüs'ün gelecekteki statüsüne ilişkin geliştirilen çeşitli statü tasarılarına yer verilecektir.

1. BM Kararları Çerçevesinde Kudüs'ün Hukuki Statüsü

1922 yılında Filistin, MC tarafından İngiltere'ye manda olarak verildiğinde Filistin nüfusunun çoğunluğunu Araplar oluşturmaktaydı ve Yahudiler %10'luk bir azınlık durumundaydı. Manda döneminde İngiliz yönetimi tarafından Filistin'e Yahudi göçü teşvik edildi ve ülkedeki Yahudi sayısı giderek arttı. Manda yönetimi sona erdiğinde Filistin'de Yahudilerin nüfus oranı %30, Kudüs'te ise %48'e yükselmişti. Ancak, Araplar halen Filistin ve Kudüs'te çoğunluğu oluşturuyorlardı.⁴⁶¹

29 Kasım 1947 tarih ve 181 sayılı BM Genel Kurulu kararı, Filistin'in bir Arap bir de Yahudi devleti olarak taksim edilmesini, Kudüs'ün de BM Vesayet Konseyi'nin

---

⁴⁶¹ Cotran, a.g.m., ss. 487-488.

yönetimi altında bir *corpus separatum* olmasını öngörüyordu.⁴⁶² Kudüs'ün üç büyük din için sahip olduğu özel önemden dolayı 181 sayılı kararın üçüncü bölümü 14 madde halinde Kudüs için ayrı bir statü belirlemiştir. Buna göre; Kudüs uluslararası özel bir rejim altında ayrı bir varlık olacak ve BM Vesayet Konseyi tarafından yönetilecektir.⁴⁶³ Kudüs sınırlarına, mevcut belediye sınırlarına ilaveten çevre kasaba ve köyler de dahil edilecektir. Sınırlar, doğuda Ebu-Dis (Abu-Dis) güneyde Beytullahim, batıda Ayn-Kerim (Ein Karim), kuzeyde ise Shufat'ı içine alacaktır.⁴⁶⁴

Vesayet Konseyi planının kabulünden itibaren beş ay içinde ayrıntılı bir statü hazırlayacak, statü hazırlanırken şu hususlar dikkate alınacaktır:

1) Kentin üç monoteist din için de sahip olduğu biricik ruhani ve dini özellik korunacaktır.

2) Kutsal kentte iki Filistinli halk (Araplar ve Yahudiler) arasında karşılıklı ilişkiler, işbirliği ve barış geliştirilecektir.

3) Şehre, Vesayet Konseyi tarafından uyrukluluğuna bakılmaksızın bir Genel Vali (*Governor*) atanacaktır. Vali, BM adına kenti yönetecek ve dış ilişkilerden sorumlu olacaktır.

5) Şehir askersizleştirilecektir.

6) Uluslararası hukukun, düzenin ve özellikle de kutsal yerlerin korunması için üyeleri Filistin dışından gelecek bir polis gücü oluşturulacaktır.

7) Nispi temsil ilkesine göre ve kent sakinlerinin seçimle belirleyeceği bir yasama konseyi (meclisi) oluşturulacaktır.

8) Kentte bağımsız bir adalet sistemi kurulacaktır.

9) Arap ve Yahudi devletlerinin vatandaşları, kente serbestçe girebilecek ve kentte ikamet edebileceklerdir.

10) Şehrin resmi dili Arapça ve İbranice olacaktır.

---

⁴⁶² Quigley, a.g.m., ss. 12-13.

⁴⁶³ Armaoğlu, a.g.e., s. 111.

⁴⁶⁴ Bkz. Ek - Harita 2.

11) Arap ve Yahudi toplulukları kendi kültürel geleneklerine göre kendi dillerinde eğitim görebileceklerdir.

12) Kutsal yerlerin ve dini yapıların korunması esas olacak, kutsal yerlere serbest erişim ve ibadet özgürlüğü garanti altına alınacaktır.⁴⁶⁵

Kararın öngördüğü şekilde Vesayet Konseyi, 21 Nisan 1948'de Kudüs için 44 maddelik bir statü tasarısı kabul etti.⁴⁶⁶ Bu tasarıya göre, yürütme görevi Vali'nin seçeceği bir Yönetim Kurulu tarafından ifa edilecekti. Yasama görevi ise, 40 kişilik bir Yasama Konseyi tarafından yürütülecekti. Konsey'in 18 üyesi şehirde ikamet eden Arap nüfus, 18'i de Yahudi nüfus tarafından seçilecekti. 2 üye Arap veya Yahudi olmayan nüfus tarafından ve kendi içlerinden seçilecekti. Diğer 2 tanesi, Arap veya Yahudi olmayan Kudüslüler arasından Vali'nin belirlediği 6 kişi içinden tüm Kudüs halkı tarafından seçilecekti.

Bu tasarı kabul edildikten üç hafta sonra Arap-İsrail savaşı çıktığı için kararın uygulanması mümkün olamadı.⁴⁶⁷ 1948 Savaşı'yla İsrail, taksim planıyla Araplara bırakılan Filistin topraklarının büyük bir kısmını ve Kudüs'ün yarısını işgal etti. 3 Nisan 1949'da İsrail ile Ürdün arasında çizilen mütareke sınırları ile Filistin'in %70'ten fazlası İsrail'in kontrolüne girdi.⁴⁶⁸

Taksim kararı uyarınca kurulan İsrail'in, sahip olduğu toprakların meşruluğu zaten tartışmalıydı. 1948-49 Savaşı ile İsrail bu toprakları %78'e çıkarmış, 1967'de ise Filistin topraklarının geriye kalan %22'lik kısmını da işgal etmiştir. Arap devletleri, 1973 Savaşı'na kadar 242 ve 338 sayılı BM kararlarını kabul etmemiş, ancak bu savaştan sonra kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bundan sonra Arap tarafı barış müzakerelerinde İsrail'in 1967'de işgal ettiği %22'lik Filistin toprağından çekilmesi tezini esas alacaktır.⁴⁶⁹

BM bundan sonra Kudüs meselesini, Filistin için bir Uzlaştırma Komisyonu kuran Genel Kurul'un 11 Aralık 1948 tarih ve 194 (III) sayılı kararında ele aldı.⁴⁷⁰ 1948 Savaşı'ndan sonra Arabulucu olarak atanan Kont Bernadotte, 17 Eylül'de Kudüs'ün

---

⁴⁶⁵ Resolution 181 (II): Future Government of Palestine, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>, (08.06.2017).

⁴⁶⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 111.

⁴⁶⁷ Cotran, a.g.m., s. 487.

⁴⁶⁸ Dar, a.g.m., ss. 70-71.

⁴⁶⁹ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, a.g.e., ss. 779-777.

⁴⁷⁰ Cotran, a.g.m., s. 488.

Yahudilerin kontrolündeki kesiminde Stern (Yahudi terör örgütü) teröristleri tarafından öldürülmüştü. Bu suikastın nedeni, Bernadotte'un Kudüs'ü Araplara bırakmak istemesiydi. Bernadotte'un öldürülmeden önce, BM'ye gönderdiği uzlaşma ilkelerini içeren Plan, birkaç değişiklikle Genel Kurul'da 11 Aralık 1948'de 194 (III) sayısı ile 15 maddelik bir karar olarak geçti. Bu karar üç ana unsuru içeriyordu: Öncelikle, Filistin için çok geniş yetkilere sahip bir BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulacaktı. Bu komisyonun üyeleri olarak Amerika, Fransa ve Türkiye seçilmişti. İkincisi, Kudüs sınırları doğuda Ebu-Dis'i (Abu-Dis), güneyde Beytullahim'i, batıda Ayn-Kerim'i (Ein Karim) ve kuzeyde Shufat'ı içine alacak şekilde ayrı bir varlık olacak ve gayri askeri olarak BM gözetimine verilecekti. Üçüncüsü ise, komşularıyla barış içinde yaşamak isteyen mültecilerin evlerine dönmelerine izin verilecek, dönmek istemeyenlere ise tazminat ödenecekti.⁴⁷¹ 7 Nisan 1949'da Uzlaştırma Komisyonu'nun İsrail Başbakanı ile yaptığı görüşmede Ben Gurion, *"Kudüs'teki kutsal yerlerin uluslararası bir rejim altına konulmasını kabul edeceklerini; ancak Kudüs şehrinin uluslararası statü altına konulmasının söz konusu olamayacağını"* belirtiyordu.

Uzlaştırma Komisyonu, Arap ülkeleri ve İsrail ile yaptığı görüşmelerden sonra, Kudüs için bir "Daimi Uluslararası Rejim" taslağı hazırlayarak 1 Eylül 1949'da BM'ye sundu. 25 maddelik bu taslağa göre Kudüs, Yahudi kesimi ve Arap kesimi olmak üzere ikiye ayrılıyor, bu ayrım çizgisi ekli bir haritada gösteriliyordu. Statü taslağında her iki kesimin, kendi belediye hizmetlerini yürütmekte özerk olması öngörülmüştü. Kudüs şehrinin yönetimi görevi ise, BM Genel Kurulu tarafından seçilecek bir "BM Komiseri" tarafından ifa edilecekti. Üyelerinin, Araplar ve Yahudiler tarafından eşit sayıda seçildiği ve diğer dinlerin de temsil edildiği bir Genel Konsey, ortak konularda karar almaya yetkili olacaktı. Bu Genel Konsey'e BM Komiseri başkanlık edecekti. Kudüs şehri, askersiz ve tarafsız olacak ve Kudüs'ün her iki kesimine de göç yasaklanacaktı. Uzlaştırma Komisyonu'nun bu Planı, Kudüs'ün bölünmüşlüğüne esas aldığı için Genel Kurul'da benimsenmedi. Genel Kurul'daki tartışmalar sırasında İsrail delegesi, Kudüs'te uluslararası rejimin uygulanabilme imkanının olmadığını ve İsrail'in Kudüs'ten çekilmesi halinde kentte pek çok hizmetin aksayacağını söylüyordu. Ürdün delegesi ise,

---

⁴⁷¹ Armaoğlu, a.g.e., ss. 97-99.

Kudüs'ün uluslararası bir rejim altına konulmasının, kendi ülkesinin güvenliği, bütünlüğü ve çıkarları açısından zararlı olacağını dile getiriyordu.

Uzlaştırma Komisyonu'nun önerisinin kabul edilmemesinin ardından, Genel Kurul 9 Aralık 1949'da 303 (IV) sayılı kararı aldı. Buna göre Kudüs, Genel Kurul'un 29 Kasım 1947 tarih ve 181 (II) sayılı kararında öngörülen statüye tabi olacaktı. Bu çerçevede Vesayet Konseyi Kudüs için daimi uluslararası bir statü hazırlayacaktı.⁴⁷²

Bu arada İsrail, Kudüs'e ilişkin BM kararlarını reddederek savaşta işgal ettiği Kudüs topraklarını kendi egemenliği altına almak için hızlıca adımlar attı. Eylül 1948'de İsrail Yüksek Mahkemesini Batı Kudüs'e taşıdıktan sonra, Şubat 1949'da Knesset'i (İsrail Parlamentosu) de buraya nakletti.⁴⁷³ Nisan 1949'da Ürdün ile İsrail arasında yapılan ateşkes anlaşması *de-facto* olarak sınırları çizmişti.⁴⁷⁴ 23 Ocak 1950'de Knesset, 1949 İsrail-Ürdün ateşkes Antlaşması ile çizilen sınırlar kapsamında Kudüs'ün kendisine düşen kesimini, diğer bir ifadeyle Batı Kudüs'ü İsrail devletinin başkenti ilan etti.⁴⁷⁵

Vesayet Konseyi, 4 Nisan 1950'de aldığı kararla, 21 Nisan 1948'de hazırlamış olduğu statü tasarısını birkaç küçük değişiklikle yeniden kabul etti.⁴⁷⁶ Ancak, İsrail 1951 yılında Bakanlar Kurulunu ve Bakanlıkları Batı Kudüs'e taşıyarak, Vesayet Konseyi'nin hazırladığı statüyü ve Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun önerilerini bir kenara attı.⁴⁷⁷

İsrail, Batı Kudüs'ü 1948 yılında hukuka aykırı olarak askeri hareket sonucunda kontrol altına almıştı. 1940'lar ve 1950'ler boyunca İsrail'i devlet olarak tanıyan ülkeler, Batı Kudüs üzerinde İsrail egemenliğini tanımadılar. İsrail'i tanıyan devletler arasında yalnızca az sayıda devlet (Latin Amerika ülkeleri), diplomatik temsilciliğini Batı Kudüs'te açmayı kabul etti, diğerleri Tel-Aviv'de açtılar.⁴⁷⁸

1967 yılına kadar Kudüs, batısı İsrail'in, doğusu Ürdün'ün kontrolü altında bölünmüş olarak kaldı. 1967 Savaşı'yla İsrail, Doğu Kudüs dahil Batı Şeria'yı işgal etti. İsrail, Kudüs'ün batısının yanı sıra, Doğu Kudüs'ü de saldırı sonucu ele geçirmiştir. BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. paragrafında "*Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek*

---

⁴⁷² Armaoğlu, a.g.e., ss. 112-114.

⁴⁷³ Dar, a.g.m., ss. 72-73.

⁴⁷⁴ Wenger, a.g.m., s. 11.

⁴⁷⁵ Golan, a.g.m., s. 208.

⁴⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 114.

⁴⁷⁷ Ataöv, a.g.m., s. 43.

⁴⁷⁸ Quigley, a.g.m., s. 21.

herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar” denmektedir.⁴⁷⁹ Söz konusu madde hükmü, bir toprağın saldırı ile alınamayacağına ilişkin temel uluslararası hukuk kuralını teyit etmektedir. Bir toprak parçası saldırı ile alındığı takdirde, iade edilmesi gerekmektedir. İsrail, 1967 yılında Doğu Kudüs’ü askeri hareket sonucunda almış ve uluslararası hukuka aykırı olarak zaptetmiştir.⁴⁸⁰ Diğer bir ifadeyle İsrail, BM’nin Kudüs’te uluslararası statü teşkiline ilişkin 29 Kasım 1947 tarih ve 181 (II) sayılı kararını, 11 Aralık 1948 tarih ve 194 (III) sayılı kararını ve 9 Aralık 1949 tarih ve 303 (IV) sayılı kararını dikkate almamıştır.

İsrail, Doğu Kudüs’ü uluslararası hukuka aykırı olarak zaptetmekle kalmamış, 27 Haziran 1967’de Doğu Kudüs’ü İsrail egemenliği altına almak için birtakım yasa ve kararlar çıkarmıştır. Bunun üzerine Genel Kurul, 4 Temmuz 1967’de 2253 (ES-V) sayılı kararı alarak İsrail’in Kudüs’ün statüsünü değiştirmeye yönelik tedbirlerinin geçersiz olduğunu bildirmiş ve İsrail’den bu tedbirleri geri almasını ve kentin statüsünü değiştirmeye yönelik tedbirler almaktan kaçınmasını istemiştir.

İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban, 10 Temmuz’da BM Genel Sekreterine gönderdiği mektupta Kudüs 7 Haziran’da İsrail’in eline geçtikten sonra, buradaki kutsal yerlerin ibadete açıldığını ve çıkarılan 5727 - 1967 sayılı “Kutsal Yerlerin Korunması Kanunu” ile kutsal yerlerin her türlü saldırıdan korunacağını ve kutsal yerlere serbestçe erişimin garanti altına alınacağını bildirdi. Ayrıca, şehirde Yahudilerle Araplar arasındaki iletişiminin teşvik edildiğini, bütün şehre belediye hizmetlerinin götürüldüğünü belirtmiştir. Ancak, söz konusu mektupta İsrail hükümetinin, Genel Kurulun 4 Temmuz tarihli kararını kabul ettiğine dair bir ifade yoktu.⁴⁸¹ Oysa, askeri işgale ilişkin uluslararası hukuk ilkesi (*law of belligerent occupation*), işgal edilmiş topraklar üzerinde önceden yürürlükte olan hukukun yerine, işgalci devletin hukununun geçirilmesini yasaklamaktadır.⁴⁸²

---

⁴⁷⁹ BM Şartı, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, (30.05.2017).

⁴⁸⁰ Quigley, a.g.m., s. 15.

⁴⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., ss. 268-269.

⁴⁸² Quigley, a.g.m., ss. 16-17.

1967 Savaşı'ndan sonra, ABD'nin Kudüs'ün statüsüne ilişkin görüşü şu şekildeydi: "Kudüs sorunu, kapsamlı Orta Doğu barışının bir parçasıdır. Dolayısıyla, Kudüs sorunu barış meselesiyle birlikte ele alınmalıdır. Amerika, Kudüs'ün statüsünün tek taraflı olarak değiştirilmesinin karşısındadır, bu nedenle İsrail'in aldığı tedbirleri onaylamamaktadır. Ancak Amerika, bu tedbirlerin geçici mahiyette olduğuna ve Kudüs'ün nihai statüsü ile ilgili olmadığına inanmaktadır."⁴⁸³

14 Temmuz 1967'de aldığı 2254 (ES-V) sayılı kararla Genel Kurul, İsrail'i 4 Temmuz 1967 tarih ve 2253(ES-V) sayılı karara uymadığı için kınıyor ve İsrail'den Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik tedbirlerini geri almasını ve Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik tedbirler almaktan kaçınmasını istiyordu.⁴⁸⁴

2254 sayılı karar gereği BM Genel Sekreteri U Thant, Kudüs'ün ve kutsal yerlerin durumu ve Arap halka yönelik muamele konularında bilgi toplayıp rapor hazırlamak üzere İsviçreli diplomat Ernesto A. Thalmann'ı "özel temsilci" olarak tayin etti. 4 Eylül'de Genel Sekretere raporunu sunan Thalmann, "Batı Kudüs nüfusunun 200.000 ve tamamının Yahudi olduğunu, Doğu Kudüs nüfusunun ise 70.000 olduğunu bildiriyordu. Doğu Kudüs'te nüfusun dinlere göre dağılımı şöyleydi: %81 Müslüman, %8,1 Katolik, %6,5 Ortodoks, %2,4 Ermeni ve %2 diğerleri. İsraili yetkililer Müslüman vakıflarına karışılmadığını, Doğu Kudüs'ün belediye memurlarının aynen muhafaza edildiğini söylemişlerdi. İsrail tarafına göre, Doğu Kudüs'ün Batı Kudüs ile birleştirilmesinden geri dönülemezdi, bu nedenle Doğu Kudüs'ü kontrol altına almak için her türlü tedbire başvuruyorlardı. Doğu Kudüs'ün Müslüman halkı ise, İsrail politikalarından şikayetçiydi. İslamın kutsal yerlerine saygı gösterilmediğini, Yüksek İslam Konseyi'nin kararlarının dikkate alınmadığını söylüyorlardı. Araplar, kendi yaşam biçimlerinin, gelenek, dil ve kültürlerinin kaybolmasından endişe ediyorlardı. İsrail, Arap ilkokullarında kendi eğitim sistemini uyguluyordu. Katolıklara gelince; Papalık, Kudüs'ün ve kutsal yerlerin korunmasının, ancak Kudüs ve civarının uluslararası rejim altında ayrı bir varlık (*corpus separatum*) haline getirilmesiyle garanti altına alınabileceğini düşünüyordu ve bu konuda İsrail hükümeti ile müzakerelere başlamıştı.

⁴⁸³ Armaoğlu, a.g.e., ss. 268-269.

⁴⁸⁴ 2254 (ES-V): Measures Taken by Israel to Change the Status of the City of Jerusalem, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/3E28F2C76EBEA214852560DF00575C0E>, (08.06.2017).

İsrail Dışişleri Bakanı Eban ise, Genel Sekretere gönderdiği mektupta İsrail'in Kudüs'te güvenliği ve huzur ortamını sağladığını, kentte güvenlik tesis edilmeden uluslararası bir düzenlemenin düşünülemeyeceğini, bu kapsamda İsrail'in aldığı tedbirlerin nihai çözümü engellemeyeceğini belirtmekteydi.⁴⁸⁵

BM Güvenlik Konseyi, 22 Kasım 1967'de Arap-İsrail barışına ilişkin 242 sayılı kararı aldı. Buna göre, barış iki ilkeye dayanmalıydı: İsrail'in son savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve savaş durumuna son verilmesi. Kararda ayrıca, savaş yoluyla toprak kazanımının kabul edilemeyeceği belirtiliyor, BM üyesi devletlerin BM Şartı'nın 2. maddesine uyma yükümlülüğü hatırlatılıyordu. Bölgedeki bütün devletlerin güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yaşaması; birbirlerinin egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına saygı göstermeleri gerektiği vurgulanıyordu. Mülteciler meselesinin adil bir çözüme kavuşturulması gerektiği belirtiliyor ve ilgili taraflarla gerekli temasları kuracak bir özel temsilci tayin ediliyordu.⁴⁸⁶

Ancak, 242 sayılı karar farklı yorumlamalara yol açmıştır. Arap ülkeleri ve Sovyetler Birliği, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini, barışın ilk şartı olarak yorumlamış; İsrail ise bir barış anlaşmasının akdedilmesi için ilk şartın “güvenlikli ve tanınmış sınırlar”ın tesis edilmesi olduğunu ileri sürmüştür. Bu şart gerçekleşmedikçe İsrail, işgal ettiği topraklardan çekilmeyecekti. Bu tarihten sonra ortaya atılan Arap-İsrail barışına ilişkin tüm diğer planlar, 242 sayılı kararı hareket noktası olarak alacaktır.⁴⁸⁷

21 Ağustos 1969'da El-Aksa Camii'nde yangın çıktı ve dünya kamuoyu bu olayla sarsıldı. Camii'nin güney bölümü, kubbesi, süslemeli tavanı ve ünlü minberi yanmıştı. İsrail hükümeti, yangına neden olan kişinin akli dengesinin yerinde olmadığını, dolayısıyla cezai sorumluluğu bulunmadığını ileri sürdü.⁴⁸⁸ Güvenlik Konseyi bu olaya ilişkin aldığı 15 Eylül 1969 tarih ve 271 sayılı kararında “El-Aksa Camii'ye yapılan saygısızlığın da gösterdiği gibi, İsrail BM'nin önceki kararlarını ihlal etmeyi ve Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik önlemler almayı bırakmalıdır. İsrail, Cenevre Konvansiyonunun ve uluslararası hukukun askeri işgale ilişkin hükümlerine riayet etmeli ve Yüksek İslam Konseyi'nin görevini ifa etmesine ve Müslüman kutsal yerlerinin

---

⁴⁸⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 270.

⁴⁸⁶ The 1967 and 1973 Wars, <http://www.un.org/Depts/dpi/palestine/ch3.pdf>, (08.06.2017), s. 2.

⁴⁸⁷ Armaoğlu, a.g.e., ss. 274-277.

⁴⁸⁸ Ataöv, a.g.m., s. 49.

onarımı konusunda diğer Müslüman ülkelerle işbirliği yapmasına engel olmamalıdır” denmiştir.⁴⁸⁹

Diğer yandan İsrail, 1967’de işgal ettiği Filistin topraklarında 1970’lerin başından beri sivil yerleşim yerleri kuruyordu. Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Filistin topraklarında kurulan İsrail yerleşimlerinin 1949 Cenevre Sözleşmesine ve Birleşmiş Milletler kararlarına aykırı olduğunu aldığı kararlarla tekrar tekrar teyit etti. Güvenlik Konseyi, 22 Mart 1979’da aldığı 446 sayılı karar ile 1967’den beri işgal altında olan Filistin topraklarında İsrail’in uyguladığı yerleşim politikasının yasal bir geçerliliği olmadığını ve Ortadoğu’da kesin ve kalıcı barışın önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini bildirdi. Aynı kararla Konsey, Kudüs dahil işgal edilmiş topraklardaki yerleşimlerle ilgili durumu değerlendirmek için bir Komisyon kurdu. Yaptığı tüm çağrılara rağmen Komisyon, görevini ifa etme konusunda İsrail hükümetinden yardım alamadı. Komisyon, 12 Temmuz 1979 tarihli raporunda İsrail’in yerleşim politikasının Dördüncü Cenevre Sözleşmesinin ihlali olduğunu ve sözkonusu politika sonucunda Kudüs dahil işgal edilmiş Filistin topraklarında coğrafi ve demografik yapının derinden değiştiğini, Arap nüfusun göçe zorlandığını, evlerinin yıkıldığını, sürgün edildiklerini, bütün bunların sonucu olarak da geride kalan Arap nüfusun sosyal ve ekonomik koşullarının kötüye gittiğini bildirdi. Komisyon ikinci raporunu, Güvenlik Konseyine 4 Aralık 1979’da sundu. Raporda Komisyon, Güvenlik Konseyinin çağrılarına rağmen İsrail’in yerleşim politikasına devam ettiğini ve bu durumun bölgede barışın önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini belirtti.⁴⁹⁰

İsrail 1980 Temmuzunda Doğu Kudüs’ü ilhak ettiğini açıkladı ve 30 Temmuz 1980 Tarihli Temel yasa ile “birleşik Kudüs’ü İsrail devleti’nin başkenti ilan etti. Bunun üzerine, BM Güvenlik Konseyi 30 Haziran 1980’de 476 sayılı kararı alarak kuvvet yoluyla toprak kazanımının kabul edilemez olduğunu tekrar teyit etti ve Kudüs’ün özel statüsüne ve kentin biricik ruhani boyutunun muhafaza edilmesine ilişkin 1968 yılından beri alınan BM kararlarını hatırlattı. Konsey, İsrail’in kentin fiziki yapısını, demografik kompozisyonunu, kurumsal yapısını ve statüsünü değiştirmeye yönelik önlemlerde ısrar etmesini kınadı. Knesset’in kentin karakterini ve statüsünü değiştirmeye yönelik attığı

⁴⁸⁹ Resolution 271 (1969) of 15 September 1969, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/35941B603B4459B8852560C50061DC5E>, (09.06.2017).

⁴⁹⁰ “İşgal altındaki Filistin Topraklarında İsrail Yerleşimleri”, *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/11.html>, (02.06.2017).

yasal adımların endişe ile karşılandığını belirtti. İsrail'in 1967'den beri uzunca bir süredir devam eden işgalini sonlandırması gerektiğini bildirdi. İşgalci güç İsrail'in kentin statüsünü değiştirmeye yönelik aldığı yasal ve idari önlemlerin yasal geçerliliğinin olmadığını, bu önlemlerin Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin ihlali olduğunu ve Orta Doğu'da adil ve kalıcı barışın tesis edilmesine engel teşkil ettiğini belirtti. Söz konusu önlemlerin Güvenlik Konseyinin kararlarına uygun olarak geri alınması gerektiğini ifade etti. Ayrıca, İsrail'in bu karara uymaması durumunda kararın uygulanması için BM Şartı'nın ilgili hükümleri uyarınca gerekli tedbirlerin alınacağını bildirdi.⁴⁹¹

İsrail'in 476 sayılı kararı da dikkate almamasının ardından, BM Güvenlik Konseyi 20 Ağustos 1980'de 478 sayılı kararı alarak 476 sayılı kararı hatırlattı ve Knesset'in çıkardığı "Temel Yasa"nın tanınmadığını ve bu yasanın geçersiz olduğunu bildirerek, derhal iptal edilmesini istedi. Ayrıca, Kudüs'te diplomatik misyon açan ülkelere misyonlarını Kudüs'ten çekme çağrısı yaptı.⁴⁹²

Doğu Kudüs hem Genel Kurul hem de Güvenlik Konseyi tarafından işgal edilmiş Filistin topraklarının bir parçası olarak kabul edilmekte ve İsrail'in işgal altındaki toprakların statüsünü değiştirmeye yönelik aldığı önlemler, uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendirilmektedir. Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi 1980 yılından sonra aldıkları kararlarda da 476 sayılı kararın hükümlerini tekrarlamıştır.

Güvenlik Konseyi, İslam dünyasının üçüncü kutsal şehri olarak kabul edilen Mescid-i Aksa'nın bulunduğu Harem-i Şerif'te meydana gelen şiddet olaylarının ardından, 12 Ekim 1990'da 672 sayılı kararı aldı.⁴⁹³ Söz konusu kararda 476 (1980) ve 478 (1980) sayılı kararlar hatırlatıldıktan sonra, Arap-İsrail çatışmasının adil ve kalıcı çözümününün 242 (1967) ve 338⁴⁹⁴ (1973) sayılı kararlara dayanması gerektiği vurgulandı. Çözümün, aktif bir müzakere süreci ile sağlanabileceği ifade edilerek, bu çözümün Filistin halkının meşru siyasi haklarını dikkate alması gerektiği bildirildi. 8 Ekim'de

⁴⁹¹ Resolution 476 (1980): Adopted by the Security Council at its 2242nd meeting on 30 June 1980, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/6DE6DA8A650B4C3B852560DF00663826>, (09.06.2017).

⁴⁹² Resolution 478 (1980) of 20 August 1980, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/DDE590C6FF232007852560DF0065FDDB>, (09.06.2017).

⁴⁹³ "Kudüs'ün Statüsü", *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/12.html>, (09.06.2017).

⁴⁹⁴ 22 Ekim 1973 tarihli 338 Sayılı Güvenlik Konseyi kararı, savaşan taraflara ateş kesmelerini, askeri eylemleri bırakmalarını istemekte ve 242 sayılı kararın uygulanması çağrısı yapmaktadır. Ayrıca, kalıcı ve adil Orta Doğu barışı için iki taraf arasında müzakerelerin başlamasını istemektedir. <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7FB7C26FCBE80A31852560C50065F878>, (10.06.2017).

Harem-i Şerif'te İsrail güvenlik güçlerinin uyguladığı ve ölüm ve yaralanmalara yol açan şiddet kıandı. İşgalci güç olarak İsrail, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ne uymaya çağrıldı.⁴⁹⁵ Cenevre Sözleşmesi'nin Kudüs'e uygulanabilirliği, Güvenlik Konseyi tarafından tekrar teyit edildi.⁴⁹⁶

Genel Kurul, Kudüs meselesini her yıl tekrar ele aldı. 1 Aralık 2006'da kabul ettiği 61/26 sayılı kararla Genel Kurul, Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğuna ilişkin "Temel Yasa"nın geçersiz olduğunu ve derhal iptal edilmesi gerektiğini tekrar teyit etti. İsrail'in E-1 Planı kapsamında yasadışı yerleşim faaliyetlerine devam ettiğini belirtti. Ayrıca, Kudüs'ü işgal altındaki toprakların geri kalanından ayırmaya yönelik tecrit politikasının ve Doğu Kudüs'ün etrafına inşa edilen duvarın, Filistinlilerin hayatında yıkıcı etkilere yol açtığını ve Kudüs'ün nihai statüsüne ilişkin yapılacak anlaşmayı olumsuz etkilediğini bildirdi. 9 Temmuz 2004 tarihli Uluslararası Adalet Divanı'nın "*işgal altındaki Filistin topraklarında duvar inşa edilmesinin yasal sonuçları*"na ilişkin danışma görüşü hatırlatıldı. Uluslararası toplumun BM aracılığıyla Kudüs meselesine meşru ilgisinin olduğu ve Kudüs'ün biricik ruhani, dini ve kültürel boyutunun korunması gerektiğini vurguladı. İsrail'in kendi yasalarını, yargısını ve idaresini kutsal kentte dayatmasının yasa dışı ve geçersiz olduğu bildirildi. İsrail'in yasa dışı ve tek taraflı önlemlerini acilen durdurması istendi. Ayrıca, bazı devletlerin 478 (1980) sayılı karara uyararak diplomatik misyonlarını Kudüs'ten çekmelerinin memnuniyetle karşılandığı ifade edildi. Genel Kurul ayrıca, Kudüs konusunda kapsamlı, adil ve kalıcı çözümün, kentin yerleşiklerinin din ve vicdan özgürlüğü ile kentin bütün din ve milliyetlerden insanların erişimine açık olmasına yönelik uluslararası garantiler içermesi gerektiğini vurguladı.⁴⁹⁷

BM Şartı'nın 73. maddesinde "*Halkların henüz kendi kendilerini tam olarak yönetmediği bölgelerin (non-self-governing territories) yönetilmesinden sorumlu olan ya da bu sorumluluğu yüklenen Birleşmiş Milletler üyeleri, bu bölgelerde yaşayanların çıkarlarının her şeyden önce geldiği ilkesini kabul ederler. İşbu Antlaşma ile kurulan barış ve güvenlik sistemi içinde bu bölgelerde yaşayanların refahını en yüksek düzeye*

⁴⁹⁵ Resolution 672 (1990): Adopted by the Security Council at its 2948th meeting on 12 October 1990, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/A77D1562D5F685AA852560DD0063A757>, (09.06.2017).

⁴⁹⁶ "Kudüs'ün Statüsü", *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/12.html>, (09.06.2017).

⁴⁹⁷ Resolution Adopted by the General Assembly 61/26. Jerusalem, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/0F4BCF188A8FE6258525727B0066CE0E>, (09.06.2017).

çıkarma yükümlülüğünü kutsal bir ödev bilirler” denmektedir.⁴⁹⁸ Dolayısıyla, 1967 yılından beri askeri işgal altında bulunan Doğu Kudüs’te uluslararası toplumun sorumluluğu bulunmaktadır. Aynı şekilde, Dördüncü Cenevre Konvansiyonu’nun imzacı devletlerinin, Kudüs dahil işgal altındaki Filistin topraklarında “savaş zamanında sivillerin korunmasına” ilişkin sözleşme hükümlerini uygulamak ve İsrail’in Doğu Kudüs’teki yerleşim politikasını durdurmak konusunda ortak sorumluluğu bulunmaktadır.⁴⁹⁹

BM Şartı’nın 1. maddesinin 2. paragrafında BM’nin amaçlarından birinin “*Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak*” olduğu belirtilmektedir. Aynı ifade 55. maddede de yer almaktadır.⁵⁰⁰ Yine, “Sömürge Ülkeleri ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine İlişkin BM Bildirisi”, halkların yabancı boyunduruk, baskı ve sömürü altında yaşamalarının temel insan haklarının ihlali olduğunu söylemektedir.

BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi 1967 yılından beri aldıkları kararlarla İsrail’i, 1967’den beri Kudüs dahil Filistin topraklarını işgal altında tuttuğu için kınamakta ve bu topraklardan derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini istemektedir.⁵⁰¹ Ancak, BM’nin İsrail’i kınamaktan öteye gidemeyen çağrıları, İsrail’in saldırılarını giderek arttırmasına yol açmıştır. Kudüs’te ve Filistin’de mevcut durumu düzeltmek en başta BM’nin görevidir. BM Andlaşması’nın VII. Bölümü, Güvenlik Konseyi’ne saldırıları durdurma ve uluslararası barış ve güvenliği sağlama konusunda yetkiler vermektedir.⁵⁰² BM’nin ve üye devletlerin, diğer uluslararası örgütlerin ve uluslararası toplumun Kudüs ve Filistin konusunda ortak baskısı ve çabaları elzemdir.⁵⁰³ Kudüs’ün statusü konusu, bağımsız Filistin devletinin kurulmasının temel alındığı genel Orta Doğu barışını düzenleyen andlaşmanın bir parçası olmalıdır.⁵⁰⁴

BM Şartı’nda Örgüte üyelik için, Örgütün sorumluluklarını taşımaya “*yetenekli ve istekli*” olma koşulu aranmaktadır. İsrail’in BM’ye üyeliği de, İsrail’in 29 Kasım 1947

---

⁴⁹⁸ BM Şartı, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, (30.05.2017).

⁴⁹⁹ Quigley, a.g.m., ss. 22-23.

⁵⁰⁰ BM Şartı, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, (30.05.2017).

⁵⁰¹ Dar, a.g.m., s. 74.

⁵⁰² Ataöv, a.g.m., ss. 52-53.

⁵⁰³ Dar, a.g.m., s. 75-76.

⁵⁰⁴ Ataöv, a.g.m., s. 54.

(181 sayılı karar) ve 11 Aralık 1948 tarihli (194 sayılı karar) kararları kabul etmesi koşuluna bağlanmıştır. İsrail'i BM'ye üye olarak kabul eden 273 (III - 11 Mayıs 1949) sayılı Genel Kurul kararı, İsrail'in 1947 ve 1948 yıllarında alınan söz konusu kararlarını uygulayacaklarına dair İsrail temsilcisinin açıklama ve bildirimlerini hatırlatmaktadır.⁵⁰⁵ Diğer bir ifadeyle, İsrail BM'ye üye olabilmek için Kudüs'ün uluslararası statü altına konulmasını kabul etmiştir.

2. Kudüs'ün Nihai Statüsüne İlişkin Öneriler

İsrail 1967 Savaşı'ndan sonra Kudüs belediye sınırlarını Doğu Kudüs'e ve ötesine genişleten kararlar almış ve 1980 yılında da birleşik Kudüs'ü İsrail'in "bölünmez ve ebedi başkenti" ilan ederek "büyük Kudüs" (*Greater Jerusalem*)⁵⁰⁶ üzerinde egemenlik iddia etmiştir. İsrail hükümetleri, Kudüs'te bir egemenlik devrinin söz olamayacağını her fırsatta dile getirmektedir. Filistin tarafı ise, Doğu Kudüs'ün bağımsız Filistin devletinin başkenti olacağını ifade etmektedir. İsrail'in Kudüs konusundaki uzlaşmaz tutumu, Kudüs ve Filistin'de adil bir çözümün yolunu tıkamaktadır.⁵⁰⁷ İsrail, Kudüs ve Filistin topraklarında İsrail'in "güvenliği" tezini savunurken, Filistin halkı "adil bir çözüm" istemektedir.

Uluslararası toplum, Kudüs'ün statüsünün gelecekte iki taraf arasındaki müzakerelerle belirleneceğini öngörmektedir. Söz konusu statünün nasıl olacağına ilişkin uluslararası ve bölgesel örgütler, uluslararası hukuk otoriteleri ve akademisyenler tarafından pek çok öneri ortaya atılmıştır. Bunlar şu şekilde başlıklandırılıp özetlenebilir:

- *Tam Uluslararasılaştırma önerisi:* Bu öneri, 1947 yılında Genel Kurul'un 181 No'lu kararı ile ortaya atılmıştır. Söz konusu karar, yan yana yaşayacak bir Arap, bir de Yahudi devletinin kurulmasını öngörmüştür. Kudüs ve çevresi ise, iki devletin de egemenliğinde olmayacak, BM Vesayet Konseyi tarafından yönetilen özel bir rejime sahip bir *corpus separatum* olacaktır. Bu öneri, toprak anlamında ve idari anlamda tam uluslararasılaşmayı öngörmektedir. Yine bu kararlar, Vesayet Konseyi tarafından atanacak bir Valinin, idari personelin yardımıyla kenti

⁵⁰⁵ Ataöv, a.g.m., ss. 42-43.

⁵⁰⁶ Bkz. Ek - Harita 5.

⁵⁰⁷ Cotran, a.g.m., s. 498.

yönetmesi öngörülmüştür. Karara göre, vatandaşlar arasından bir yasama konseyi seçilecektir. Kudüs'te bağımsız bir yargı sistemi kurulacaktır. Kentin güvenliğini sağlamak üzere uluslararası bir polis gücü oluşturulacaktır. Kent askersizleştirilecek ve tarafsız olacaktır. Arap veya Yahudi devletinin vatandaşlığını seçmeyen Kudüs sakinleri, "Kudüs vatandaşı" olacaklardır. BM, bu çözüm önerisini yürürlüğe koyamadı, çünkü 1948 Savaşı ile İsrail Batı Kudüs'ün, Ürdün de Doğu Kudüs'ün kontrolünü ele geçirdi. 1967 Savaşı'na kadar da Kudüs'ün uluslararasılaştırılması yönündeki fikrini korudu.

- *Kısmi bölgesel (ülkesel) uluslararasılaştırma:* Buna göre, yalnızca işgal altındaki Doğu Kudüs'ün bir parçası olan duvarlarla çevrili eski kentte uluslararası bir yönetim kurulacaktır. Kentin geri kalan kısımlarının egemenliği ise, Filistin ve İsrail devleti arasında paylaşılacaktır. Bu paylaşım demografik yapı temel alınarak yapılacaktır. Eski kenti, bir BM temsilcisi yönetecek ve eşit sayıda İsraili ve Arap üyeden oluşan bir danışma konseyi BM temsilcisine yardımcı olacaktır. Eski kent askersizleştirilecek ve bir BM polis gücü burada güvenliği sağlayacaktır.
- *Kutsal Yerlerin Uluslararasılaştırılması:* 1949 yılında İsrail'in Genel Kurul'daki Siyasi ve Güvenlik Komitesi temsilcisi, İsrail hükümetinin Kudüs'teki kutsal yerlerde uluslararası bir rejim uygulanmasını kabul edeceğini belirtmiştir. Ancak, bu dönemde kutsal yerlerin çoğu, Ürdün'ün kontrolü altındaki Doğu Kudüs'te bulunuyordu. Bu öneriye göre, kutsal yerler BM'nin yetkisine verilecektir. Bu öneri, birinci Camp David görüşmelerinde tekrar gündeme gelmiş, ancak kabul edilmemiştir.
- *Karma Egemenlik:* İsraili uluslararası hukuk profesörü Ruth Lapidoth'a göre, egemenlik kavramı değişime uğramıştır ve devlet artık uluslararası sistemde tek aktör olma konumunu yitirmiştir. Sonuçta da, egemenlik daha az mutlak hale gelmiştir. Bu durumda da "karma egemenlik" (*mixed sovereignty*) yönteminin uygulanması mümkündür. Bu çerçevede, Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimlerinin İsrail hukukuna tabi olmaya devam etmesi de mümkündür.
- *Paylaşılmış Egemenlik:* Bu görüşü savunanlara göre, Kudüs fiziksel olarak bölünmeyecek, ancak egemenlik alanları idari açıdan açıkça belirlenecektir. Bu çerçevede, belediye yetkileri Filistinlilerle İsraililer arasında paylaşılacaktır. İki

ayrı belediye kurulacak, bunlar bağımsız olarak veya ortak kurumlar aracılığıyla eşgüdüm içerisinde birtakım görevler üstleneceklerdir.

- *Bölünmüş Egemenlik*: Bu öneriye göre, kentte egemenlik sınırları fiziki olarak çizilecektir. Her biri kendi alanından sorumlu olacak iki ayrı belediye kurulacaktır. Birtakım temel işlerde iki belediye işbirliği yapabileceklerdir. Sınırlar, demografik yapıya göre çizilecek ve iki taraf arasında nüfus dengesini sağlamak için Kudüs sınırları genişletilecektir.⁵⁰⁸

Kudüs'ün statüsüne ilişkin geliştirilen önerilerden uluslararası toplum tarafından en fazla benimseneni “*Paylaşılmış Egemenlik*” önerisidir. “Paylaşılmış egemenliğe” ilişkin ortaya atılan fikirler şu şekilde özetlenebilir:

- 1988 yılında Filistin konusunda önde gelen akademisyenlerden Walid Khalidi, Batı Kudüs'ün İsrail'in, Doğu Kudüs'ün de Filistin'in başkenti olacağı bir statü önermiştir. Söz konusu öneriye göre, Kudüs'teki kutsal yerlerin yönetiminden üç dini de temsil eden ve başkanı rotasyonla seçilen bir “Büyük Ekümenik Konsey” sorumlu olacaktır. İki başkent arasında serbest dolaşım ve yerleşme özgürlüğü gibi karşılıklı haklar iki taraf arasında müzakerelerle belirlenecektir.
- 1992 yılında eski Kudüs Belediye Konseyi üyesi Moshe Amirav, İsraili ve Filistinli akademisyenlerle birlikte bir “Kudüs Planı” (*Blueprint for Jerusalem*) geliştirdi. Buna göre, Kudüs'ün sınırları genişletilecek ve yirmi belediye biriminden oluşacaktır. Her bir belediye birimi, kendi tarafının egemenliği altında olacak ve her iki tarafın temsilcilerinden oluşan bir “Ortak Büyükşehir Konseyi”, ortak konularda yetkili olacaktır. Kutsal yerlerin yönetimi için üç dinin temsilcilerinden oluşan bir ortak konsey tesis edilecektir.⁵⁰⁹
- 1992 yılında akademisyen Adnan Abu Odeh, “bölünmemiş iki başkent” önerisini geliştirdi. Buna göre, Doğu Kudüs Filistinlilerin (El-Kuds), Batı Kudüs (Yerushalaim) de İsraililerin başkenti olacaktır. Ancak, kutsal yerleri içeren duvarlarla çevrili eski kent⁵¹⁰ Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi din otoritelerinden oluşan bir “Yüksek Konsey” tarafından yönetilecekti. Eski kentte hiçbir devletin egemenliği tesis edilmeyecektir. Şehrin, duvarların dışında kalan kısmının

---

⁵⁰⁸ Shash, a.g.m., ss. 202-206.

⁵⁰⁹ Baker, a.g.m., s. 87.

⁵¹⁰ Bkz. Ek - Harita 7.

egemenliği ise, demografik yapıya göre paylaşılacaktır. Doğu Kudüs, Filistin devletinin egemenliğinde olacaktır. Şehrin batısı ise İsrail'in egemenliği altında olacaktır. Eski kentte yaşıayan Filistinliler, Filistin devleti vatandaşı; Yahudiler ise İsrail devleti vatandaşı olacaklardır. Eski kentte, her din otoritesi kendi kutsal yerlerinin yönetiminden sorumlu olacak ve eski kent herkese açık olacaktır.

- Filistin Ulusal Konseyi üyeliği, İsrail-Filistin Araştırma ve Enformasyon Merkezi eş başkanlığı ve Al-Fajr Gazetesi'nin baş editörlüğünü yapmış olan Hanna Siniora'nın 1993 yılında ortaya attığı öneriye göre, sınırları genişletilmiş olan Kudüs'ün batısına Knesset ve İsrail'in diğer hükümet binalarını, doğusuna da Filistin Ulusal Konseyini ve diğer Filistin kurumlarını yerleştirmek mümkündür. Kudüs'te egemenlik alanları İki devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile paylaşılacaktır.
- Diğer bir öneri de, 1994 yılında İsrail-Filistin Araştırma ve Enformasyon Merkezi (IPCRI) tarafından geliştirildi. Buna göre, Şehir coğrafı olarak bölünmeyecek, ancak siyasi açıdan egemenlik alanları açıkça çizilecektir. İsrail ve Filistin devletleri, Kudüs'teki egemenliği bir "Kudüs Anlaşması'na (*Jerusalem Charter*)" bağlı olarak paylaşacaklardır. Kentte iki ayrı belediye birimi oluşturulacak ve Eski Kent iki belediyenin eşgüdümüyle ortaklaşa yönetilecektir.⁵¹¹
- 1995 yılında Abu Mazen-Beilin Planı geliştirildi. O yıllarda Beilin, İsrail Dışışleri Bakan Yardımcısı, Abu Mazen (Mahmut Abbas) ise FKÖ Başkanı Yaser Arafat'ın yardımcısıydı. Bu plana göre, Kudüs'ün sınırları genişletilecek ve Kudüs her iki devletin de başkenti olacaktır. Filistin devletinin başkenti, Kudüs sınırları içindeki Abu Deis olacaktır. Kent, fiziki olarak bölünmeyecek ve bütün din ve uluslardan insanların erişimine açık olacaktır.
- Mayıs 2000'de IPRCI'nin eş başkanı Gershon Baskin "parçalı egemenlik" (*scattered sovereignty*) ilkesine dayanan bir öneri geliştirdi. Buna göre; Kudüs'teki egemenlik alanları açıkça çizilecektir. İki taraf da egemenliklerini bir Kudüs Anlaşmasına bağlı olarak kullanacaklardır. İki ayrı belediye veya ortak bir belediye kurmak mümkündür. Eski kentteki Yahudi mahallesi ve Batı Duvarı'nın (Ağlama Duvarı) olduğu yerleşke, İsrail'in egemenliği altında olacaktır. Doğu Kudüs'teki Yahudi mahallelerinde de İsrail'in egemenliği devam edecektir.

---

⁵¹¹ Cotran, a.g.m., s. 498.

Kentte Yahudilere güvenlik garantisi verilmelidir. Şehir; fiziksel olarak bölünmeyecek ve herkese açık olacaktır. Harem-i Şerif'te kazı yapılmasına kısıtlamalar getirilecek ve yapılacak kazılar mutlaka karşılıklı rızaya dayanacaktır. Filistin denetimi altındaki Doğu Kudüs'ün sınırları, 242 sayılı kararda belirtildiği üzere 4 Haziran 1967 tarihli sınırlar olacaktır. Harem-i Şerif, Müslüman Vakfı'nın yetkisinde kalmaya devam edecek, ancak vakfın Harem-i Şerif'te yeni bina inşa etmesi yasaklanacaktır. Dört çeyrekte (mahalleden - *quarter*) seçilmiş temsilcilerden oluşan bir Konsey, eski kenti yönetecek ve eski kent vergiden muaf olacaktır. Her iki taraf da kutsal mabetlere erişim serbestliğini, ibadet özgürlüğünü ve kutsal yerlerin korunmasını taahhüt eden birer "Temel Yasa" çıkaracaklardır.⁵¹²

- 23 Aralık 2000 tarihli "*Clinton Parametreleri*"; Kudüs'ün her iki devletin de başkenti olabileceği tezini savunmuştur. Eski kentte Harem-i Şerif Filistin egemenliği altında, Ağlama Duvarı'nın bulunduğu bölge ise İsrail'in egemenliği altında olacaktır. Her iki taraf da, Harem-i Şerif'in altında ve Ağlama Duvarı'nın arkasında kazı yapmayacaklar veya kazı çalışmalarından önce mutlaka karşılıklı rıza alacaklardır. Kudüs bölünmemiş bir kent olarak, herkesin erişimine ve ibadetine açık olacaktır.⁵¹³
- 2005 yılında Toronto Üniversitesi ile Kanada Dışişleri Bakanlığının ortaklaşa hazırladığı öneri ise; Filistin'de iki devletli çözümü öngörmektedir. Bu öneriye göre, her iki devletin başkenti de *Yerushalaim* ve *Al-Quds* olarak adlandırılmak üzere Kudüs olmalıdır. Ancak, iki devletli çözüm hayata geçirilmeden önce, bir ara rejim tesis edilmelidir. Bu ara dönemde uluslararası saygınlığı olan ve her iki tarafın da kabul edeceği bir kişi, icrai yetkilerle kente yönetici olarak atanacaktır. İsraili, Filistinli ve mümkünse üçüncü ülkelerden seçilmiş temsilcilerden oluşan bir "Yönetici Konsey", yöneticiye yardımcı olacaklardır. Söz konusu Yönetici ve Konsey; güvenlik, yasaların uygulanması, kamu hizmetleri, altyapı, ikamet, mülk sahipliği ve inşaat işleri gibi konularda yetkili olacaktır. Eski kente İsraili, Filistinli ve diğer ülkelerden teşkil edilecek uluslararası bir polis gücü

---

⁵¹² Cotran, a.g.m., s. 499; Baker, a.g.m., ss. 88-89.

⁵¹³ Golan, a.g.m., s. 211.

yerleştirilecektir. Ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması için Kudüs'te birtakım uluslararası ajansların büroları açılacaktır.⁵¹⁴

- 2007 yılında John Witbeck ve pek çok diğer uluslararası hukuk otoritesi, “*Konominium çözümü*” ortaya atmıştır. “*Konominium*”, uluslararası hukukta “bir ülke üzerinde birkaç devletin *ortak egemenliği*”ni ifade etmektedir. Söz konusu çözüm önerisi, bölünmemiş kentte ortak yönetimi öngörmektedir. Buna göre, iki devletli çözüm temelinde, Kudüs bölünmemiş bir kent olarak kalacak ve her iki devletin de başkenti olacaktır. Kudüs, Bölgesel Konseyler ve bir çatı Belediye Konseyi tarafından yönetilecektir. Bölgesel konseylere mümkün olduğunca fazla yetki verilecektir. Çatı Belediye Konseyi de, kent çapındaki daha önemli işleri koordine edecektir. Söz konusu öneriye göre Kudüs, uluslararası hukuk terminolojisiyle İsrail ve Filistin'in “*Konominium*”u olacaktır.⁵¹⁵

Kudüs'ün statüsüne ilişkin yukarıda aktarılan çözüm önerilerinin hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Ancak, önerilerdeki *ortak paydaların* şunlar olduğu söylenebilir: Şehrin gelecekteki statüsü iki taraf arasında bir anlaşmayla tespit edilmelidir. Kentte ortak veya ayrı sorumluluk alanları ile işbirliği konuları açıkça belirlenmelidir. Kentte öncelikle, karşılıklı güven ortamı tesis edilmeli ve karşılıklı tarihi ve dini haklar tanınmalıdır.⁵¹⁶ Kudüs fiziksel olarak bölünmemeli, ancak egemenlik alanları Filistin devleti ve İsrail devleti arasında açıkça ve ayrıntılı olarak belirlenmelidir. Kudüs, her iki devletin de başkenti olmalıdır. Filistinli ve İsraili üyelerden oluşan ortak bir belediye tesis edilebilir veya ayrı ayrı belediyeler kurulabilir. Kutsal yerleri içeren eski kentte ise, **özel bir rejim** uygulanmalıdır. Eski kentteki kutsal yerlerin yönetimi, din otoritelerinden oluşan bir Konsey tarafından yönetilmelidir. Her dini otorite, kendi kutsal yerlerinden sorumlu olmalıdır. Burada bir BM varlığı, uluslararası toplum adına uluslararası hukuku gözetmelidir.⁵¹⁷

Kudüs'ün gelecek statüsü meselesi, çözülmeyi bekleyen çok güç bir sorundur. Kudüs'ün fiziki sınırlarla ikiye bölünmesi, kutsal yerlerin ayrılması mümkün olmadığından pek mümkün görünmemektedir.⁵¹⁸ Uluslararası hukuka göre, işgalci bir

---

⁵¹⁴ Baker, a.g.m., s. 90.

⁵¹⁵ Cotran, a.g.m., s. 499.

⁵¹⁶ Baker, a.g.m., ss. 91-92.

⁵¹⁷ Cotran, a.g.m., ss. 499.

⁵¹⁸ Erhan, a.g.m., ss. 173-180.

güç, işgal ettiği topraklarda yasal ve idari değişiklikler yapamaz, özel mülkiyetlere el koyamaz veya onları yıkamaz, kendi sivil halkını bu topraklara nakledemez veya bu topraklarda yaşayan halkı buradan çıkaramaz. Diğer bir ifadeyle, bölgenin fiziki ve demografik yapısını ve statüsünü değiştirmeye yönelik önlemler alamaz. Nihai statü, iki tarafın uzlaşması sonucunda bir anlaşma ile ve uluslararası toplumun hassasiyetleri gözetilerek belirlenmelidir. Kudüs; serbest dolaşımın kısıtlanmadığı, fiziki olarak bölünmemiş, kutsal yerleri ziyaret serbestisinin ve ibadet özgürlüğünün garanti altına alındığı herkese açık bir kent olmalıdır.⁵¹⁹ Kudüs meselesi ancak BM'nin ve üye devletlerin, diğer uluslararası ve bölgesel örgütlerin, uluslararası toplumun ve bölge ülkelerinin ortak baskısı ve çabaları sonucunda adil bir çözüme kavuşturulabilir.⁵²⁰

İsrail Dışişleri Bakanlığına göre, Kudüs şehrinin uluslararasılaştırılmış veya bölünmüş olarak kalmasını gerektirecek bir neden yoktur. İsrail'e göre, "Kudüs 19 yıllık dönem hariç 3000 yıldır birleşik olarak kalmıştır ve bundan sonra da İsrail egemenliği altında öyle kalmalıdır". FKÖ Müzakereler Departmanı ise, İsrail'in 1967'den beri Doğu Kudüs'te uluslararası hukukun en temel ilkelerine aykırı olarak işgalci bir güç olarak bulunduğunu ve kendi yasalarını ve idaresini burada uygulayarak tüm kentte kendi egemenliğini tesis ettiğini belirtmektedir. Ayrıca İsrail, Filistin'in Doğu Kudüs'teki tarihi ve dini haklarını inkar etmekte ve bu topraklardaki meşru haklarını reddetmektedir.⁵²¹

Yukarıda değinilen uluslararası hukuk terimi "*Kondominium*", iki veya daha fazla devlet tarafından ortaklaşa yönetilen toprakları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu çözüm, 1864 yılından itibaren ulus devletler arasında egemenlik hakkı tartışmalı olan topraklarda genellikle geçici bir çözüm olarak uygulanmıştır.⁵²²

Önceki örneklerden yola çıkılarak, bir "kondominium"un başarılı olabilmesi için gerekli olan koşullar şöyle sıralanabilir: Öncelikle, devletlerin işbirliği yapma konusunda istekli olmaları gerekmektedir. Egemenliği paylaşan devletlerin, yetki alanları ve görevleri ayrıntılı olarak belirlenmelidir. Uluslararası sistemde başat güç denebilecek bir veya birkaç devlet veya bölge ülkeleri ya da bir uluslararası örgüt, "kondominium"un kurulmasını teşvik etmelidir. Kısa süreli "kondominium"lardaki amaç genellikle, bir

---

⁵¹⁹ Baker, a.g.m., ss. 80-82.

⁵²⁰ Dar, a.g.m., ss. 74-76.

⁵²¹ William James Stover and Marina Mankaryous, "Sovereignty Over Jerusalem: A Legal Solution to A Disputed Capital", International Journal on World Peace, Vol. 25, No. 4, December 2008, ss. 116-119.

⁵²² Stover, Mankaryous, a.g.m., s. 121.

savaşı ertelemek, taraflar arasındaki düşmanlığın sona ereceği veya askeri güçlerin aşamalı olarak çekileceği bir ara dönem tesis etmek olmuştur.⁵²³

Duvarlarla çevrili *eski Kudüs*'te “kondominium”un yasal bir çözüm olarak uygulanabilmesi için ilk ve en önemli koşul “sorunu çözme konusunda tarafların istekli” olmalarıdır. Bu koşulu İsrail'in sağlamadığı açıktır. İsrail, sorunun adilane çözümüne yönelik her türlü çabanın önüne taş koyarak, birleşik Kudüs'teki egemenlik iddialarında ısrar etmektedir.

1947 yılında Filistin'de İngiliz mandasını sona erdiren BM'nin Taksim Planı, Filistin topraklarında Araplara göre azınlıkta olan Yahudilere daha fazla ve daha verimli topraklar vermekteydi. 1967'deki 242 sayılı karar da, İsrail'in 1967 Savaşı ile işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve savaş durumunun sona erdirilmesini istemekte, bölgedeki bütün devletlerin “tanınmış ve güvenli sınırlar” ve barış içinde yaşama hakkından bahsetmekte ve bölge devletlerinin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulanmaktaydı. Ancak söz konusu karar, bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasından söz etmiyordu. Oslo Barış sürecinde ise, nihai anlaşma imzalanana kadar işgal altındaki topraklarda Yahudi egemenliğinin devam etmesini öngörülüyor ve İsrail'in “kırmızı çizgileri” olarak öne sürdüğü dört temel meselenin görüşülmesi ileri bir tarihe bırakılıyordu.

İsrail, barış müzakereleri dönemlerinde dahi bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasına engel olmak için, devletin en temel ögesi olan “toprak bütünlüğünü” (ülkesel bütünlük) Filistin açısından bozmaya yönelik önlemler almıştır. Filistin tarafının (Doğu) Kudüs'e ilişkin başkent iddialarını baltalamak için de, Kudüs'te Yahudi yerleşimleri inşa etmiş ve buradaki Arap nüfusu azaltmaya yönelik tedbirler uygulamıştır. İsrail'in Kudüs dahil işgal altındaki Filistin topraklarında Yahudi yerleşimleri arasında açtığı yollar, Filistinlilerin toprak bütünlüğünü bozmakta ve yaşayabilir bir Filistin devletinin kurulmasına engel olmaktadır. Sonuç olarak da, barışın en hayati koşulu çiğnenmiş olmaktadır.⁵²⁴

Diğer yandan İsrail, 1967 yılında çıkardığı 5727 sayılı “Kutsal Yerlerin Korunması Yasası” ile bütün dinlere ait kutsal yerlerin korunacağını ileri sürmüştür.

---

⁵²³ Stover, Mankaryous, a.g.m., ss. 127-128.

⁵²⁴ Stover, Mankaryous, a.g.m., ss. 130-131.

Ancak uygulamada, Kudüs'te Müslüman kutsal yerlerine erişim kısıtlanmakta ve İsrail zaman zaman Müslümanların en kutsal yerlerinden olan Harem-i Şerif'e yönelik provokatif eylemler yapmaktadır.⁵²⁵

Filistin meselesinin seyrine bakıldığında, 1982 yılındaki İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında da görüldüğü üzere, Arap devletlerinin birtakım farklı kaygılarla FKÖ'nün kendi içindeki ayrışmayı zaman zaman kışkırttığı görülmektedir.⁵²⁶ Sorunun çözümünde en ilgili taraflardan olan Arap dünyasının, Filistin ve Kudüs meselelerinin adilane ve kalıcı çözümü için, kendi aralarındaki çekişmeleri bir kenara bırakarak ortaklaşa hareket etmeleri gerekmektedir.

Taraflar, Oslo Barış görüşmelerinden bu yana sona bırakılan Kudüs meselesinin çözümüne yönelik bir ilerleme kaydedememektedirler. BM, sürece yalnızca İsrail'i Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik aldığı önlemler nedeniyle kınayarak ve tarafları görüşmelere çağırarak dahil olmamalı; uluslararası hukuka, daha önce akdedilen anlaşmalara ve kabul edilen planlara uyması için İsrail'e yaptırım uygulayabilmelidir. Diğer yandan, barış sürecinin başından bu yana sürecin en etkili tarafı olan ABD, zaman zaman Güvenlik Konseyinde veto yetkisini kullanarak İsrail aleyhindeki bazı kararların geçmesine engel olmaktadır. Barış sürecinin ilerleyebilmesi için ABD İsrail'i, kabul ettiği Yol Haritası yükümlülüklerine uymaya zorlamalıdır.⁵²⁷

Kudüs konusu, 1947 yılından bu yana çözüm bekleyen İsrail-Filistin meselesinin bir parçasıdır ve geniş kapsamlı ve kalıcı Orta doğu barışının içinde ele alınmalıdır. Ancak; barış görüşmelerini kilitleme riskinden dolayı, en hayati konulardan biri olan Kudüs meselesi barış müzakerelerinde hep ertelenmiş, dolayısıyla da bir ilerleme kaydedilememiştir. İsrail tarafı, sorununun çözümüne yönelik her türlü öneriye karşı çıkarak, "birleşik ve genişletilmiş Kudüs" sınırlarında tam egemenlik iddia etmekte ve bu konuyu bir müzakere başlığı olarak görmemektedir. Filistin tarafı ise, Batı Kudüs'teki İsrail egemenliğini kabul etmekte, Doğu Kudüs'ü ise bağımsız Filistin devletinin başkenti olarak görmektedir. Ancak, yalnızca Doğu Kudüs'ün değil, Kudüs'ün bir bütün olarak müzakere masasında olması gerekirdi. BM ise, 1967 yılına kadar Kudüs'te "uluslararası çözüm" yaklaşımını korumuştur. Filistin'in 1967 Savaşı'ndan sonra yalnızca Doğu

---

⁵²⁵ Albin, a.g.m., s. 136.

⁵²⁶ Armaoğlu, a.g.e., ss. 545-547.

⁵²⁷ Cotran, a.g.m., ss. 499-500.

Kudüs'ü müzakere konusu olarak ele almasının bir hata olduğu yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

Türkiye de, İsrail-Filistin anlaşmazlığının, BM Güvenlik Konseyi'nin 242, 338, 1397 ve 1515 sayılı kararları, “barış için toprak ilkesi”, Yol Haritası ve Arap Barış Girişimi çerçevesinde, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yan yana yaşayacak iki devlet vizyonu temelinde ve karşılıklı müzakereler yoluyla adil ve kalıcı çözüme kavuşturulmasını desteklemektedir. Ayrıca, İsrail işgalinin belli bir takvim içerisinde sona erdirilmesini ve 1967 sınırları içinde başkenti Doğu Kudüs olacak bağımsız ve egemen bir Filistin devletinin kurulmasını desteklemektedir.⁵²⁸

Tarafların günümüzdeki pozisyonları ve bölge gerçekleri düşünüldüğünde, Kudüs konusundaki en sağlıklı çözümün bundan sonra, Doğu Kudüs'ün bağımsız Filistin devletinin başkenti olacağı iki devletli çözüm temelinde ele alınması uygun olacaktır. Ancak bunun için, İsrail'in barış müzakerelerinde sergilediği ve müzakerelerin kilitlenmesine yol açan uzlaşmaz tutumunu değiştirmesi gerekmektedir. Kudüs'ün fiziki birliği, İsrail tarafından kuvvet yoluyla sağlanmıştır ve uzun vadede sürdürülebilir değildir. İsrail bölgede “güvenli sınırlar” ve barış için, Kudüs'ü paylaşmak zorundadır. Zira, haksız egemenlik iddialarının ve aşırı güç kullanımının bölgede barış ortamını tesis etmesi mümkün değildir. İsrail'in bu çerçevede uzlaşmaya “istekli” olması gerekmektedir.

SONUÇ

Üç monoteist din için de tarihi ve dini açıdan büyük bir öneme sahip olan ve kutsal kabul edilerek, uluslararası toplumun büyük bir hassasiyet gösterdiği Kudüs; Arap, Yahudi ve Hıristiyan mahalleriyle, ancak Müslüman Arap nüfusun çoğunlukta olduğu bir kentken, Arapların vatandaş olmadığı geniş bir Yahudi şehrine dönüştürülmüştür. Bu durum, Kudüs'ün gelecek statüsü konusunun adil ve kalıcı çözüme kavuşturulmasının aciliyetini göstermektedir. Kudüs konusu, Filistin meselesinin bir parçasıdır ve kapsamlı bir Orta Doğu barış düzenlemesinin içinde ele alınmalıdır.

---

⁵²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Orta Doğu Barış Süreci”, <http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa>, (16.06.2017).

11 Aralık 1917’de İngiliz birliklerinin Kudüs’e girmesi, kısa Haçlı dönemi sayılmazsa bin yıldan fazla zamandır devam eden Müslüman hakimiyetinin sonuna işaret ediyordu. Kudüs, Osmanlı döneminde küçük bir kasabadan, siyasi ve kültürel açıdan gelişmiş bir merkeze dönüştürülmüştü. 1917 yılında Kudüs nüfusunun %90’ı Müslüman Araplardan oluşuyordu. Osmanlı yönetiminin zayıflamaya ve Batılı devletlerin Osmanlı devletinin iç işlerine müdahale etmeye başladığı 19. yüzyılda ve ardından gelen İngiltere mandaterliği döneminde bu nüfus dengesi büyük bir değişime uğramıştır. 19. yüzyılda Yahudiler dini gerekçelerle ve dünyada yayılan Siyonist hareketin etkisiyle Kudüs’e kitleler halinde göç etmeye başlamışlardır.

1922 yılında MC, Osmanlı İmparatorluğu’nun eski toprakları kapsamındaki Filistin’i “bağımsızlığa hazırlamak” üzere İngiltere’nin vesayetine verdi. 26 yıllık manda döneminde, bölgeye Siyonist hareket tarafından yönlendirilmiş büyük miktarlarda Yahudi göçü yapıldı ve bunlar, bölgede bir Yahudi devleti kurulması için İngiliz yönetimine baskı yaptılar. Bu dönemde, bölgede Arapların memnuniyetsizliği artmış ve kentte çıkan Arap-Yahudi çatışmaları ile İngiltere karşıtı Yahudi terörizmi nedeniyle 1947 yılında İngiltere Filistin’den çekilmek zorunda kalmıştır. 1947 yılında BM, Filistin’in bir Yahudi bir de Arap devleti olarak bölünmesine, Kudüs’ün de civardaki banliyölerle birlikte Arap topraklarında ancak uluslararası özel bir rejime tabi bir kent olmasını kararlaştırmıştır. Ancak, bu öneri referandum yapılarak halklara sorulmamıştır. Yahudiler bu planı kabul etmişti, ancak 1948 yılında Arap-İsrail Savaşı çıktığında İsrail “fiili gerçekler” yaratarak bu planı anlamsız kılmıştır. İsrail, Batı Kudüs’ü işgal ettikten sonra, Arapları burayı terk etmeye zorlayarak Arap halkın topraklarına el koymuştur. 1948 Savaşı’ndan sonra, 19 yıl boyunca Batı Kudüs İsrail’in, Doğu Kudüs de Ürdün’ün kontrolünde kalmıştır. 1950 yılında Knesset, Batı Kudüs’ü İsrail devletinin başkenti ilan etmiştir. Ardından, 1967 Savaşı ile İsrail Doğu Kudüs’ü işgal etmiş ve kentin iki yakasını birleştirip genişletmeye ve kentte Yahudi çoğunluğu oluşturmaya başlamıştır. 1980 yılında da birleşik Kudüs’ü İsrail’in “ebedi ve bölünmez başkenti” ilan etmiştir. İsrail, BM’nin bütün kararlarına ve uluslararası toplumun çağrı ve tepkilerine rağmen, “fiili durum”lar yaratarak statüsü belirlenmiş bir kent olan Kudüs’ün statüsünü etkilemeye devam etmektedir. BM ve uluslararası toplum, kentin statüsünü değiştirmeye yönelik İsrail’in aldığı bütün idari ve yasal önlemleri geçersiz saymakta ve bunların, Kudüs’ün gelecekteki statüsünü etkileyemeyeceğini dile getirmektedir. Kentteki bu “siyasi

durumun”, geriye döndürülmesinin kolay olmayacağı ise, yapılan barış müzakerelerinde İsrail’in sergilediği uzlaşmaz yaklaşım ile görülmüştür.

1967 Savaşı’ndan sonra Filistin halkının temsilcisi olarak tanınan FKÖ, Batı Kudüs’teki İsrail egemenliğini kabul ederek, Doğu Kudüs’ün bağımsız Filistin devletinin başkenti olması tezini savunmaya başlamıştır. BM de, kentin statüsünün iki taraf arasında yapılacak müzakereler sonucunda bir anlaşmayla belirleneceğini kabul etmiştir. Ancak, Filistin tarafının peşinen Batı Kudüs’ü, müzakerelerin dışına çıkarması bir hata olarak değerlendirilebilir. Zira, Kudüs bütün olarak statüsü belirlenmemiş bir kentti. İsrail açısından ise, Kudüs konusu bir müzakere başlığı olarak görülmemektedir. İsrail, bir bütün olarak Kudüs’te egemenlik iddia etmekte ve bu savını “tarihi hak” tezine dayandırmaktadır. Böyle bir savın çağımızda egemenlik iddia etmek için geçerli bir sav olamayacağı açıktır.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturularak, bir devletin kurucu öğeleri açıklanmış ve “ülke” kavramının tanımı yapılmıştır. Bu kapsamda, devlet ülkesi kavramına ilişkin hukuk teorileri kısaca aktarılmıştır. Ayrıca, devletler hukukunun kabul ettiği ülke kazanma yöntemleri açıklanmış ve çağımızda ülke kazanma yöntemleri tartışılmıştır. MC’nin kurulmasıyla birlikte “fetih” yoluyla toprak kazanımı uluslararası hukuk tarafından yasaklanmış ve askeri işgal altındaki bölgelerde “uluslararası hukuk kurallarının”ın uygulanacağı kabul edilmiştir. Başkentinin Doğu Kudüs olması öngörülen bağımsız Filistin devletinin “toprak bütünlüğü” İsrail tarafından bozulmakta ve “millet” unsuru İsrail’in “yerleşim politikası” ve aldığı diğer idari ve yasal tedbirlerle sulandırılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle, Kudüs’ün adına ilişkin tarihi bilgilere yer verilmiş, Kudüs’ün dünya tarihindeki yeri ve önemi tartışılmış ve Kudüs’ün antik tarihi, dinler tarihinden de yararlanılarak kısaca aktarılmıştır. Günümüzde en tartışmalı yerlerden biri olan ve İsrail’in “tarihi hak” savı kapsamında “ebedi ve bölünmez başkent” ilan ettiği Kudüs’e ilişkin egemenlik iddialarının, antik dönemlere ait tarihi ve dini bilgilere yer verilerek daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Nitekim, tarihi bilgiler İsrailoğullarının da Kenan bölgesinde gelip geçici kavimlerden biri olduğunu göstermektedir. Akabinde, Kudüs’ün Osmanlı İmparatorluğu döneminde “millet sistemi” kapsamında yaşadığı dini hoşgörü ve barış dönemi anlatılmıştır. Son olarak, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan Filistin’deki İngiltere mandaterliği döneminde,

Yahudilerin Kudüs ve Filistin'e yaptığı kitlesel göçler ve bunun neticesinde İsrail devletinin kuruluşuna giden süreç anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde ise, 1947 yılından bu yana BM kapsamında alınan kararlar çerçevesinde Kudüs'ün hukuki statüsü açıklanmıştır. İsrail, 1948 yılında Batı Kudüs'ü işgal ettikten sonra, zaman içinde İsrail'in Batı Kudüs'teki egemenliği uluslararası toplum tarafından tanınmıştır. İsrail, 1967 yılında Doğu Kudüs'ü de işgal ettikten sonra, burayı da kendi egemenliği altına almak için çeşitli idari ve yasal tedbirler almış, uluslararası hukuka aykırı olan bu tedbirler neticesinde kentin siyasi statüsü büyük ölçüde değişmiştir. Uluslararası toplum bu önlemlerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu dile getirmekte ve bunları geçersiz saymaktadır. Bu çerçevede, Kudüs'teki bu siyasi durumun, Kudüs'ün hukuki statüsüne etkileri değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümün ikinci kısmında ise, uluslararası toplum tarafından Kudüs'ün gelecekteki statüsüne ilişkin geliştirilen çeşitli statü tasarılarına yer verilmiş ve bu tasarıların değerlendirmesi yapılmıştır.

İsrail, "barış için toprak" tezi kapsamında bölgede barışın sağlanması için Kudüs'ü paylaşmak zorundadır. Kudüs'ün fiziki birliği, İsrail tarafından kuvvet yoluyla tesis edilmiştir ve haksız egemenlik iddiaları ve aşırı güç kullanımı bölgede barış ortamını sağlamayacaktır. İsrail üzerindeki en etkili taraf olan ABD'nin ise, Kudüs'ün geleceğinin "müzakere edilebilir" olduğunu ısrarla dile getirmesi ve İsrail'e müzakere konusunda baskı yapması gerekmektedir. Diğer yandan, bölge ülkeleri ve Arap dünyası da, Filistin ve Kudüs meselesinin çözümü için birlikte hareket etmelidir. BM ise, sürece yalnızca tarafları müzakereye davet ederek dahil olmamalı, daha etkin olarak gerektiğinde yaptırım uygulayabilmelidir. Kudüs'ün gelecekteki statüsünün ise; tarafların günümüzdeki pozisyonları ve bölge gerçekleri düşünüldüğünde, Doğu Kudüs'ün bağımsız Filistin devletinin başkenti olacağı iki devletli çözüm temelinde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Kutsal yerleri içeren duvarlarla çevrili eski Kudüs, Doğu Kudüs'e dahildir. Bu kapsamda eski kentin Filistin devletinin egemenliğinde olması gerekmektedir. Ancak, burada bulunan Ağlama Duvarı ve Yahudi mahallesi nedeniyle İsrail'in egemenliği tamamen devretmek istemeyeceği açıktır. Bu nedenle, eski Kudüs'teki kutsal yerlerde özel bir statü uygulanabilir mi sorusu tartışılmaktadır. Zira, buradaki kutsal yerlerin birbirinden ayrılması kolay değildir. Bu çerçevede, eski kentte kurulabilecek özel statü alternatiflerinin, iki taraf arasındaki müzakerelerde ayrıca ele alınması gerekecektir.

EK: HARİTALAR

Harita 1: 1948 Yılından 2017 Yılına Kadar Kudüs'te Genişleyen İsrail İşgali

KUDÜS YARIM ASIRDIR İŞGAL ALTINDA

Tam 50 yıl önce bugün Doğu Kudüs'ü işgal eden İsrail bitmeyen bir kavganın da fitilini ateşlemiş oldu. Doğu Kudüs'ün statüsü bugün Filistin-İsrail meselesinin çözümünün önünde duran en büyük engellerden biri olarak görülüyor

- 1947** BM'nin taksim planı. Plana göre Kudüs'ün özel bir statüye tabi tutularak uluslararası toplumun kontrolüne verilmesi öngörülmüştü
  - 1948** İsrail kuruldu. İsrail Kudüs'ün batısını ele geçirdi
  - 1967** İsrail 5 Haziran'da Doğu Kudüs'ü işgal etti
  - 1980** İsrail Kudüs'ü "birleşik başkenti" ilan ederek ilhak ettiğini duyurdu
  - 1980** BM, İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak ederek başkent ilan etmesini geçersiz sayan 478 sayılı bir karar aldı
  - 2017** ABD de dahil uluslararası toplum Doğu Kudüs'ü işgal altında sayıyor. Bugün itibarıyla İsrail'i tanıyan tüm ülkelerin büyükelçilikleri Tel Aviv'de bulunuyor
- Doğu Kudüs'te 200 binin üzerinde Yahudi yerleşimci yaşıyor
  - İsrail, son olarak mayısta Doğu Kudüs'te 15 bin yeni konut inşa etme kararı aldı
  - İsrail Doğu Kudüs ve Batı Şeria'daki Yahudi yerleşim birimlerine bugüne kadar 20 milyar dolar harcadı
  - Doğu Kudüs'te yaşayan 420 binin üzerindeki Filistinlinin hiç bir ülke vatandaşlığı bulunmuyor. 2003'te inşa edilen Ayrım Duvarı'yla nüfusun dörtte üçünün yaşadığı Doğu Kudüs'ün bazı mahallelerinin şehrin geri kalanı ile irtibatı kesildi
  - İsrail 1967'den buyana 14 bin Filistinlinin ikamet iznini iptal ederek Doğu Kudüs dışına sürdü

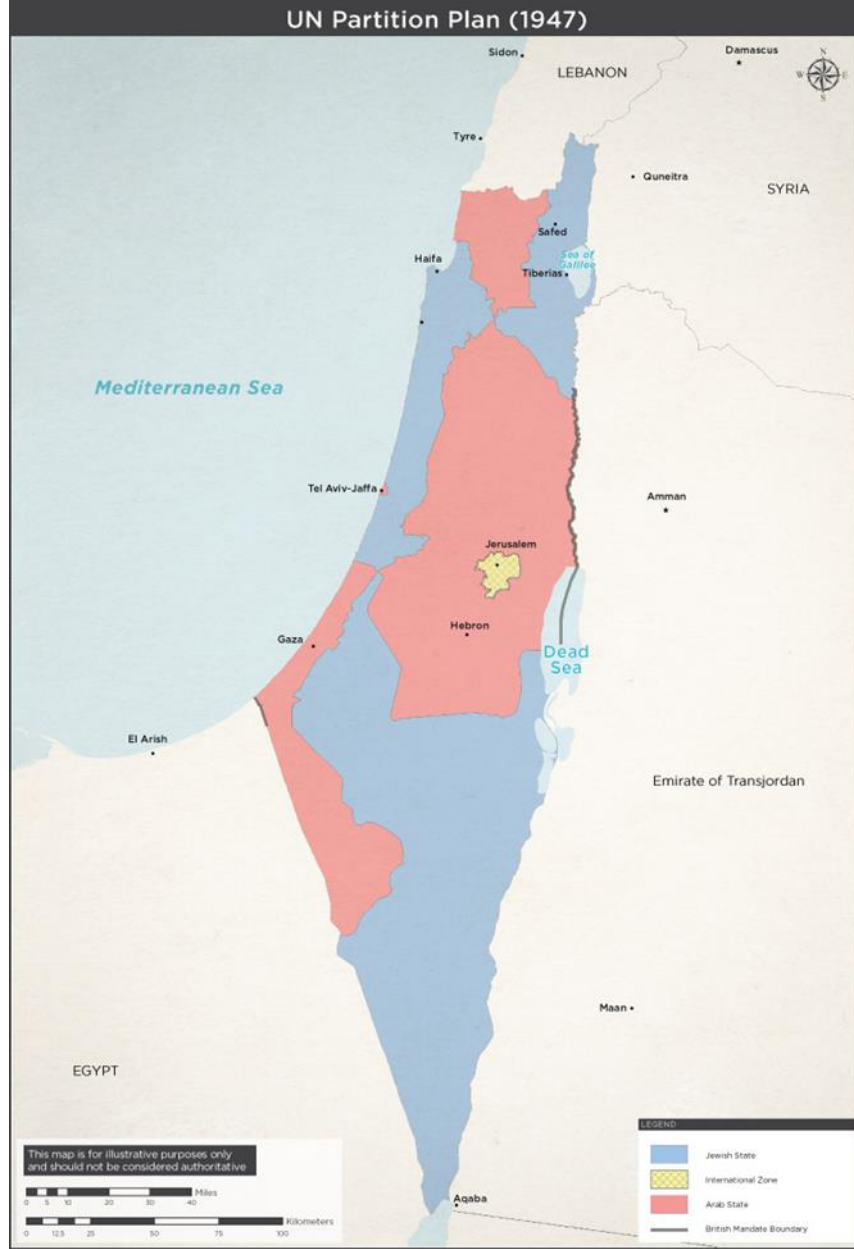
08.06.2017

www.kultur.com.tr/medya/ugrasi

Kaynak: <http://aa.com.tr/tr/dunya/israil-dogu-kudusu-yahudilestirmeyi-surduruyor/808852>, (26.10.2016).

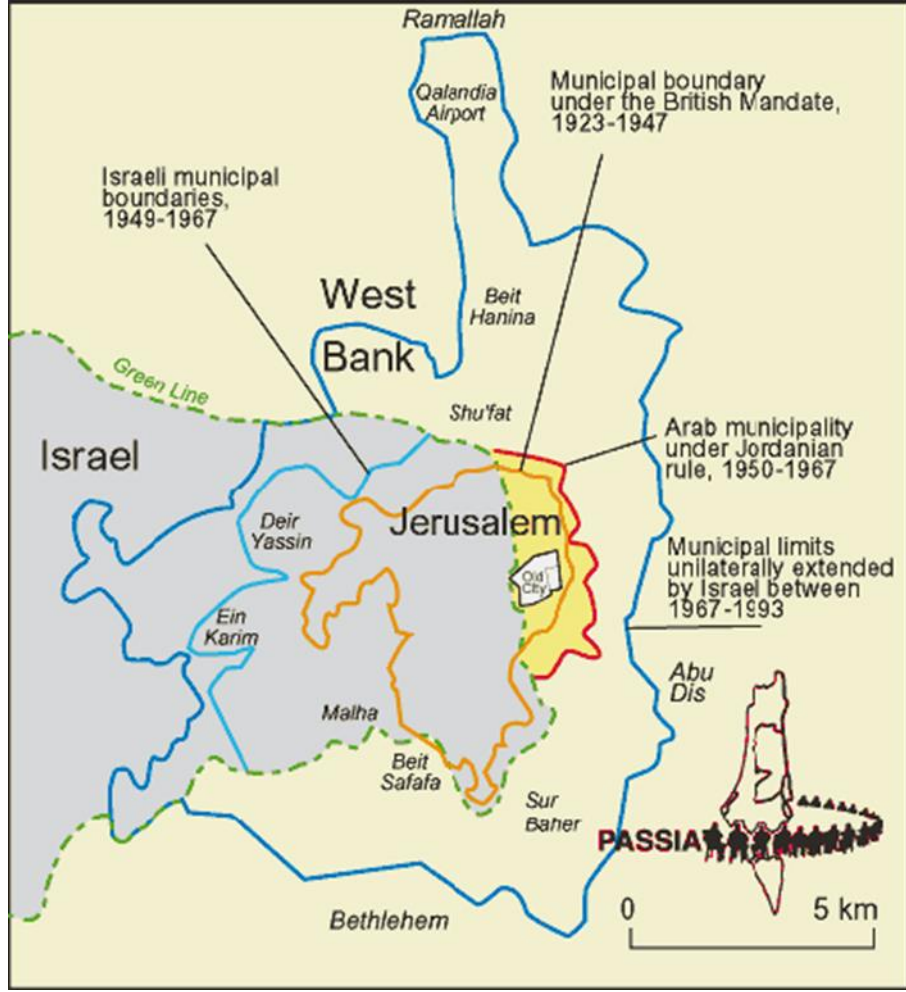
Harita 2: Taksim Planında Öngörülen Kudüs Sınırları

Kaynak:

<http://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/maps/pages/1947%20un%20partition%20plan.aspx>,
27.10.2016.

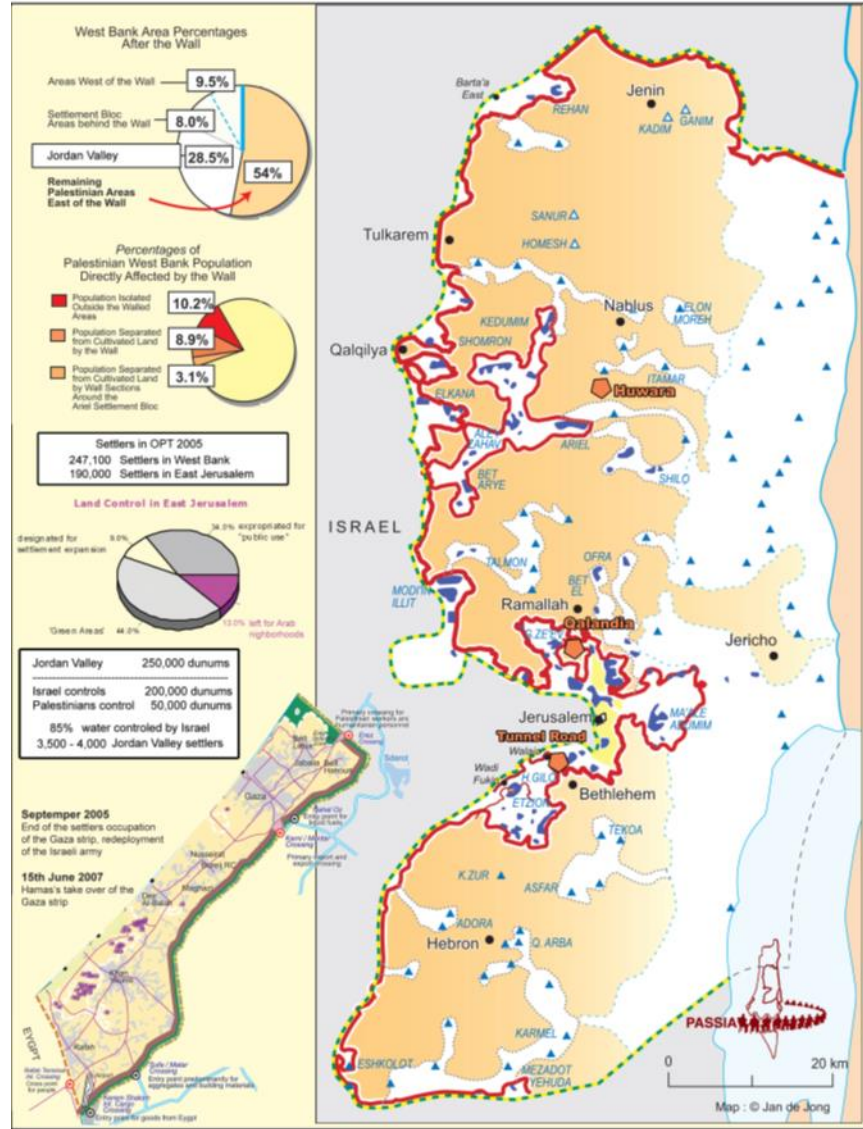
Harita 3: Kudüs Belediye Sınırları 1947-2000

Kaynak: http://www.passia.org/palestine_facts/MAPS/images/jer_maps/Jlem1947-2000.html, 27.11.2016.

Harita 4: "Ayrım Duvarı"nın İzlediği Güzergah

West Bank Wall - Map 2006

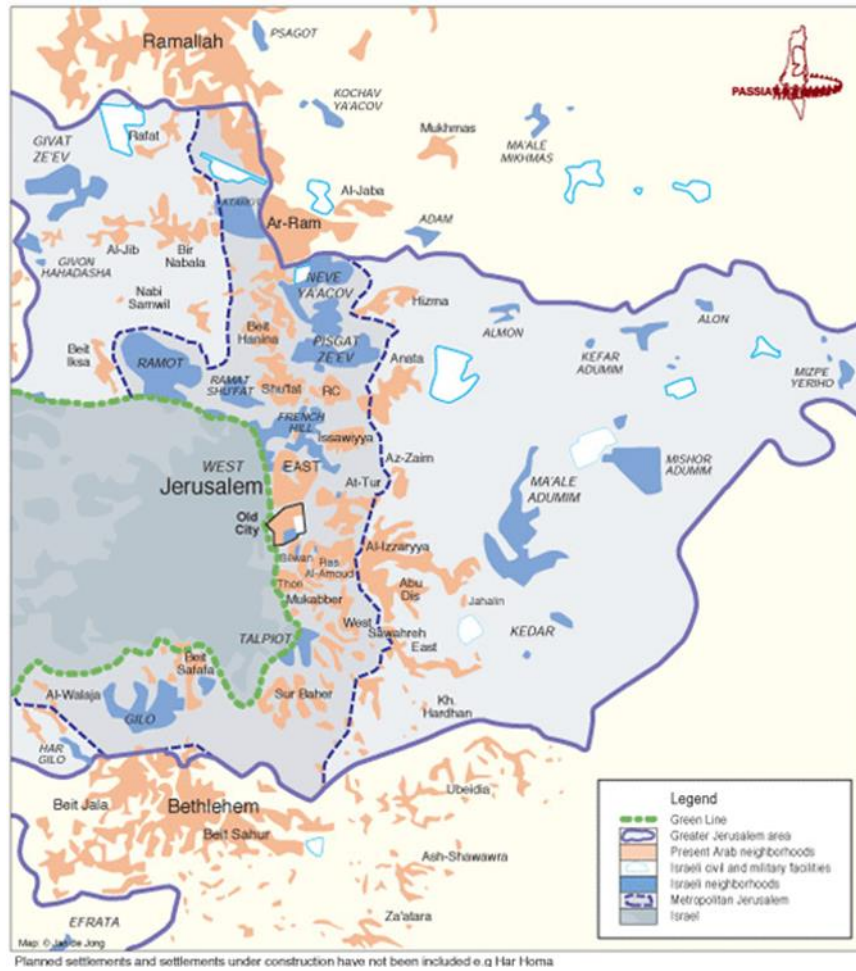

Kaynak:

http://www.passia.org/palestine_facts/MAPS/newpdf/WestBankWall.jpg, (27.08.2017).

Harita 5: "Büyük Kudüs" Sınırları

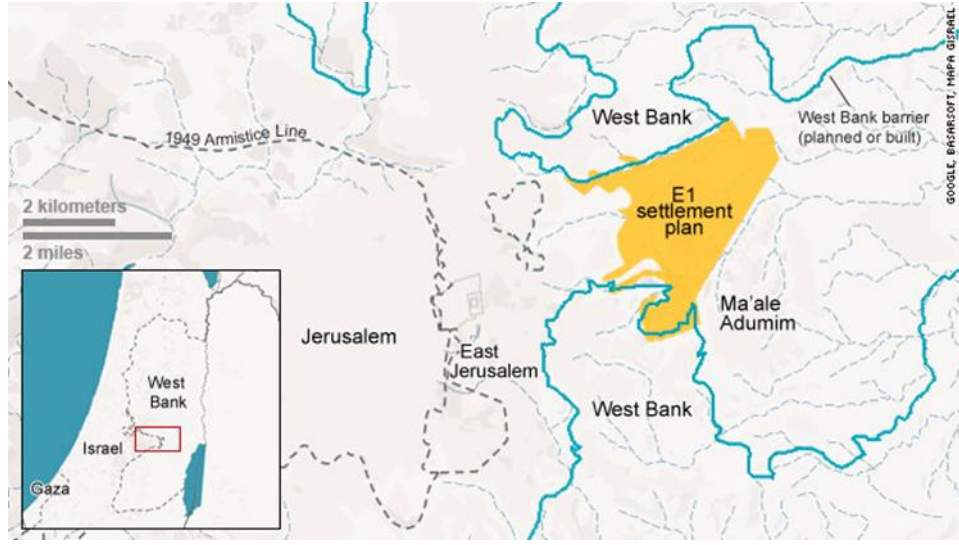

Kaynak:

http://www.passia.org/palestine_facts/MAPS/images/jer_maps/GreaterJerusalem.html,
30.08.2017).

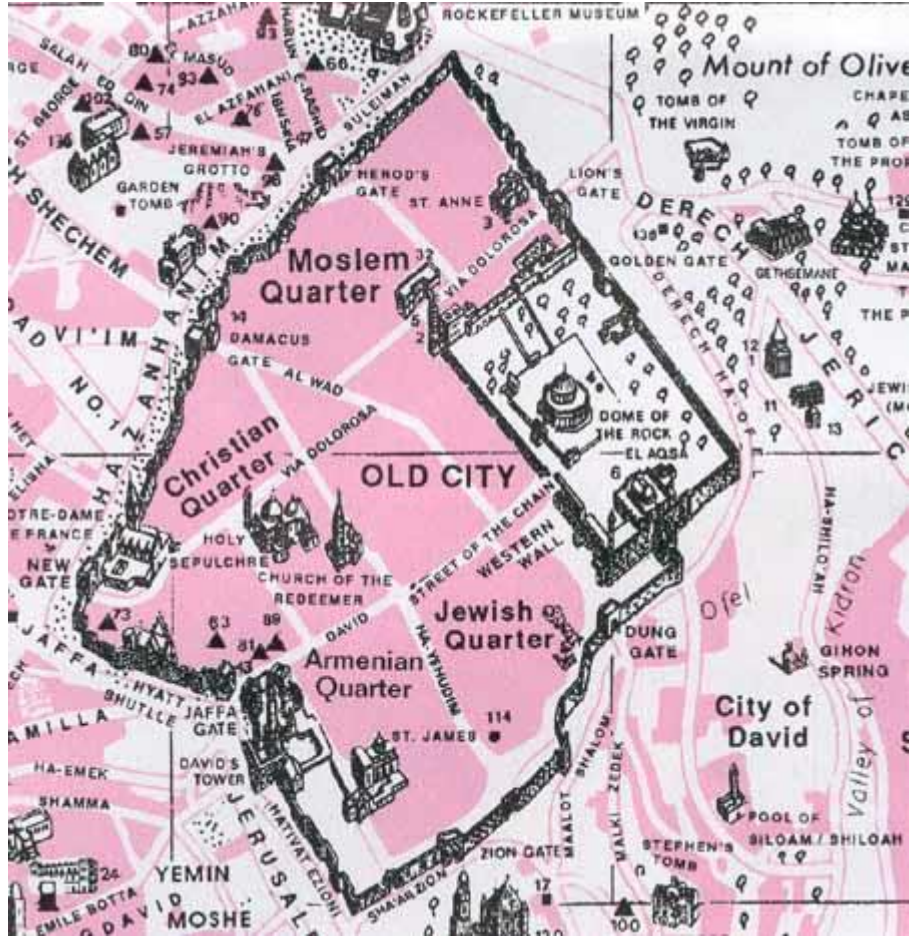

Harita 6: Israil'in "E1" Yerleşim Planı

Kaynak: <http://edition.cnn.com/2012/12/05/world/meast/inside-israel-planned-settlement/index.html>, (30.08.2017).

Harita 7: Eski Kudüs

Kaynak: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jerusalem-the-old-city>, (05.09.2017).

KAYNAKÇA

ALBİN, Cecilia, “Securing the Peace of Jerusalem: On the Politics of Unifying and Dividing”, *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 2, April 1997.

ARI, Tayyar, “Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün mü?”, *Akademik Orta Doğu*, C. 2, S. 1, 2007.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 3.B., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

ARMSTONG, Karen, *Jerusalem One City, Three Faiths*, New York, USA Ballentine Books, May 1997.

ASLAN, Taner, “Osmanlı Döneminde Filistin’e Yahudi Ziyaretleri ve Buna Dair Bir Belge”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2, Yıl 16, Ağustos 2012.

Association France Palestine Solidarité, <http://www.france-palestine.org/Le-plan-arabe-de-paix-adopte-a-Fes>, (02.06.2017).

Association France Palestine Solidarité, <http://www.france-palestine.org/Le-plan-arabe-de-paix-adopte-a-Fes>, (02.06.2017).

ATAÖV, Türkkaya, “Kudüs ve Devletler Hukuku”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 35, S. 1, 1980.

AVCI, Yasemin, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, 1.B., Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004.

“Balfour Declaration”, http://ecf.org.il/media_items/298, (03.06.2017).

BAKER, Alan, “Is Jerusalem Really Negotiable? An Analysis of Jerusalem’s Place in the Peace Process”, *Jewish Political Studies Review*, Vol. 24, No. ¾, Jerusalem Public Affairs, 2012.

BALCI, Ali, “Yahudi Yerleşimleri ve Filistin Sorunu”, *Orta Doğu Analiz*, C. 2, S. 14, Şubat 2010, s. 53, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/14/6ali.pdf>, (08.06.2017).

“Basic Law: Jerusalem, Capital of Israel”, http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic10_eng.htm, (01.06.2017).

BAŞGİL, A. F. “Devletin Ülke Unsuru: Ülke ile Devlet Birliği Arasındaki Münasebetin Hukuki ve Sosyolojik Mana ve Mahiyeti Üzerinde Bir İzah Denemesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XIII, S. 4, 1947.

BERKİ, Şakir, “Devletin Toprak İktisabı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1972, C. 27, S. 3.

“Birleşmiş Milletler ve Barış Arayışı”, *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/6.html>, (03.06.2017).

“BM Antlaşması”, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, (04.06.2017).

“BM Şartı”, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, (30.05.2017).

“Bölüşme Planı ve İngiliz Mandasının Sonu”, *Filistin Meslesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>, (04.06.2017).

BUÇUKÇU, Öner, “Filistin-İsrail Barış Süreci ve Kudüs”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 2015, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/filistin-israil-baris-sureci-ve-kudus/4432>, (11.06.2017).

“Canaan”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Canaan-historical-region-Middle-East>, (15.06.2017).

CLEVELAND, William L., *Modern Orta Doğu Tarihi*, (çev. Mehmet Harmancı), 1.b., İstanbul, İdil Matbaacılık, Haziran 2008.

COTRAN, Eugene, “The Jerusalem Question in International Law: The Way to a Solution”, *Islamic Studies*, Vol. 40, No. ¾, Islamabad, Autumn-Winter 2001.

ÇELİK, Edip F. *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975.

DAR, Saeduddin Ahmad, “Jewish Immigration and Settlement Schemes: Impact on the Status of Al-Quds”, *Pakistan Horizon*, Vol. 47, No. 1, January 1994.

DE SAGAZAN, Benoit, *Le Monde de la Bible*, Paris, Groupe Bayard Presse, 1977.

DİNÇER, Osman Bahadır; COŞKUN, Gamze, “İhmal Edilmişliğin Adı: Kudüs”, *USAK Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi - Analiz*, Temmuz 2010.

DURANT, Will; LAMBELİN, Roger, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, (çev. Sami Sabit Karaman), 3.B., İstanbul, İnkılab Yayınevi, 2013.

Eight Point Peace Plan By Crown Prince Fahd ibn Abd al-Aziz of Saudi Arabia, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/5FB09709F4050B8985256CED007390D8>, (02.06.2017).

El-İsra, 17/1.

Encyclopedia Britannica, <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/205250/Fertile-Crescent>, (23.02.2015).

Encyclopedia Britannica, <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/657453/Zion>, (27.02.2015).

ERHAN, Çağrı, “Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 56, S. 2.

ERSOY ÖZTÜRK, Tuğçe, “Filistin-İsrail Sorunu Çözüm Süreci: Arap Barış Girişimi ve Çıkmaazları”, 11 Temmuz 2012, <http://www.bilgesam.org/incele/1118/-filistin-israil-sorunu-cozum-sureci--arap-baris-girisimi-ve-cikmaazlari/#.WVON85DyiM8>, (07.06.2017).

FAPS Based on Arab Peace Initiative, Al Jazeera Investigations, <http://transparency.aljazeera.net/en/projects/thepalestinepapers/201218225348796889.html>, (07.06.2017).

Filistin Kurtuluş Örgütü, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 13, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c13/c130042.pdf>, (16.06.2017).

“Filistin”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 13, s. 98, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d130098>, (05.05.2017).

“Filistin’de Hamas Zaferi”,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060126_hamas_lead.shtml,
(03.06.2017).

FISHMAN, Louis, “İsrail-Filistin Barış Umudu Dibe Vurdu”, 23.04.2014,
<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/israil-filistin-baris-umudu-dibe-vurdu>, (13.06.2017).

GENÇ, Mehmet, *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*, 1.C., Bursa, Ezgi Kitabevi, 1998, s. 32.

General Assembly Resolutions,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3236\(XXIX\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3236(XXIX)&Lang=E&Area=RESOLUTION), (04.06.2017).

GOLAN, Galia, “Israel’s Positions on Jerusalem”, *Palestine-Israel Journal*, Vol. 17, No. 2, 2011.

GOLD, Dore, “Jerusalem in History and International Diplomacy”, Jerusalem Center for Public Affairs, *Jewish Political Studies Review*, Vol. 13, No. 1/2, Spring 2001.

GÜRKAYNAK, Muharrem, “Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. III, S. 2, 2003.

HASSAN, Shamir, “Oslo Accords: The Genesis and Consequences for Palestine”, *Social Scientist*, Vol. 39, No. 7/8 (July-August 2011).

<http://aa.com.tr/tr/dunya/israil-dogu-kudusu-yahudilestirmeyi-surduruyor/808852>,
(06.07.2017).

<http://edition.cnn.com/2012/12/05/world/meast/inside-israel-planned-settlement/index.html>, (06.07.2017).

<http://fmep.org/resource/comprehensive-settlement-population-1972-2010/>,
(06.07.2017).

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jerusalem-the-old-city>, (09.06.2017).

<http://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/maps/pages/1947%20un%20partition%20plan.aspx>, (06.07.2017).

http://www.passia.org/palestine_facts/MAPS/images/jer_maps/GreaterJerusalem.html, (06.07.2017).

http://www.passia.org/palestine_facts/MAPS/images/jer_maps/Jlem1947-2000.html, (06.07.2017).

http://www.passia.org/palestine_facts/MAPS/newpdf/WestBankWall.jpg, (06.07.2017).

<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7FB7C26FCBE80A31852560C50065F878>, (10.06.2017).

HUSSEIN, Adnan Al-Sayyid , “Jerusalem in Arab-Israeli Negotiations”, *Islamic Studies*, Special Issue Jerusalem, Vol. 40, No. ¾, Autumn-Winter 2001.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, (çev. Mehmet Özden, Fahri Unan), Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S. V-VII, 1968-1970.

“İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İsrail Yerleşimleri”, *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/11.html>, (02.06.2017).

“İslami Direniş Hareketi Hamas”, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/islami-direnis-hareketi-hamas>, (03.06.2017).

Israel Ministry of Foreign Affairs, “13 Law and Administration Ordinance”, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/13%20law%20and%20administration%20ordinance%20-amendment%20no.aspx>, (05.06.2017).

“İsrail Barış Görüşmelerini Askıya Aldı”, 24.04.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140424_israil_baris_gorusmeleri, (13.06.2017).

“İsrail-Filistin Sorunu: Fransa’da Barış Konferansı”, 15.01.2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38627858>, (13.06.2017).

KLEIN, Menachem, “The Shift - Israel’s New Goals in Jerusalem”, *Israel-Palestine Journal*, Vol. 17, No. 2, 2011.

“Kronoloji: 1915’ten Günümüze Filistin”, 30.09.2015,
<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-1915ten-gunumuze-filistin>,
(13.06.2017).

“Kudüs Ürdün’ün Emanetindedir”, 15.11.2015,
<http://www.trthaber.com/haber/dunya/kudus-urdunun-emanetindedir-216144.html>,
(12.06.2017).

“Kudüs’ün Statüsü”, *Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler*,
<http://www.unicankara.org.tr/filistin/12.html>, (09.06.2017).

KURTARAN, Uğur, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Sonbahar 2011.

“Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV)”, 18 October 1907,
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art43, (10.06.2017).

LARTÉGUY, Jean, *Mourir Pour Jerusalem*, Paris, Editions de Fallois, 1995.

LEWIS, Bernard, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, (çev. Selen Y. Kölay), 10.B., Ankara, Arkadaş Yayıncılık, 2014.

LIKHOVSKI, Assaf, *Law and Identity in Mandate Palestine*, Carolina, University of North Carolina Press, 2006.

MADDEN, Thomas F., *Crusades: The Illustrated History*, The University of Michigan Press, 2004.

MATAR, Ibrahim, “The Jewish Conquest of West and East Jerusalem: 1948 to the Present”, *Palestine-Israel Journal*, Vol. 17, No. 12, 2011.

MAYER, Tamer; MOURAD Suleiman A. , *Jerusalem, Idea and Reality*, London and New York, Routledge Taylor Francis Group, 2008.

MAZZA, Roberto, *Jerusalem: From the Ottomans to the British*, New York, I.B. Tauris Publishers, 2009.

MERAY, Seha L., “Devletler Hukukuna Göre Ülke İktisabı Şekilleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. X, S. 3:, 1995.

OKANDAN, Recai G., “Devletin Fiziki Unsuru (Ülke)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XIV, S. 1-2, 1948.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi, Seçme Eserler III*, 7. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2017.

ÖKE, Mim Kemal, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914*, İstanbul, Doğu Matbaası, 1982.

ÖKE, Mim Kemal , *Tarihten günümüze Filistin Sorunu ve Türkler (1880-1980)*, 1.B., Ankara, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, 1987.

ÖZBİLGİÇ GÜRSELER, Ceren, “Filistin-İsrail Barış Görüşmelerinde Bir Deneme Daha”, 04.03.2017, <https://ankasam.org/filistin-israil-baris-gorushmelerinde-bir-deneme-daha/>, (13.06.2017).

ÖZKOÇ, Özge, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 64, S. III, 2009.

Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, http://www.passia.org/palestine_facts/MAPS/images/jer_maps/GreaterJerusalem.html, (07.06.2017).

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 2.K., 4.B., Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.

PERİ, Oded, *Christianity Under Islam in Jerusalem: The Basic Constituents of the Holy Sites Question in the Early Ottoman Times*, Leiden, Boston, Köln, 2001.

QUIGLEY, John, “The Legal Status of Jerusalem Under International Law”, *The Turkish Yearbook*, Vol. XXIV, 1994.

ROBERTS, Nicholas E., “Dividing Jerusalem,: British Urban Planning In the Holy City”, Journal of Paliestine Studies, University of California Press, 2014.

Resolution 181 (II): Future Government of Palestine, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>, (08.06.2017).

Resolution 252 (21 May 1968), <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/46F2803D78A0488E852560C3006023A8>, (07.06.2017).

Resolution 267 (3 July 1969), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/267\(1969\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/267(1969)), (07.06.2017).

Resolution 271 (1969) of 15 September 1969, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/35941B603B4459B8852560C50061DC5E>, (09.06.2017).

Resolution 446 (22 March 1979), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/370/60/IMG/NR037060.pdf?OpenElement>, (07.06.2017).

Resolution 465 (1 March 1980), <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/5AA254A1C8F8B1CB852560E50075D7D5>, (30.05.2017).

Resolution 476 (1980): Adopted by the Security Council at its 2242nd meeting on 30 June 1980, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/6DE6DA8A650B4C3B852560DF00663826>, (09.06.2017).

Resolution 478 (1980) of 20 August 1980, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/DDE590C6FF232007852560DF0065FDB>, (09.06.2017).

Resolution 478, 20 August 1980, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/68006/S_RES_478%281980%29-EN.pdf?sequence=2&isAllowed=y, (06.06.2017).

Resolution Adopted by the General Assembly 61/26. Jerusalem, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/0F4BCF188A8FE6258525727B0066CE0E>, (09.06.2017).

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 15.B., Ankara, İmge Kitabevi, Şubat 2007.

ŞENALP, Cemil, *İsrail Filistin Kutsal Toprakların Trajedisi (Gezi Notları)*, İstanbul, Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları.

SHASH, Taher, “The Struggle for Jerusalem and Proposed Solutions”, *Palestine-Israel Journal*, Vol. 17, No. 12, 2011.

SHLAIM, Avi , “The Oslo Accord”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 23, No. 3, Spring 1994.

STOVER, William James; MANKARYOUS, Marina, “Sovereignty Over Jerusalem: A Legal Solution to A Disputed Capital”, *International Journal on World Peace*, Vol. 25, No. 4, December 2008.

SÜER, Sançar Sefer, “Uluslararası Adalet Divanının İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Konusundaki Danışma Görüşü”, *Yasama Dergisi*, S. 14, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2010/sayi14/25-58.pdf, (10.06.2017).

“The 1967 and 1973 Wars”, <http://www.un.org/Depts/dpi/palestine/ch3.pdf>, (08.06.2017).

“The Covenant of the League of Nations”, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp, (03.06.2017).

“The Jerusalem Institute for Israel Studies”, *Statistical Yearbook of Jerusalem*, http://www.jerusalemstitute.org.il/upload/yearbook/2017/shnaton_C1017.pdf, (31.5.2017).

“The Law of Return 5710” (1950), <https://knesset.gov.il/laws/special/eng/return.htm>, (30.05.2017).

TÜR, Özlem, “Türkiye ve Filistin 1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 62, S. 1.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, “Orta Doğu Barış Süreci”, <http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa>, (16.06.2017).

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), “Annapolis: Öncesi ve Sonrası”, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271250850r5599.Annapolis_Oncesi_ve_Sonrasi.pdf, (12.06.2017).

UMAR, Ömer Osman, “Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin’e Yerleşme Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XII, S. 2, Elazığ, 2002.

“Venice Declaration 13 June 1980”, http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf, (02.06.2017).

WENGER, Marta, “Jerusalem”, *Middle East Report*, No. 182, May - June 1993.

ZE’EVI, Dror, *Kudüs, 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, (çev. Serpil Çağlayan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ezgi GELLİKÜ FAHRAJ
Tez Adı	"Uluslararası Alanlar Kütüsü Siyasi ve Hukuki Statüsü"
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Kamuran REÇBER
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 24/08/2017

İmza :

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**ULUSLARARASI ALANDA KUDÜS'ÜN SİYASİ VE
HUKUKİ STATÜSÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ezgi ÇEVLİKLİ FANDAJ

BURSA - 2017